

ગુજરાતી શબ્દાર્થ કોશ.

એટલે,

ગુજરાતી નર્મકોશ અને ગુજરાતી શબ્દ
સંગ્રહમાં નહિ આવેલા શબ્દોના અર્થ.

(પ્રથમ ખંડ.)

રચનાર

મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

રહેવાશી,

મોજે વીસલપુર, તાલુકે સાબુદ, જિલ્લે અમદાવાદ.

બીજી આવૃત્તિ.

કેળવણીખાતાના સંયોજકી અધિકારી-૨. દનામ
તથા લાઠીખેરી સાર મંજૂર કર્યા છે.

શ્લોક.

ઇંદ્રાદયોપિયસ્યાંતનયયુઃશઙ્ગવારિધેઃ ॥
મક્રિયાંતસ્યકત્સ્નસ્યક્ષમોવક્તુનરઃકથાં ॥ ૧ ॥

અમદાવાદ.

યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—ધીકાંટા.

સંવત્ ૧૯૪૪. ઈ. સ. ૧૯૮૮.

કીમત બાર આના.

ગુજરાતી
શબ્દાર્થ કોશ.

એટલે,

ગુજરાતી નર્મકોશ અને ગુજરાતી શબ્દ
સંગ્રહમાં નહિ આવેલા શબ્દોનો અર્થ.

(પ્રથમખંડ.)

રચનાર

મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.

રહેવાશી,

મોજેવીસલપુર, તાલુકે સાણંદ, જિલ્લે અમદાવાદ.

બીજા આવૃત્તિ.

કેળવણીખતાના સંચાલકી અધિકારીએ દેનામ
તથા લાદશ્વરી સાહેબ મંતર કર્યો છે.

શ્લોક.

इन्द्रादयोपियस्यांतनययुःशङ्खवारिधेः ॥
प्रक्रियांतस्यकत्स्नस्यक्षमोवक्तुंनरःकथं॥ १॥

અમદાવાદ.

યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—ધીક્રાંટા.

સંવત ૧૯૪૪. ઈ. સ. ૧૮૮૮.

કીમત બાર આના.

આ પુસ્તક સંનં ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આઠ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાયું છે.

અર્પણપત્રિકા.

નામદાર શ્રીમંત મહારાણા શ્રી
નારણદેવજી રાણા રાજસાહેબ
બહાદુર — સુવસ્થાન ધરમપુર.

આપનો પ્રેમ અને દયાં દ્રષ્ટી નિર્મળ જ-
રણનો પ્રવાહ સદૈવ વિદ્યા દ્રષ્ટી કલ્પતરુ
તરફ વહેતો જોઈ તથા ગૃહરાત્રી અંથના
સારો વધારો કરવાને તન મન અને ધન-
થી પ્રયત્ન કરતા જોઈ આ લઘુ પુસ્તક આપ-
ને પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરું છું તે સ્વિકારશેજી.

હું છું આપનો નમ્ર સેવક.

અંથકર્તા.

પ્રસ્તાવના.

(પ્રથમાવૃત્તિની.)

‘નર્મકોશ’ અને ‘ગૂજરાતી શબ્દ સંગ્રહ’ એ બે પુસ્તકો ગૂજરાતી ભાષાના શબ્દાર્થ કોશ તરીકે પ્રગટ થયાં છે પરંતુ તેમાં ઘર-ગણ, ખેડૂત, કારીગરો તથા વેપારીઓમાં વપરાતા ઘણા શબ્દો રહી ગયેલા છે. તે પૈકી અત્યુપયોગી એવા ૧૪૦૦ શબ્દોનો સંગ્રહ મેં આ પુસ્તકમાં કર્યો છે.

એ દરેક શબ્દનું વ્યાકરણ અને ન્તુદા ન્તુદા પ્રસંગે ન્તુદા ન્તુદા જેટલા અર્થ થતા હોય તે બધા અર્થ પુલાસાવાર વ્યાખ્યા સહિત આપ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાંક ઓગર અને પદ-ઓનું તાદૃશ્ય સ્વરૂપ સમજાવવા તેમની આકૃતિઓ પણ ચિત્રેલી છે તથા કેટલાક શબ્દોનાં મૂળ પણ આપ્યાં છે. એકંદરે દરેક શબ્દ-નો અર્થ ગમે તેવા વાંચનારને પણ ઝટ સમજી શકાય એવી રચના કરેલી છે. હળુ એવા બીજા ઘણા શબ્દો રહેલા છે અને તેનો સંગ્રહ કરવાનો મારો પ્રયત્ન ચાલુજ છે તે હવે પછી પ્રગટ કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો છે.

આ પુસ્તકની રચના નીચે પ્રમાણે રાખી છે.—

પહેલાં ચાલતો શબ્દ, પછી તેનું વ્યાકરણ, ક્રૌંસમાં ભાષા, મૂળ શબ્દ તથા વ્યુત્પત્તિ, ચાર પછી અર્થ અને છેવટે જરૂર હોય ત્યાં ઉદાહરણ તરીકે વાક્ય અને કહેવતો વગેરે લખવામાં આવ્યું છે.

એ-ઓ સ્વરોનો તથા એ-ઓ સ્વર સંયુક્ત વ્યંજનોનો ઉચ્ચાર ત્રણ રીતે થાય છે. તેમાં એકતો અનુનાસિક એટલે અનુસ્વાર વાજો છે. જેમકે—એંઠ, એંઠાં, એંડી, ગાંડળ ઇત્યાદિ. એ ઉચ્ચાર તો પ્રસિદ્ધ છે. હવે બાકીના બે વિષે વિચાર કરીએ—તેમાં એક કોઠી (દાણા બરવાની) એવો છે અને બીજો કોઠી (એક ઝાડ) એવો છે. આ બંનેના ઉચ્ચારમાં ઝાઝો તફાવત નથી, (પહેલા કરતાં બીજો જરા મોહોળો છે) અને નોડણી પણ એકજ છે; પણ કોઠ કોઈ વખત અર્થમાં ફેર પડે છે. જેમકે—

ઓડવું—આડા ફરીવળીને
રોકવું.

કેરી—તણી, ની.

કેરું—તાણું, ઝું.

કોલ—શેલડી પીલવાનો યંત્ર.

કોશ—ગાઉ. ૨ બંગાર.

કોળી—એક માતિ.

કોળિયું—કોળ પકડવાની લાકડા
ની પેટી. ૨ કોળનું દર.

ખો—ટેવ. ૨ એર. ૩ ખાડો.

ગાળ—એક આકૃતિ.

ગાર—ગેર, ભૂકો.

ઘેર—પરિધ.

ચોરો—ચોરનું બહુ વચન.

ઝેર—ઓટલાની કોર. ઝાંઝર.

ઠાઠ—મૂર્ખ.

ઠાળો—આંખનો વચસો ભાગ.

તોરી—થોડો.

ધરો—એક જાતની ચાર.

ઓડવું—એક જાતનું ફળ, કર-
પટું.

કેરી—આંખાનું ફળ.

કેરું—કેરડાનું ફળ.

કોલ—વચન.

કોશ—હળપૂણી, નરાજ.

કોળી—કલો.

કોળિયું—ઊંડળ.

ખો—વંશ, મૂળ. “વાયે ઝાડનો ખો
કાઢી નાખ્યો.”

ગાળ—શેલડીના રસનો ખનાવેલો
પદાર્થ.

ગાર—યજ્ઞમાનવૃત્તિ કરનાર બ્રાહ્મણ.

ઘેર—ઘરે.

ચોરો—ગામમાં સહુને ખેસવાનું
એક મકાન.

ઝેરૂ—વિષ. ૨ દેપ.

ઠાઠ—લંપડાક.

ઠાળો—રંગડો.

તોરી—ગુસ્સો.

ધરો—જેના ઉપર પૈડાં ફરે છે તે,
લટ્ટો. ૨ નદીના મોટા ખાડામાં
હમેશાં પાણી રહેતું હોય તે.

સદરહુ કારણથી ત્રીજા નંબરના ઉચ્ચાર વાળા અક્ષરની
નીચે ‘મેં’ આ કોશમાં (.) આવું ચિન્હ મૂક્યું છે. જેમકે—ફેાડી (ઝાડ)
[જમણા હાથ તરફના તમામ શબ્દોમાં એવા ઉચ્ચાર વાળા અ-
ક્ષરની નીચે આવું ચિન્હ જોઈએ.]

‘ગૂંજરાતી શબ્દ સંગ્રહ’ ની પેઠે આ કોશમાં કેટલેક ઠેકાણે
“હુ” નો ઉચ્ચાર “સ” કરતાં શબ્દો ધણા અતડા થઈ જતા હતા
[તે “હુ”નું જરા ઉચ્ચારણ થતાંમાંજ તત્કાળ વર્ણુમાંનો સ્વર પોહોળો
થઈ રહે છે] માટે તેવે ઠેકાણે “હુ” વાપરી, તે વરતાવવા તેની

તથા ઉપરની પેઠે (.) આલું ટપકું મૂક્યું છે. જેમકે-લફકો, વાલર ઈં

‘નર્મકોશ’ માં ફેટલાએક વિશેષાર્થી શબ્દોના ફેટલાએક અર્થ લખવા રહી ગયેલા છે. એવા શબ્દોને આ કોશમાં લખાઈ કરી, રહી ગયેલા [નર્મકોશમાં નહિ આવેલા] અર્થ ચામાં લખ્યા છે અને તે નર્મકોશમાં આવેલા શબ્દની પૂર્વણી છે એમ બતાવવા સાર શબ્દની પાસે (+) આલું વત્તાનું ચિન્હ મૂક્યું છે. [એવા આ કોશમાં આશરે ૨૦૦) શબ્દો છે.]

આ પુસ્તકની લખેલી પ્રત સરકારી કેળવણી ખાતાના મહેર-આન ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુર તરફ મોકલી હતી તેમણે તપાસાવીને પસંદ કરી છે. અને તેની સો નકલો પોતે અગાઉથી ખરીદ કરી છે તેમજ ગૂજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ પણ યોગ્ય મદદ આપવાને બજાવ્યું છે.

આ મારા લાંબી મુદતના પ્રયત્નથી બતાવેલા નાનકડા પુસ્તકને સર્વ સુઘ પુરોનાની સેવામાં મૂકતાં નમ્રતાથી અરજ કર્ણું કે—આ મારો પહેલી વારનોજ પ્રયત્ન છે માટે તેમાંની ચૂક દરગુજર કરશેજી.

સંજ્ઞાએ વાપરેલા અક્ષરો.

પુ૦—પુરૂષ લીંગ [નામરૂપે].

સ્ત્રી૦—સ્ત્રીલીંગ [નામરૂપે].

ન૦—નપુંસક લીંગ [નામરૂપે].

વિ૦—વિશેષણ.

સ૦—સર્વનામ.

અ૦—અવ્યય.

ક્રિ૦—ક્રિયાપદ.

કૃ૦—કૃદંત.

[સં.]—સંસ્કૃત.

[ફા.]—ફારસી.

[અં.]—અંગ્રેજી.

[આ.]—આરબી.

[મ.]—મરેઠી.

તા. ૧૫ માહે નવેમ્બર સને ૧૮૮૫. } મોતીલાલ મનસુખરામ શાહ.
વીસલપુર તાલુકે સાણંદ.

પ્રસ્તાવના.

(બીજી આવૃત્તિની.)

આ પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિની તમામ નકલો થોડી સુદતમાં કેળવણી ખાતામાં અને રજવાડામાં ખપી જવાથી ગ્રાહકો તરફથી તેની માગણી ચાલુ હતી પણ ઝાઝી અપત્ત થવાની આશા નહિ હોવાથી તેની બીજી આવૃત્તિ અઘાપિ પર્યંત છપાવવી બની શકી નહોતી પરંતુ હાલમાં મહેરબાન ડિરેક્ટર ગ્રોફ પબ્લિક ઈન્સ્ટ્રક્શન સાલેજ બહાદુરે ઇનામ તથા લાઝબેરી સાફ મંજૂર કરવાથી આ બીજી આવૃત્તિ સુધારો વધારો કરી છપાવી છે.

તા. ૧ માહે ઓક્ટોબર સને ૧૮૮૮.

કર્તા.

ગૂજરાતી શબ્દાર્થ કોશ.

અ.

અકરાફેર, પુઠ ધણો જીલમ.

અક્કહ, વિઠ અક્ક; ટટાર.

અકારો, વિઠ અળખામણો. “એ છોકરો એની ખરાબ ચાલને કીધે મને અકારો લાગે છે.” ૨ ભુકો; શરમિદો. “એ ખરાબ સ્ત્રી સામે મને અકારો પાડે છે.”

અખડખખડ, વિઠ ખાડખેયા વાળું; ઢંગદાળ વગરનું.

અગાસો, વિઠ [આકાશ ઉપરથી] ઉઘાડો; ખુલ્લો. “ચુનો અગાસો બળે છે.”

અઘાડો, વિઠ જીનો; અગાઉનો. “જોળ અઘાડો વાવડીંગ.” (રા-
ન વિદ્યાભ્યાસ.)

અચકમચક, અઠ ઓચીતું; એકદમ; નેતન્નેતામાં; અકસ્માત.

“ફક્કણો તો અચકમચક મરી ગયો ! ”

અચડ, સ્ત્રીઠ [અ=નહિ+ચડ=ચડેલી.] કોઈ ખાતેદારને નામે,
જામે કે ઉધાર લખવી રહી ગયેલી રકમ.

અચો, પુઠ ભીડ. “અચો નહિ વેડું આજથીજ હુંતો તમારો
લગાર” (નેમ વિવાહ) ૨ ગંદકી; કચરો. “તાવથી અચો
ભરાણો છે—વરસાદનો અચો.” ૩ અકતો; અણાળો; પ્રતિ-
બંધ. “બળિયાનો અચો પાળ્યો છે.”

અઝડી, સ્ત્રીઠ હાથીને પકડવા સાર ખોદેલો ખાડો. એક બેડેલા
ઢોરને ઉભું રાખવા સાર તેના આગલા તથા પાછલા પગ તંબે
જે ખાડા ખોદવામાં આવે છે તેને પણ અઝડી કહેછે. કોઈ
જામરો માણસ દુઃખથી—રોગથી એરાણો હોય ત્યારે કહે છે
કે;—“હાથી અઝડીમાં પડ્યો છે ! ”

અજપો, પુઠ જપ—નિરાંત નહિ તે; ઉતાપો.

અઝમ, પુઠ ત્રણ ઉપવાસ સાથેથી કરવા તે. (આવકોમાં)

અડાઈ, સ્ત્રી૦ આઠ ઉપવાસ સાથેથી કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

અઠાણું, વિ૦ (+) બે. (સંકેતાર્થે.)

અડણુ, ન૦ ગાય, ભેંસ, વગેરે દૂધાળાં જનાવરને પેટ નીચે, આંચ-
ળની ઉપર દૂધ રાખવાની જે ઝૂલેલી જગો હોયછે તે; ઝાંઝાં.
ઝાંઝાં. “આ ભેંસના અડણુમાંતો દૂધ માતુંએ નથી.”

અડપણું, કિ૦ મન્યા રહેવું, વળગ્યા રહેવું. “એતો રૂપીઆ લેવા
સવારનો અડપણો છે.”

અડા, સ્ત્રી૦ [સં. અડધાતુપરથી] અડવાપણું. “ફલાણો તો કામ-
માં અડા પણ દેતો નથી.” એટલે કામને અડતો પણ ન-
થી—ખીલકુલ કામ કરતો નથી.

અડક દડકીઓ, વિ૦ અને પક્ષથી ન્યારો રહી, પોતાની મરજી મા-
ફક પક્ષમાંના કોઈને મદદ કરનાર; વધારાનો. (ગેડી દડાની
રમતમાં)

અઢણુ, વિ૦ બહુ; વધારે; ઘણુંજ. “નદીએ અઢણુ પૂર આવ્યું છે”
—“એતો અઢણુ તારો છે.”

અઢળક, વિ૦ (+) બહુ; વધારે; ઘણુંજ. “ઓણતો એને અઢળક
ધાન્ય પાણું છે.”

અઢારભાર વનસ્પતિ, સ્ત્રી૦ ત્રણ કરોડ, એકાશી લાખ, બાર લ-
ગ્નર, નવસોં ને સિતેર એટલા મળુનો એક ભાર જૈન શાસ્ત્ર
માં લખેલો છે. એવી રીતે અઢાર ભાર વનસ્પતિ આ પૃથ્વી
ઉપર છે. તેમાં ૪ ભાર પાનની જાત, ૬ ભાર વેલાની જાત,
૮ ભાર ફળ ઝૂલની જાત છે.

અણુગાર, પુ૦ (+) [અણુગાર. અણુ=નહિ+આગાર=ધર]
સાધુ. “ધન્ય ધન્ય ધનો અણુગાર” (શ્રાવકોમાં)

અણચી, સ્ત્રી૦ વાંકું બોલવું તે; ફરીજવું તે; અંડી. (અણચી
ખાવી કહેવાય છે.)

અણવાદ, પુ૦ [સં. અનુવાદ. અનુ=નીચું. ઉતરતું+વાદ=બોલવું]
નિંદા, બદબોધ. “પુંકે કોઈના અણવાદ બોલવા નહિ” (શ્રાવકોમાં)

અણસણ, ન૦ [સં. અનશન. અન=નહિ+અશન=ખાવું.]

વસ ભૂખ્યા રહેવું તે; ઉપવાસ. (શ્રાવકોમાં)

અણુચાર, પુ૦ [સં. અનાચર. અન્=નહિ+આચાર=આચરણ]
આચરણથી ઉત્પન્ન થાય તે; કુચાર. “નામ ગણાવે શ્રાવક
નતિ, તો આણુચાર ન સેવે રતિ.”

અણુપૂર્વિ, સ્ત્રી૦ [સં. અનુપૂર્વિ. અનુ=પાછળ+પૂર્વિ=આગળ]
જૈન ધર્મી લોકોને સવારમાં વાંચવાની ચોપડી. (એમાં ૧ થી
તે ૫ સૂધીના આંકડા અવળ સવળ ગોઠવેલા હોય છે. બધા
મળીને છસે આંકડા હોયછે)

અણુદ્રી, સ્ત્રી૦ [સં. ઊનોદ્રી. ઊણું=ઊણું+ઉદર=પેટ+ઈ.]
પોતાના હમેશના આહાર કરતાં કાંઈ નિયમ બાંધી ચોટું
જમવું તે. (શ્રાવકોમાં)

અતરાપતરી, અ૦ ઓચીતું; એકદમ; અકસ્માત.

અદા, સ્ત્રી૦ (+) અદાવત; દુશ્મનાઈ. “ફલાણો તો મારા ઉપર અદા
અદા રાખે છે.”

અદાપ, પુ૦ કોઈ ભારે દુઃખથી-નિર્ધનપણથી-દરદથી જે ખરાબ
સ્થિતિ થવી તે; પુરાહાસ. “આ નમાયાંના અદાપ મારાથી
જોયા નહિ જાય!”

અધકુકું, વિ૦ નિરાધાર; એકાગણ વિનાનું; હાલે ચાલે તેવું; ડગ-
ડગે એવું. ૨ ગાંડ માંજા વિનાનું. (ખેસવું).•

અધવાડું, ન૦ (+) થોડી મુદત પોતાને ગામ અને થોડી મુદત
બીજે ગામ ધર રાખીને રહેવું તે.

અધોદીઉં, ન૦ અર્ધા કોડી. શેલડી પીલીને તેના રસની અર્ધા
કોડી કાઢવી તેને ‘અધોદીઉં કાઢયું’ કહે છે.

અધોડું, ન૦ મુએણું દોર ચમાર લેઈ જાય તેના બદલામાં તેના
માલિકને જે ચામડું મળે તે.

અધોલોક, પુ૦ [સં. અધઃ=નીચે+લોક] પૃથ્વીની નીચે રહે-
નાર લોક. [પાતાળના લોક.]

અનગળ, વિ૦ અનર્ગળ. “એના ઘરમાં અનગળ માત્ર ભયો છે!”

અનગળ, વિ૦ [સં. અનર્ગળ. અન્=નહિ+અર્ગલ=ઉલાળો.
અંધપડ નહિ તેવું; અટકે નહિ તેવું.] પુષ્કળ; અપાર; અ-

સંત “આ ખેપે તો હું ઘણું કમાયો, ભર્યો અનંગળ માત્ર”.

(અંખાજીની સ્તુતિ)

અનામ, પિ૦ સાંડે; ખેશ; ભડું. “રસોઈ અનામ થઇ છે!”

અન્યે કે પન્યે, અ૦ [ખીજની પાસે કે પોતે કરી આપવું]

ગમે તેમ કરીને પણ કરી આપવું એવા અર્થમાં. “માફકામ અન્યે કે પન્યે કરવું પડશે.”

અપકાય, સ્ત્રી૦ [અપ=પાણી+કાય] પાણીના જીવ. (શ્રાવકોમાં)

અપટ, પુ૦ (+) દરરોજ; હમેશાં; ચલુ; સદૈવ. પ્રતિદીન; હરદમ; લાગટ. “તું અપટ મારે ઘેર આવજો.”

અપલ્યા, પિ૦ કમજોર. “આ રાંડ અપલ્યા ક્યાંથી આવી?” (આ શબ્દ માત્ર સ્ત્રીઓને જ લગાડવામાં આવે છે.)

અપાય સ્ત્રી૦ દુઃખ; ક્ષોભ; ક્ષાંતો. “હિંદુઓ ખાળલમ કરી પોતાનાં છોકરાંને અપાયમાં નાખે છે.”

અચુલો ઢચુલો, પુ૦ એ એક નદી કે તળાવમાં ડૂબકી મારવાની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમે છે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય, તેમાંથી એક છોકરો હાથમાં ઈંટાજો લેઇ કહે છે કે:—“અચુલો કે ઢચુલો?” એટલે બીજા છોકરાઓ કહે છે કે:—“ન્યાં પડે ત્યાં વેડો. “પછી તે ઈંટાજો પાણીમાં ફેંકે છે. તેને લેવા બધા છોકરાઓ જાય છે; જેના હાથમાં તે આવે, તે ફરીથી એ પ્રમાણે નાખે છે. (ગાલાવાડમાં—શામળિયો કે શેઠો?—ન્યાં પડે ત્યાં વેડો. એ પ્રમાણે ખેલે છે.)

અઝોખે, અ૦ અભાવે. કોઈ ચીજ ખાવાપર ઘણો અભાવ થાય છે, સારે તે ચીજ અઝોખે પડી કહેવાય છે.

અહ્યાખાન, ન૦ કુડું આળ; ખોટું તોહોમત. (શ્રાવકોનું ૧૩ મું પાપસ્થાનક.)

અરજોળ, અ૦ લખડતું; રખડતું; અધવચ. “એ કામતો હજી અરજોળ છે”

અરદાશ, સ્ત્રી૦ અરજ; વિનતિ.

અલધાર, પુ૦ વેભોગ; વભો. “એનો તો લાંબો અલધાર છે.”

સ્ત્રી૦; હાર; પક્તિ; ઝોળ. “ગાડાંની અલધાર ચાલી.”

અદલા એક બદામ, અં છેક નિર્ધનતા કે કમજોરપણું બતાવનાર શબ્દ. “એતો જૂગદું રમીને અક્ષાએકબંદામ થઈ ગયો છે!”
“એનામાંતો અક્ષા એક બદામે નથી!”

અલાયચી, સ્ત્રી સુતરસાળથી જાચી ડાંગર.

અલીલખ, વિં [સં. અતિલક્ષ.] અત્યંત; પુરુષ. “મેળામાં અલીલખ માણસ ભરાયાં છે!”

અલોલ વલોલ, વિં [સં. અતુલ્યવિતુલ્ય] અત્યંત; પુરુષ; ચ પાર. “નદીએ અલોલ વલોલ પાણી છે!” “એને અલોલ વલોલ મંદવાડ છે!”

અલગે બલગે, અં છલતો કાંઠો કે અત્યંતપણું બતાવનાર શબ્દ, એળે છેળે. એના ઘરમાં પૈસો અલગે બલગે છે!”

અવજોગ, પું [સં. અવયોગ. અવ=નહારો+યોગ=વખત.] ખરાબ વખત; કમૂરત.

અવનિત, વિં કોઈનો વનો—સેવા ચાકરી કરે નહિ તેવો. “અવનિત એલો.”

અવલેહ, પું [સં. અવ+લીહ=ચાટવું.] કોઈ ઔષધાદિ ચીજને ખાંડી-વાટી-કોષ્ટ પ્રવાહી પદાર્થમાં મેળવી, આંગળીવતી ચટાય તેવું કરવું તે; ચાટણું. “કુખમાંડાવલેહ.” (ગોળી અને અવલેહ ૧ વર્ષ પછી ઉપયોગ વિનાનાં થાય છે. (અમૃતસાગર.)

અવળચવળ, વિં આડું અવળું; વગર વિચાર્યું; ખોટું. “આમ અવળચવળ શું બોલોછો?”

અવાણુ, નં ચાલ; હીંડછા. ૨ ચાલચલગત; ગુણ.

અવાણુવું, કિં હાકી. જોવું; નાણી જોવું. “એ બળદ હું અવાણી જોઈને ભેઘશ.” ૨ તપાસી જોવું; પરીક્ષા કરવી.

અવેર, પું વિવેકથી ઉપયોગ કરવો. “એણે કમાઈ તો જાણ્યું છે પણ એ નાણાનો કોષ્ટ અવેર કરનાર નથી.”

અવેરણું, કિં અવેર કરવો.

અવેળી, સ્ત્રી બલના ભેટને લગતે અળી, ધીમાં શેડી, અંદર સાકરડું પાણી નાખી, ચટાય તેવું કરેલું તે. (એ બધા ઉ-

પયાસ કરનારને પારણાના દિવસે પ્રથમ ચટાડે છે.)

અરકરો, અંં છેવટ; આખરે; અંતે. “અરકર આમજ કયું કે?”
અંછગાંધ, નં કસ્ટુરી, બીમસેનખરાસ, કેશર, દેવકપુર, ગોંચંદન,
રતાંજળી, સુખડ, હીંગજોક, એ આઠ મીઝેનું મિશ્ર. તેનાથી
મોજપત્ર ઉપર જત્ર લખેછે.

અષ્ટમપષ્ટમ, અં આડુંઅવળું. “એને અષ્ટમપષ્ટમ સમજવીને
રૂપીઆ લેછે આવ.”

અહમો, પું ઉતાપો; અજપો. “તાવનો—અજિયાનો અહમો બહુ છે.”
અળજ, સ્ત્રીં [અ=નહિ+લછ=લક્ષ્મી] નિર્ધનતા, લાછથીલલટું.

આ.

આકડીઉં, નં આકડાનું ફળ; આકડોડી. (એને મરેઠીમાં રૂઈ ફળ,
અને સંસ્કૃતમાં રવિ ફળ કહેછે. એમાંથી ઘોળું ને સુંવાળું
૩ નીકળે છે તેને તુર-તુળ કહેછે.)

આગાર, પું (+) છૂટ; મોકળ. “મારે એ ચીજ ખાવાનો આગાર
નથી.” (શ્રાવકોમાં)

આગોતરું, વિં અગાઉનું; આગળનું “આગોતરું વાવેતર.”

આધડું, વિં આધું; દૂર. કોઈ માણસ નઠારો હોય તેના વિષે કહે-
વાય છે કે;—“ગયો હોય ત્યાંથી આધડો જન્ને!”

આછણુલુછણુ, નં નવરાવવા—ધોવરાવવા—લૂગડાંલતાં પહેરાવવા
વગેરેમાં ધણી તજવીજ કરવી તે; ઉપરની ટાપટીપ—શોભા.
“છોકરાને એની મા આછણુ લુછણુ કરેછે!”

આછર, નં ગંધાડા ઉપર ગુણુ નાખવા પ્રથમ ગોઠી પાથરી તેના
ઉપર જે ગાદલાં મૂકે છે તે; આશિયું. ૨ પું પહેરવેસ; પોશાક.
“તમે આજ આછર કેમ બદલ્યો છે?”

આઠણું, નં પાન્ય મૂકતાં—દોરી વણતાં જે સોટીવતે વળ દેવાય છે
તે. (એ ધણું કરીને બીડીના છોડનું કરેછે.)

આડખીલ, સ્ત્રીં આડી; રોકણું; ખાળણું. “નવી વહુને સાસુની
બહુ આડખીલ છે.”

આડખંધ, પું ખાખી બાવા લાકડાને ગોળ વાળી કૂડે ધાલેછે તે.

(તે ધણું કરીને રક્તપીતી કે માલકાંકણીના લાકડાનો બને છે.)
 આદે, અં (+) યાત્રા છીએ-હાર્યા છીએ એમ બતાવનાર શબ્દ;
 તોણા પોકારવી.
 આધાપલીત, વિં [અર્ધપલીત=અર્ધભૂત.] અર્ધ ગાંડું-ધણું
 કતરઝોડ; દાધારંગું.
 આભાસાહુ, પું અતિશયકાયદો. “આમાં તેં શા આભાસાહુ દીધાછે?”
 આમન્યા, સ્ત્રીં [સં.] મર્યાદા
 આરતિયું, વિં (+) આરત-ગરજવાળું; ગરજી; દરકારવાળું; સ્થ-
 હાવાળું. “આરતિયું ને આંધળું બરોબર.” (કહેવત)
 આરોતારો, પું એક જાતનાં હાથ એક લાંબાં કરવાળી જેવાં તર-
 લાં (ધાસ.) એની ટોપલીઓ વગેરે ગુંથે છે.
 આરંબી, વિં સરસ; ઉત્તમ. “એ કુરી બહુ આરંબી છે !”
 આલીઝણા, સ્ત્રીં ચિંતા; ફિકર; અફસોસ; ઉચાટ. (જાલાવાડમાં)
 આલોચ, પું લોચના; જામના; દુઃખને લીધે એન પડે નહિ તે.
 આવચીબાવચી, સ્ત્રીં એક જાતનો છોડ તથા તેનાં બી. છોડ તુ-
 જાશીના છોડ જેવો ને સુંગધમગ્ન હોય છે. અને બી રાઈ જે-
 વડાં પણ લાંબાં ને કાળાં હોય છે; તેને તુકમરીમાં કહે છે. આ-
 ને બાવચી (બાકુચી) પણ કહે છે.
 આવદાની, સ્ત્રીં આવક; પેદાશ; ઉપજ.
 આવલાં, નં કોસ, વરત ઈલાદિ કૂવામાંથી પાણી ખેંચવાનો
 ચામડાનો સામાન.
 આસંધ સ્ત્રીં [સં. અશ્વગન્ધા.] એક જાતની ગરમ અને ધાતુ-
 પુષ્ટ વનસ્પતિ.
 આળાહુઓ, પું સંસારની આશા-તૃષ્ણા; આશાએ ને આશાએ
 કામ કરવું તે.
 આળી, સ્ત્રીં સોનીનું અંગીકું (સગડી) મૂકવાની ઓટલીમાં જે
 લાંબો ગોખમો હોય છે તે. ૨ વિં વાળી. “લોહીઆળી.”
 ૩ જરા અડવાથી દુખાય એવી દરદ વાળી ધસાયેલી કે કોહ-
 લી શરીરની જગા. “આળી ચામડી.” ૪ લીલી; ભીનાસ વાળી.

આળુઓઢવું, જે ગ્રામના સિમાડાની તકરારમાં એક જાણને આળુ
ચામડું ઓઢાડી સિમાડે લઈ જતા, તે જ્યાં સૂધી જાય ત્યાં
સૂધી તેના ગામનો સિમાડો મુકરર કરવામાં આવતો તે ઉ-
પરથી (લાક્ષણિક અર્થમાં) બદલામી લેવી; ખોટું કામ ક-
યાનું માથે લેવું.

આળોવણુ, નં કરેલું પાપ કર્મ નિષ્ફળ થવા જે વૃત્ત લેવું તે; માન-
શીવૃત્ત; ક્ષમાવૃત્ત. (શ્રાવકોમાં)

ઈ.

ઈલા, સ્ત્રી (+) ધણું હેરાન કરવું; તોળા. ઇલા ઇલા—તોળા તોળા
“આ છોકરાં તો ઇલા ઇલા પોકરાવે છે.”

ઈસ્કામત, સ્ત્રી માલ મિલકત.

ઈલ્લકો, પું ઇલા.

ઈલા, સ્ત્રી હિજરાવાપણું; મનમાં ને મનમાં બળ્યાં કરવું; ઇલ્લકો;
અફસોસ. “જે થનાર હતું તે થયું હવે ઇલા કરી જવાયો.”
“મા વગર છોકરું ઇલા કરેછો!”

ઈદ્રિજોત, પું ઈદ્રિજવનું ઝાડ.

ઉ—ઝી.

ઉકાંટો, પું (+) કમકમી; કંપારો; ધ્રુજરો. “ઓસડને જોઈ મને
ઉકાંટો આવે છે.”

ઉખરડા, પું સરવાળા નામનું ઘાસ. જેને નાનાં છોકરાં કૂતરી ક-
રીને કહે છે તે. (તેના છોડની ટાચે જે આંગળ લાંબું કણસું
આવે છે. તે જો લૂગડાં ઉપર નાખ્યું હોય તો વળગી જાયછે.
એને સૂકાયા પછી ખાંડી તેમાં ખાંડ ભેળવી ફાકવાથી પર-
મિયો મટે છે. વળી તેનાં પાંદડાંને રસ કાઢી દાદરે ચોપઆ-
થી દાદર મટે છે.)

ઉખાયણા, અં ખાટલા વિના જમીનપર સૂઈ રહેવું તે.

ઉચવણું, કિં આપવું. (વેપારીનો સકેત.) “એને પાંચ રૂપીઆ
ઉચવો.”

ઉચાકર, અં નોકરી પરથી રજા મળવી તે; બરતરફ.

ઉચેરા, પુઠ અવાવર ધરમાં લીપણું ઉખડીજવું. ૨ અનાજ ઝા-
પધાદિ ઝીજ ઉતરી નજ આચકા ખાજે તે. ('ઉચેરા વળ્યા
કહેવાય છે.)

ઉછેર, પુઠ ઉછેરવાપણું; મોટા કરવાપણું, પાળન. "આ ગોઠ્ઠા
મારા હાથના ઉછેરનો છે."

ઉજમાળ, વિઠ (+) [ઉજમ=હર્ષ+આળ=વાળું] હર્ષિત; રાજ. .
"તવ નારી ઉજમાળ થઈ રેહાં" (ગિરધરની ઢાળો.)

ઊણવું, કિંઠ ત્રાક ઉપરથી સૂતરના કોઠડાને ફાળકા ઉપર વીંટવું.
ઉતર્યું પાતર્યું, વિઠ ધણીવાર વાપરી ખીન ઉપયોગનું કરેલું તે; ઉ-
તરેલું. "ઉતર્યું પાતર્યું વસ્ત્ર."

ઉતળકો, પુઠ શેલડી ધઉં વગેરેમાં થતો એક રોગ. (એથી છોડ
સૂકાઈ જાય છે.)

ઉતળો, વિઠ છિદ્રો, ઉડો નહિ તે. "ગામ વચ્ચે કૂવો તે કોઇ કહે
ઉડો ને કોઇ કહે ઉતળો." (કહેવત.)

ઉતારત, વિઠ અમસ્થી; સહેજસાજ. "ઉતારતવાત."

ઉંદરીયું, નઠ ઉંદર ઝાલવાનું પાંજરું; ઉંદરવાઈ. ૨ પાણી જવાના
ઢાળિયામાં છિદ્રો પડે છે તે. ૩ ઉંદરનું ધર-જર. ૪ દાંત વતી
કરડીને કોઈ વસ્તુ કાપવી તેને પણ 'ઉંદરિયું' કહે છે.

ઉંધાચલું, વિઠ ઉંધું ચાલનારું.

ઉપછટ, સ્ત્રી ધણીછત. "એના ધરમાં નાણાની ઉપછટ છે."

ઉપરવટ, અઠ ઉલટું; વિરુદ્ધ; મરજ ઉપરાંત. "છોકરાંએ માખું-
પના ઉપરવટ થવું-ચાલવું નહિ" ૨ વિઠ ચડે એવું; સરસ.
"પીત્રાધથી ઉપરવટ જમણુ કર્યું."

ઉપરવટણો, પુઠ ખલ ઉપર વાટવાનો પથ્થર.

ઉપાડ, પુઠ ઉપાડવું તે; કોઈને ત્યાં લેવડદેવડ રાખવી તે. ગ્રાહકી.
"તમારે કોનો ઉપાડ છે?" ૨ અનાજ, વનસ્પતિનો ઉગાવો.

"તમારા ખેતરમાં આજરીનો ઉપાડ કેવો છે?"

ઉપાશણ, નઠ ઉશ્કેરણી. "આજ ગામ જવાનું ઉપાશણ મેં કર્યું છે."

ઊખ, સ્ત્રી ડમક; ઠાક; ઉપરનો ડોળ. "પુંજ ઘટી ને ઊખ વધી."

૨ સાંઠા લાકડાં વગેરે સળગાવી હાથમાં ઝાલી અનવાળું કરવું તે. “રાતે ‘ઊભ કરીને પગેફે કાઢયું’” ૩ ધૂગ.

ઉંખરો, પુ૦ (+) [સ્. ઉદુંખર] ગુલરાંનું ઝાડ; ગુલરો; ઉમૈડો. એને અંજીર જેવાં ફળ આવે છે.

ઉંખેલો, અ૦ વૃદ્ધિશંકા અને લઘુશંકા કરતાં-બાળક જન્મતાં દુખવાથી જે આંચકા ખાવા-મારવા તે. “મરડાના ઉંખેલા આવે છે” “ભેંસ ઉંખેલા ખાય છે.”

ઊભ, સ્ત્રી૦ ખેતરને ઉભું ભરવું તે. “ઊભ અને આડ.” ૨ વિ૦ ઉભો; પાંસરો. “આ ઊભ રસ્તે ચાલ્યા જાઓ.”

ઉમરખ, પુ૦ ઉલટ; હર્ષ; ઉમંગ; હોશ; ખુશી. “એને પરણવાનો બહુ ઉમરખ છે.”

ઉમાલી, વિ૦ ઉમદા; સફરી; પૈસો ઝટ ખરચે એવો. [માણસ-જીવ-સ્વભાવ.]

ઉરવા, પુ૦ બે આખર; અપકિર્તિ; કવારી. “તારો ગામમાં ઉરવા બહુ પડ્યો છે.”

ઉલક, સ્ત્રી૦ ઉલટી.

ઉલેચ-ચો, પુ૦ ચંદરવો. “ઉલેચા બાંધ્યારે કે અતિ મખમલના.” (કાવ્યદોહન.) ૨ કિ૦ બહારકાઠ-કાઠો. “ફૂવામાંથી પાણી ઉલેચો.”

એ.

એકલા, વિ૦ અગિયાર. (વેપારીનો સંકેત.) ૨ એકના એકજ. “તમે એકલા જાઓ હું તો નહિ આવું.”

એકાસણું, ન૦ [એક+અશન=જમણું] આખા દિવસમાં એક ટાણું ખાવું તે, (શ્રાવકોમાં)

એકુન, અ૦ કુલ; એકંદર; જુમલે. “બે રૂપીઆ જાર લેવા, ને બે રૂપીઆ બાજરી લેવા એકુન રૂ.”

એકાંતર, પુ૦ [એક+અંતર.] એક દિવસનો આંતરો મૂકીને ઉપવાસ કરવા તે. (લાગટ નહીં)

એણું, વિ૦ [સં. ઉનં. ઉપરથી ઊણું પછી એણું.] દુઝણું વગરનું; જ્યારે કોઈના ઘેર દુઝણું ન હોય ત્યારે કહે છે કે;—
“આણતો એને એણું છે.”

એરમડી, સ્ત્રી૦ ચણી ભોરડીને મળતું પણ તેનાથી કાંધક મોટું ઝાડ. એરમડું, ન૦ એરમડીનું કુળ. એ ચણીભોરથી કાંધક નાનું ને ખટમટું હોય છે.

એશી મીઠાંમાંથી એક લેવાની રીત—પ્રથમ કાગળ ઉપર આનું

ક

સ્વ

૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦
૦ ૦ ૦	૦ x ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦
૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦
૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦	૦ ૦ ૦

દે

ન

ચિત્ર કાઢી એક માણસ હાથમાં લેછે; તેને સિધ કહેછે. અને ધારણું મીડું કહી (વ) આપનારને સાધક કહેછે. સિધ સાધક અને સંપેલા હોય છે. સાધક કોઈ માણસને કહેછે કે;—તમે આમાંનું

મીડું મનમાં ધારો તે હું કહી આપું. પછી સાધકના કહેવાથી સિધને મળીને તે એક મીડું મનમાં ધારેછે. તે, સાધક જોયા વગર કહી આપેછે, તેથી જોનારને આશ્ચર્ય લાગે છે; તેની રીત નીચે મુજબ.

આખા ચિત્રનાં ચાર ગામ કહ્યાં છે; તેમાં ચિત્રનો ઉપરનો ડાબા હાથ તરફનો ૬ ભાગ તે ક નું ગામ, ઉપરનો જમણા હાથ તરફનો ૬ ભાગ તે સ્વ નું ગામ, કની નીચેનો ૬ ભાગ તે દ નું ગામ, અને ખની નીચેનો ૬ ભાગ તે ન નું ગામ.

દરેક ગામમાં ચચ્ચાર ધરછે. ઉપરનું ડાબા હાથ તરફનું ધર ક નું, ઉપરનું જમણા હાથ તરફનું ધર સ્વ નું, નીચેનું ડાબા હાથ તરફનું ધર દ નું અને નીચેનું જમણા હાથ તરફનું ધર ન નું.

વળી દરેક ધરમાં પાંચ પાંચ મીઠાંછે. વાલ્યકોણનું ક નું, ઈ-શાનકોણનું સ્વ નું, નેરલકોણનું દ નું, અગ્નિકોણનું ન નું, અને વચ-

હું (મધ્યનું) ચ નું. હવે સિધ, સાધકને બોલીને સમજાવે છે તે સંકેત:-ક્યાંછે=ક. બોલુંછે=ચ. દેખાડો=દ. નથી દીડું=ન. ખતાવો=ખ.

સિધ પ્રથમ બોલે તે ગામ સમજવું; બીજાવાર બોલે તે ઘર સમજવું અને ત્રીજાવાર બોલે તે ધારણું મીડું સમજવું. જેમકે:- સાધક કહેછે મેં દીડુંછે. સિધ કહેછે-ક્યાંછે? સાધક કહેછે-દીડું છે. સિધ કહેછે-નથીદીડું. સાધક કહેછે-દીડુંછે. સિધ કહેછે-ખતાવો. ખુલાસો:-ક્યાંછે એટલે ક ના ગામમાં, નથીદીડું એટલે નના ઘરમાં અને ખતાવો એટલે વચણું મીડું. આ ચિન્હમાં જ્યાં (x) આવું ચિન્હ મૂક્યુંછે તે. વળી એક બીજી રીતછે તે નીચે પ્રમાણે. આ જોવાની

અલેક	લોચન	ત્રેભૂવન	વેદ	પાંડવ	નારણ	સમુદ્ર	પર્વત	નાગ	અવતાર.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	x	૦	૦	૦	૦

રીત સેહેલી છે. આમાં પણ ઉપરની પેઠે સિધસાધક અને જોઈએ. જોવાનીરીત:-સિધ બોલેછે કે:-“અલેક ઘેરથી ઉપની, નારણ ઘેર મુંકામ; પર્વત ઘેર વાસો વસે, તો લીલાવંતી નામ.” ખુલાસો:- “અલેક ઘેરથી” એ પદ પૂર્ણાયે છે. “નારણ” એટલે ૬ ઠી લીટી (હમી) અને “પર્વતઘેર.” એટલે તેનું આઠમું મીડું, આ ચિત્રમાં જ્યાં (x) આવું ચિન્હ મૂક્યુંછે તે. (૧૦૦ મીડાં મૂકવાં જોઈએ પણ ૮૦ ની રીત પ્રસિદ્ધ છે. વળી કોઈક તો ૩૬=૧૧, મેધ=૧૨, તિલક ૧૩, રત્ન ૧૪, તિથિ=૧૫, કળા=૧૬, વિકળા=૧૭ વનસ્પતિ ૧૮, મઢી ૧૯, વિક્રમ ૨૦ એ પ્રમાણે મથાળાં વધારીને ૪૦૦ સૂધી મીડાં માંડે છે.)

એસરવું, કિં [સૃ=જવું] બેજ લાગવાથી મીઠું, ખાંડ, વગેરેમાં
પાણી થાય તે; એલરી જવું.

એ.

ઐડ, વિં [આડાઉપરથી.] કોઈનું કહ્યું ન માને એવો; આડો;
ઉધો. “આ ઐડ માણસનું મારાથી પૂરું નહિ થાય.”

ઓ.

ઓઘાવું, કિં અમુઝાવું. “છોકરું એકલું ધરમાં ઓઘાય છે.”
ઓછીઆં, નં લાડ. “એ બાધ છોકરાને ઓછીઆં બહુ કરેછે.”
ઓઝપો, પું શરમ; લાજ; સંખાવો. “મને ત્યાં એકલાં જતાં
ઓઝપો આવેછે.”

ઓડય, સ્ત્રીં ડોક.

ઓડવું, નં કરપટીના ઝાડનું ફળ; કરપટું. (એનું શાક તથા અ-
યાણું થાયછે.)

ઓડવું, કિં (+) આડાં ફરી વળીને રોકવું; ખાળવું.

ઓતળવું, કિં ગુમ થવું. “આ ભેંસનાં બે વેતર ઓતળ્યાં છે.”
ર વીસરી જવું; ભૂલી જવું. “હું હમણાં સરત ઓતળી
ગયોછું.”

ઓતાર, પું ધુળટ. “માતાનો ઓતાર.”

ઓદે, અં મદદે; આશ્રયે; આગળ. “એ આજ કેદમાં પડે તેમ
હતું પણ સત્ય ઓદે આવ્યું.”

ઓધ, સ્ત્રીં કુળ; વંશ; વેલો; ઓધવાડો; પેઢી; પરીવાર. “એ તો
બધાં ઓધે ઉતર્યા.”—“એની ઓધજ એવી છે.” ૨ નં
[સં.] ઔ; ઔણું; અડણ.

ઓપટી, સ્ત્રીં [સં. આપસિ=દુઃખ.] જરિયાત; અગત્ય. “મારે
રમીઆતી બહુ ઓપટી છે.” ૨ સ્ત્રીનું રજસ્વળા થવું; અ-
ટકાવ; કવચ; રતુશ્રાવ. “રજિયાત વહુને ઓપટીજ આ-
વતી નથી.”

(૨૨)

ઓભા, સ્ત્રી૦ દુઃખ; પીડા; અમુઝણ. “શોભા એટલી ઓ-
ભા.” (કહેવત.)

ઓભાવું; ક્રિ૦ દુઃખી થવું; અમુઝાવું સલવાવું.

ઓર, પુ૦ (+) પાંદ; છોડના દ્રવતી માટી ચઢાવવી તે.

ઓરવવું; ક્રિ૦ ચોમાસામાં ખેતર નહિ ખેડાયાથી, તે કઠણ થઈ
જવાથી તેને પાણી પાઈને ખેડવું તે.

ઓલાહો, પુ૦ તાપ ન લાગે માટે માથા ઉપર છાંયડો કરવો તે.

“ઉનાળાના દિવસમાં ઢોરને ઓલાહો જોઈએ.”

ઓલોદોલો, વિ૦ ભોજો; નિષ્કપટી; કોઈને હેતરવાને અશક્ત.

ઓળેછોળે, વિ૦ પુષ્કળ; અપાર. “એ તો પૈસા ઓળેછોળે
વાપરે છે.”

ઐ.

ઐલું; ન૦ [સં. ઐધ. ઉપરથી ઐ ન પછી ઐલું] ઐ;
અડણ શબ્દ જુઓ.

અં.

અંકાંલલ્લ, સ્ત્રી૦ એ એક જાતની હાર જીતની રમત છે તે આ
પ્રમાણે રમે છે:—

પ્રથમ જમીનપર

0	—		આવા ચાર દાવ (આં-
	—		કા) કાઢે; તેમાં એક
	—		લીટીને અંકાં, બે લી-
	—		ટીઓને દુઓ. ત્રણ
	—		લીટીઓને તરિયો ને

ગોળાકૃતિને બલ્લ—બખ કહેછે. પછી ચાર જણ રમવા ખેસે
છે. તેમાંથી એકજણ મૂઠીમાં કાચકાં, લકડીઓ કે પૈસા વ-
ગેરે લેઈ ચિત્રની અંદર મૂકી મૂકેછે, અને બાકીના ત્રણજણ
ઉપરના ચિત્રમાંથી ત્રણ આંકા ઉપર પોતાની સરત મૂકેછે
અને એક આંકા ખાલી રાખે છે, તે મૂકી કાઢનારને “આપ્યો.”

એમ કહે છે. પછી તેની મૂઠી ઉધડાવીને અંદરનાં નાંગગણે છે. જો ચાર ચાર ગણતાં (એ રકમને ચારે ભાગતાં) એક વધે તો આંકાં ઉપર દાવ મૂકનાર, મૂઠી કાઢનાર પાંસે સરત જેટલી રકમ માગે; એ વધે તો દુઆ ઉપર મૂકનાર માગે; ત્રણ વધે તો તરિયા ઉપર મૂકનાર અને કાંઈ ન વધે તો ભક્ષ—ભખ ઉપર મૂકનાર માગે. અને જે આંકા ઉપર રકમ મૂકી નથી એટલે જે આંકા મૂઠી કાઢનારને આપ્યો છે, તેટલી રકમ નીકળે તો મૂઠી કાઢનાર ત્રણે આંકા ઉપર મૂકેલી રકમો લેઈ જાય. (રમતાં જે જીતે તે મૂઠી કાઢે છે. વારાફરતી નહિ.)

અંડી, સ્ત્રીં અણુચી શબ્દ જુઓ.

અંતરવાસો, પુ૦ વિવાહાદિ સુખ કામમાં ગણપત્યાદિનું પૂજન કરતાં લાલ પાધડી વગેરેનો છોડો કાઢી કોટે નાખે છે તે. (તેને 'અંતરવાસો' ક્યો કહે છે.)

અંતેપુર, ન૦ [સં. અંત:પુર.] સ્ત્રીઓને બેસવા-ઉઠવા-સૂવાની ઈલાયદી જગા; જનનાખાનું.

અંધારપછેડો, પુ૦ એ એક જાતની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમે છે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેમાંથી સરખી સખ્યાનાં બે પક્ષ પડે છે. અને તે દરેક પક્ષમાંથી અડેક એટલે બે આજેવાનો બની, તેઓ ઉભા રહી, તેમની વચમાં એક લૂગડાનો અપારદર્શક પડદો તાણી, પોત પોતાના પક્ષને તેના ઓઠે બેસારે છે. (એક આણી તરફ અને એક પેલી તરફ.) પછી બંને આજેવાનો પોત પોતાના પક્ષમાંથી અડેકો છોકરો બોલાવી પડદાની પાસે ઉભો રાખે છે; અને એક છોકરાને સામા ઉભેલા છોકરાનું નામ દેવાનું એટલે ઓળખવાનું કહે છે. જો તે ઓળખે તો સામા પક્ષનો છોકરો તેના (ઓળખનારના) પક્ષમાં જાય અને ન ઓળખે તો તે સામા પક્ષમાં જાય. એવી રીતે વારાફરતી એક પક્ષના તમામ છોકરાઓ કને સામા પક્ષના છોકરાઓ ઓળખાવી રહ્યા પછી બીજા પક્ષના છોકરાઓ કને પણ વારાફરતી ઓળખાવરાવે છે, એટલે રમત પૂરી

ધાયછે. એને ઢાલપછેડા પણ કહેછે. અંધાર પછેડા ઓડવે કોઈ ન સૂજવું; સૂતકાર થવું. ૨ અદૃશ્ય થવું, કોઈ ન દેખે તેમ થવું. “વિક્રમરાજ અંધાર પછેડા ઓઢી નગરચરચા જોવા નીકળતા.” અંધાર પછેડા ઓઢાડવો—તેનેજ દેખવું; તેનું (ઓઢાડનારનું) જ કહ્યું માનવું. “ફલાણે તો એને અંધાર પછેડા ઓઢાડ્યો છે.”

આં.

આંકણુ, સ્ત્રીં અનાજ ઉપણતાં મેં આગળ સારો ભાગ લાવવાની ક્રિયા. એવી ક્રિયાથી કાઢેલા અનાજને આંકણનું અનાજ કહેછે. “આ જીર આંકણની છે.”

આંકહ, સ્ત્રીં [સં. અંકુશઉપરથી] દાખ; અટકાવ; અંધન. “મા-ખાપે છોકરાંને આંકહમાં રાખવાં.”

આંગડી, સ્ત્રીં [સં. અંગ ઉપરથી] નાનાં છોકરાંને પહેરવાનું અંગરખું.

આંગમણુ, સ્ત્રીં આય; કૌવત; શક્તિ, જોર. “તાવ આવ્યાથી શરીરમાં આંગમણુ નથી.”

આંગમણું, ક્રિં માથે લેવું. “એણે તો મોત આંગમીને કામ કર્યુંછે.”

આંટ, સ્ત્રીં (+) હાથની તર્જની કે મધ્યમા આંગળીના જે ઢેકાણાથી લખોટા ઝાલીને ફેંકાયછે તથા કલમ ઝાલીને લખાયછે.

તે ભાગ. “લખોટા રમી રમીને—લખી લખીને મારી આંટ-દુખવા આવી.” ૨ અટકાવ; આશરો. ૩ શાખ; શાહુકારી.

આંટણું, ક્રિં તાકવું; એક ચીજને બીજી ચીજથી ધારીને વગાડવું. (ભમરડા લકટીઓની રમતમાં) ૨ અટકણવું; આશરો કરવો.

૩ વધવું; ચઢવું. “આ પુસ્તક પેલા પુસ્તકને આંટે એવું છે.”

આંટીધુંદી, સ્ત્રીં [અમાંટીને ધુંદી બને એકજ અર્થમાં છે.] ધુંચ ધુંચવણ. “આ દોરડાને આંટીઓ ધુંદીઓ પડીછે.” ૨ ફૂંકપટ. “આંટીને ધુંદીતો હું નવિ જાણતી.”

આંતો, પું એસેરી વણેલી દોરી, જેમાં ઉમેળાને ત્રીજી સેર મેળ-

વવામાં આવેછે તે. જે ઉમેળેછે તેને આંતો ને મેળવેછે તેને તાં-
તો કહેછે. “આંતો ને તાંતો મેળવો, તેની રાણ ભગાવો.” (ગાણું)
આંખચુ, ન૦ એક જાતના ઝાડનું ખાટું ફળ; કોકમ. એ ખટાશ. દા-
ખલ દાળ શાકમાં વપરાયછે. અને આંખલીની પરહેજમાં પ-
ણ તે ખવાયછે.

આંખીલો, પુ૦ આંખલીનો ઠગિયો; કચુકો.

આંખો લેવો—કરતા ભમરડાને દોરી વતી ઉંચો ઉછાળીને ઝીલી લેવો તે.

ક.

કખા (સા) ય, સ્ત્રી૦ (+) કોધ, લોભ, મોહ, માન, એ ચારમાંનું
દરેક. (શ્રાવકોમાં) ૨ પુ૦ [સં. કપાય] ઉકાળો.

કમ, સ્ત્રી૦ (+) કળા; હીકમત; હુન્નર. ૨ નુકસાન.

કટાશણું, ન૦ જૈન ધર્મી લોકો પરમેશ્વરનું ભજન કરતાં જે પથરણું
પાથરેછે તે.

કટો, વિ૦ ભારે; જખરો; વસમો; ખરેખરો. “એ તો મારો કટો ક-
રમાન છે.”

કઠવો, પુ૦ (+) કૂવામાં પડખેથી રેતી આવતી હોય તે અટકાવવાને
લાકડાના પાટીઆનું માણસપૂર ઉંચું ગોળ ચક્ર. કૂવામાં ઉતા-
રેછે તે. કઠવા લોઢાના પણ કરાય છે.

કઠિયો, પુ૦ પૈસો. (સકેતાર્ય)

કડિયાકોટ, પુ૦ એ એક મોઠું ડાંડાની રમત છે તે. આ પ્રમાણે ર-
મેછે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેમાંથી બેરોખરનાં બે પ-
ક્ષ પડેછે. પ્રથમ એક પક્ષમાંથી એક છોકરો ગખીથી દા કરે-
છે; પછી બીજો છોકરો જ્યાં પહેલાની મોઠ પડી હોય ત્યાંથી,
ત્રીજો બીજાની પડી હોય ત્યાંથી, એવી રીતે એક પક્ષના ત-
મામ છોકરા દા કરી રહ્યા પછી એજ રીતે બીજા પક્ષના
પણ તમામ છોકરા દા કરેછે. બંને પક્ષમાંથી જેની મોઠ
આધી પડી હોય તે દાવ લેછે અને બીજા પક્ષવાળા આપે
છે.—એટલે એક છોકરો “કડી મડીના કડિયા કોટ—કોટ

—કોટ—કોટ” એમ જ્યાં દા લેનારની મોઠ પડી હોય સ્ત્રી.

એક સ્વાસે બોલતો બોલતો આવેછે. એમ એના ત્રણ સ્વાસ પૂરા થાય એટલે બીજો છોકરો એ પ્રમાણે દાવ આપે છે. એમ છેવટ ગમી સૂધી દાવ આપેછે એટલે રમત પૂરી થાયછે.

કતરઝોડ, વિં આધાપલીત શબ્દ જુઓ. ૨ ધણું અઢું માણસ.

કતરાંસ, પું આંખરોપ; ઝેર; દેવ. “મારે એનાથી હમણાં કતરાંસ થયોછે.” ૨ વાંકાપણું; ઘેડ. “એ ઘરમાં કતરાંસ વધારેછે.”

કથાસ, સ્ત્રીં કથાટ; કમોખ.

કથાણું, વિં કથાડું; કમોખું; લાગ વિનાનું.

કદાધરો, પું [સં. કદાગૃહ] ટટો; બખેડો; કહ્યો.

કપડમટ્ટી, સ્ત્રીં [કપડ=લૂગડું+મટ્ટી=માટી] કોઈ ઔપધાદિ ચીજને ભટ્ટીમાં પકવવા સાર તેને કોઈ હીકરાના વાસણમાં ભરી, તેનું મોં ઢાંકણીથી ઢાંકી, ઉપર લૂગડું વાંટી, માટી ચોપડે તે “કપડમટ્ટી કરી” કહેવાય છે. (મુલતાની માટી, ખડી અને ગુગળ, એ ત્રણે સમ ભાગે લેઈ, પાણીમાં વાટી, કાને ચોપડવાથી કપડમટ્ટી મળ્યૂત થાય છે.)

કપાસી, સ્ત્રીં (+) શેલડીમાં થતો એક રોગ. એથી શેલડી પોચી પડેછે ૨ પું કપાસ વેચનારની અટક.

કપોળું કાઢવું—કપાળ ઉપરના વાળ આવી રીતે અસ્ત્રા વતી કાઢી નાખવા તે. (આખા માથાના નહિ) એ કપોળુ નાનાં છોકરાં કઢાવેછે; અને મોટા માણસો એ પ્રમાણે વાળ ચીપિયાવતી ખેંચી કઢાવેછે તેને “પુંટી તાણી” કહેછે.

કફા, વિં નારાજ; નાખુશ. “મારા ઉપર શેઠ કફા થયાછે.” “શેઠની કફા મરજી છે.”

કફાત, સ્ત્રીં ભુડો બનાવ.

કખાડું, વિં નખળું; નઠાં. (કખાડું કામ.)

કમણવું, કિં [કમન ઉપરથી] કચવાવું; દુખાવું. “તમારું મન કમણવું હોય તો કહેજો બીજા રૂપીઆ આપીશ.”

કમાયણ, સ્ત્રીં [કમ=ઓછું+આચરણ.] ગુણકા; પાતર. “ત્રણ-દરવાજાની કમાયણો”

કમાડું, ન૦ [સં. કપાટ ઉપરથી કમાડ ને પછી કમાડું]

ખેતરમાં દરેક ક્યારે પાણી જવા સાડ ને દરેક ક્યારાની પાળ તોડવા બાંધવામાં આવેછે તે.

કમૂળ, વિ૦ નબળો; નદારો; કુળને હીલુપત લગાડે એવો. “આ કમૂળ ક્યાંથી નગ્યો ?”

કરકર, સ્ત્રી૦ કણીઓ; કરચો; ઝીણી કાંકરી. “બાજરીમાં કરકર બહુછે.” ૨ (લાક્ષણિકમાં) ઝેર; દેષ; ધર્ષા; ખાર. “એને નેધે મારી આંખમાં કરકર ભરાણી છે.”

કરકાટક, ન૦ નેશીઓનું જન્મોતરી વગેરેમાં ગોળાકૃતિ પાડવાનું ઓળર.

કરપ, પુ૦ દોર; દમામ; ખીક; ધારતી.

કરપટું, ન૦ ઓડવું શબ્દ જુઓ.

કરાખી, સ્ત્રી૦ કાપડામાંના કાખ-બગલ ઢાંકવાનો ભાગ; કાખનું ઢાંકણ.

કરીઆવર, પુ૦ સ્ત્રીઓને આણું વણતાં પિયરથી ને લૂગડાં-ધરાણું વગેરે કરેછે તે; રીતભાત.

કરવર, અ૦ બહુ વઢવઢ કરવું તે; બહુ કહે કહે કરવું. “ધરનાં બધાં મને કરવર કરેછે.”

કરૈઆં, ન૦ છાપરાના ઢાળ ઉતારવા સાડ બને કરા ઉપર / આતું ચડ ઉતર ચણતર ચણવામાં આવેછે તે. “કડીઓ કરૈઆંને રૂપીઓ એક માગેછે.”

કરૈય, પુ૦ કૂકડો. “કરૈય જવલા ચરી ગયોજી, હોરી વળ્યા તે સાધ.” (શ્રાવકમાં)

કલક, પુ૦ સૂકું અથવા લીલું અથવા પલાળેલું ઔષધ લેઈ પથ-૦ રા ઉપર વાટેલું તે.

કલખો, પુ૦ એક ઔષધી.

કવરાવવું, કિ૦ કાયર કરવું; હેરાન કરવું; દુઃખી કરવું.

કવ્રશ, સ્ત્રી૦ ઓપડી; અટકાવ; રતુઆવ, “રળિયાત વહુને કવ્રશ આવતી નથી.”

કવારી, સ્ત્રી૦ ઉરવા શબ્દ જુઓ.

કશ્ટો, સ્ત્રી૦ [કષ્ટ=દુઃખ વેડીને પણ આપવું મારે.] લેણ-
દારના લેણાના પેટે દેવાની જે અમુક અમુક મુદતે ઠરાવેલી રક-
મો આપવીતે; કાંધાં; હકતા.

કશાલો, પુ૦ ભીડ. “ધરમાં કામનો કશાલો બહુ પડે છે.”

કસવું, કિ૦ (+) ત્રાજવાના પક્ષાતું ઉંચું જવું. “કસવું અને નમવું.”

કસાકસ-સી, સ્ત્રી૦ સામી આકરી બાંધી વઢવું તે; ચડસા ચડસી.
“અમસ્થી કસાકસી કરવી જવા દો.”

કસ્તુરીઓ બાંટ, પુ૦ એ નામનો કસ્તુરીના જેવી સુગંધ વાળો છોડ.

“એ વા ઉપર બહુ કામ આવે છે.”

કસોળું, વિ૦ જેમાં રજ-કસ્તર પડ્યું હોય તેવું; એક ચીજમાં
બીજી ચીજ ભળી હોય તેવું; ભેળશેળ થયેલું. (ધાન્ય વગેરે)

૨ (લાક્ષણિકમાં) કડવું; આકર્ષ; સામાને રીસ ચઢે એવું. “આવું
કસોળું બોલવું નહિ.” “તારી જીભ કસોળ છે.”

કસોળણ, ન૦ કસોળ ચીજને ઝાટકતાં જે કચરો-અગદો વગેરે ની-
કળે તે; ઝટકામણ; ઝટકણ.

કળપવું, કિ૦ (+) ખપવું; ઉપયોગમાં આવવું. “મારે કંદમૂળ
કળપવું ન્હી.” (આવકોમાં)

કાઉસ્સગ, પુ૦ જૈન મતના લોકો ઉભા કે બેઠા રહીને બે હાથની
હાથેળીઓ ઉપરા ઉપરી ચત્તી નાખીને તેમાં એક સરતથી
જોધ રહી પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે તે. “કાઉસ્સગ ધ્યાને રે-
હેનેમી રાજુલ નિહાળી, ચિતકું લોભાણું તેની વારરે; દીવરી-
આ મુનીવર ધ્યાનમાં રહેજો,” (કાવ્યદોહન)

કાકમ, પુ૦ શેલડીના રસને ઉકાળતાં ગોળ થવાની તૈયારીમાં જે
રસ ભરી લે છે તે. (એના શિયાળામાં ઠરીને ગાંગડા બાજે છે.
એ બહુ ગરમ છે. એ બળદને પાત્રામાં તથા માણસના ખા-
વામાં આવે છે.)

કાખોલાઈ, સ્ત્રી૦ આમલી; આમણી; કાખ બલાઈ. “હાથના એક
દેશમાં, અથવા પછવાડાના એક ભાગમાં, અથવા બાંધના

એક ભાગમાં પીડા સહિત પિત્તના કોપથી કાળો ફેફસો થાય છે તે. અને કોઈ એક અસ્ત્રાના દોષથી કાખમાં ફેફસા થાય છે તેને પણ કાખોલાઈ કહે છે.” (અમૃત સાગર.)

કાગમું, ન૦ ગાડાનો ઉંટડા ઉપરનો—જે ઠેકાણે ધુસરું બધાય છે તે ભાગ.

કાળે, પુ૦ પુંજે; કસ્તર. “ઉપાસરામાંથી કાળે કાઢો.”

કાતર, સ્ત્રી૦ (+) લાકડાનો હાથ ડોઢ હાથનો વાંકો વળેલો કડકો, જેને છોલીને આઘો ફેંકાય તેવો કરેલો તે. ૨ કુંડીમાંના ભમરડાને તાક્યા—વાગ્યા વગર ભમરડો વાંકો (કતરાતો કતરાતો) ફરે તે.

કાતરો, પુ૦ (+) એક જાતનો છવરો. તે અનાજના પાકવા આવેલા કણસલામાં પડે છે.

કાતળી, સ્ત્રી૦ (+) વાંસ, શેલડી વગેરેનો બે ગાંઠોની વચ્ચેનો કડકો. કાય, પુ૦ આય; શક્તિ; કૌવત; દૈવત; નૂર; પાણી; તેજ. “આ માણસમાં—લૂગડામાં કશોએ કાય નથી.”

કામસ, સ્ત્રી૦ શેલડીનો રસ, ગોળ, ખાંડ, વગેરે ઉકાળતાં ઉપર જે શેલ આવે છે તે. (શેલડીના રસની કામસને ઉકાળીને તેનો શીશો પાડે છે, તે ગડાકુ કરવામાં તથા દોરને પાવાના કામમાં આવે છે.)

કાયનાત, સ્ત્રી૦ કિંમત; વિસાત. “એમાં તે શી કાયનાત છે ?”

કાયલી, વિ૦ [અ] માંદું; આગરી.

કારીપારી, સ્ત્રી૦ આધુપાધુ—વતું ઝોધું બોલવું તે; ફૂડકપટ, “જે બિચારાને કશી કારીપારી આવડતી નથી.”

કાલવૈ જવું, કિ૦ દેવતાં ઉપર રાખ વળી ઝોલરાઈ જવું.

કાવ, પુ૦ કામ; મતલબ. “એને સમજાવીને કાવ કાઢીલે.”

કાવશ, અ૦ [કાંઈ વસ્તુ] કાંઈપણ; જરાપણ. “એના ધરમાં કાવશ નથી.”

કાશ, સ્ત્રી૦ (+) લપ; લપો; બલા; ડખો; ગરબડ. “આ કાશ આંહીથી કાઢ્યા વિના એન નહિ પડે.”

કાશળ, ન૦ (+) [સં.] મૂળ.

કાસિયું, ન૦ નદી કિનારે કે પાણીમાં થતો વેલો. (તે જાળના સાંઠા જેવું ગળ્યું હોયછે.)

કાસંદ્રો, પુ૦ [સં. કાસ=ખાંસી+મદ્=મટાડનાર.] એ નામનો પું-વાડીઆના છોડ જેવો પણ તેનાથી મોટો છોડ. (તેનાં બીજવારના જેવાં ને ચપટાં હોયછે). ભર્ય તરફ એને સમદર-સેણ કહેછે. આંખો દુખવા આવી હોય તો એનાં પાંદડાં આશી કે વાટીને આંધવાથી આરામ થાયછે.

કાથું, વિ૦ [આ. કાઘલ ઉપરથી કાયરને પછી કાથું] હેરાન; દુઃખી
“કાથું કોશના ખમે.” (ડામ)

કાળ કરવો—મરી જવું. “સાધુએ કાળ કર્યો.” (શ્રાવકોમાં)

કાળવેરી, વિ૦ કાળા રંગની. (ભેંસ વગેરે)

કાળોતરી, સ્ત્રી૦ [સં. કાળપત્રી] કાઠ મરી ગયાની ખખરનો કા-ગળ; મેલો.

કિલામના, સ્ત્રી૦ ખીડા; દુઃખ. (શ્રાવકોમાં)

કુંકડમ, ન૦ તરકટ; નરદમ જાડું.

કુચિઓ (કુછીઓ), પુ૦ [સં. કુચ ઉપરથી] કાપડાનો કુચ—સ્તન હાંકવામાં આવેછે તે ભાગ.

કુંડીદા, પુ૦ એ એક ભમરડાની રમત છે તે આ પ્રમાણે રમેછે:—
પ્રથમ જમીનપર એક કુંડી (ગોળાકૃતિ) કાઢીને તેની અંદર એક દીકરું મૂકેછે. પછી જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેઓ પોતાના ભમરડા ફેરવી તેને આંટે—તાકે છે. જે કુંડી બહાર દીકરું કાઢે તે દાવ લેછે, અને આડીના છોકરાઓના માથે દાવ આવેછે; એટલે તેઓ પોતપોતાના ભમરડા કુંડીમાં મૂકેછે. પછી દાવ લેનાર છોકરો તેને તાકેછે. જેઓના ભમરડા તાકતાં બહાર નીકળે તેને માથેથી દાવ ઉતરે છે. અને તેઓ પણ કુંડીમાંના ભમરડાને તાકેછે એમ તાકતાં છેવટ એક ભમરડો કુંડીમાં રાખેછે. એ ભમરડો કુંડી બહાર નીકળે પણ બકાતું (કબૂલ) કરાવું નથી. કદાપી તાકતાં કોઈ બૂલે તે તેનો ફરતો ભમરડો દાવ આપનાર બળી એટલે દોરી વતી

ઉંચો ઉછાળીને ઝીલી લેછે, તેને આંખો લેવો કહે છે. એવી રીતે જેના ભમરડાનો આંખો લેવાય તેનો ભમરડો કુંડીમાં મૂકે છે. વળી ફેરવતાં જેનો ભમરડો ફરે નહિ તેને ઢક-ઢપ કહેછે; અને તેનો ભમરડો પણ કુંડીમાં મૂકે છે, પણ જે કુંડીમાંના ભમરડાને વાગીને પછી ન ફરે તો તે અંદર મૂકાય નહિ. વળી જેનો ભમરડો વાગ્યા વગર આઘો જઈને સિદ્ધા ફરે નહિ તેને કાતર કહેછે. એવી રીતે જેની ત્રણ કાતરો થાય તેનો ભમરડો પણ અંદર મૂકેછે. એકથી વધારે ભમરડા કુંડીમાં ભરાય એટલે પ્રથમની પેઠે જેનો ભમરડો તાકતાં બહાર નીકળે તેને માથેથી દાવ ઉતરે છે; પણ જેનો ભમરડો ઘણી મુદતથી અંદર હોય તેને પ્રથમ કાઢવો પડે છે. “કા-હોવાતીને કાઢો, નહિતો બેટા માંહી પડો”—એમ જેનો ભમરડો કુંડીમાં સહુની પહેલાં હોય તે બોલ્યાં કરેછે. અને જે તેને ન કાઢતાં સરત ભૂલથી ખીન્નને કાઢે તો કાઢનારને પોતાનો ભમરડો કુંડીમાં મૂકવો પડે છે, ને કાહોવાતીને માથેથી દાવ ઉતરે છે. એમ જ્યાં સૂધી રમવું હોય ત્યાં સૂધી રમે છે.

કુંડાંતરો, પુ० [સં. કુંડયાંતર. કુંડય=ખપેટો+અંતર=આંતરો.]

કામડાંની ટટીનો આંતરો. “શિયળવંતને કુંડાંતરેરહેવું નહીં, જેમ અગ્નિ પાસે લાખ મૂક્યે ઝોગળી જાય તે દહાંતે.” (શિયળની જે નવ વાડો કહેવાય છે તેમાંની આ પાંચમી)

ફૂતરો પુ० (+) એક તસુ લાંબો અને આખા દિલે વાળ વાળો છવડો. તે અનાજના ઉગતા રોપાને કરડી ખાય છે.

ફૂતરીઆં વાગડીઆં, ન० ફૂતરાની પેઠે સહેજ વારતે ખાજતા ફરવું ત્રે. કુંધવો, પુ० ડાંગરના છોડને કાપીને કરેલો ઢગલો.

કુંન, વિ२ નવ. (વેપારીનો સંકેત)

કુંવાસી, સ્ત્રી० કુંવારકા; પરણ્યા વગરની દીકરી.

કુંડું, ન० [સં. કુંદિ ઉપરથી કુંખ ને પછી કુંડું] પાંસળાંની નીચેની પેટની ડાખી જમણી અને ખાણુઓમાંની દરેક; પેટનાં અને પાસામાંનું દરેક. “આજ ભેંસનાં કુંડાં ખૂબ તણાયાં છે.”

૨ ફડઓ; કુખ. “હજુ તો શેલડીને નવાં કુણં આવેછે.”

કેકાણુ, પુ. (+) ઘોડો; હય.

કેહેવાળ, પુ. ફડાતાં જડતાં માંડવીમાં પાટડી ઉપર જે ખીછા એ ચિત્રેલી પાટીઓ મૂકવામાં આવેછે તેમાંની છેલ્લી.

કોટડાં, ન. ધરનાં કરા પછીત. “છાપડ પડી ગયું પણ કોટડાં ઉભાં છે.”

કોઠાલી, સ્ત્રી. નદીમાં કે પાણી વાળી (ચોડું ખોદતાં પાણી નીકળે તેવી) જમીનમાં ખાડો-ધોડો ખોદી, તેમાં રેત ન ભરાય માટે અંદર તુવેરની સાંડીઓ વગેરે ઘાલી ફરેલો ફૂવો. (તેને ઝાલા-વાડમાં ડાખડ કહે છે.)

કોયડો, પુ. (+) પુરપતું હાથની તર્જની આંગળીએ પહેરવાનું ધ-રણું. તેને ચાર વીંટીઓ હોયછે, તે બેગી કરી પહેરે-

છે. તેના ઉપર આવી રીતે નવ (૯) ટૂંકડીઓ હોય છે.

તે વીંટીઓ બેગી કરી પહેરવામાં ધુવવણ રહેલી છે, માટે તેને કોયડો કહેછે.

કોરડું, વિ. (+) પલાણું પલળે નહિ તથા સંધ્યું ચઢે નહિ તેવું. (ધાન્ય) કઠણ; ગાંગડું. “હનાં આંધણ ઉકળે, માંહી કોરડું ન ભીંજે; કઠણ હિયાનાં માનવી, પલાણ્યાં ન પલળે. કાયા તે વાડી કારમી.”

કોશતારો, પુ. કોશની પેટે પાણીમાં ઝટ ખૂદી વનય તેવો માણસ; જેને ખીલકુલ તરતાં આવડતું નથી તે.

કોંશીયો, પુ. (+) એ નામનું કાખરથી મોડું ને કાણું જનાવર. એની પૂછડી એનાથી મોટી હોય છે.

કોષ્ટ, સ્ત્રી. ઉપલેટ; એક ઔષધી.

કોણી, સ્ત્રી. કલો.

કોળીઉં, ન. કોળ પકડવાની લાકડાની પેટી. ૨ કોળનું ધર-દર.

કોળીડું, ન. બાળકને પોઠવાનું ખોચું પોહાણું રાખવા સારૂ, ઘોડી-આના પાંગરે ભરવેલા લાકડાના હાથ એકના લાંબા એ ડાહ્યા માંનો દરેક; કોયડું. (ઝાલાવાડમાં)

કંડ, પું ગાઝાના પૈઝાના પુંદીઆના આકારે (^) આવી કૂવેદ
ચણવાની પકવેલી ઇંટો.

કંદોરાખંધ, વિં કંદોરો પહેરનાર. (દીકરો) (ગામડામાં કાનામાન
શીખેલા નહિ હોવાથી 'દીકરો કે દીકરી' એ બરાબર સમજ-
વવા માટે દીકરાને "કંદોરાખંધ" અને દીકરીને "ચુંદડી ઓ-
દનારી" એમ છોકરું સાંપડ્યાની ખબરના કાગળમાં લખેછે.)
"મુંદર વહુને કંદોરાખંધ દીકરો અવતર્યો છે."

કાંગણિયું, નં એક જાતનું કાળું સૂતરાઉ લૂગડું.

કાંદું, નં મદ, મગ વગેરે કંદોળાનું પાનું; પાંદડી; ગ્રાતર.

કાંધું, નં ધસારાનું ચાહું. ૨ હપતો. કપ્ટો શબ્દ જુઓ.

ખ.

ખડુ, નં મુસલમાન લોકો પેશાબ કર્યા પછી, પેશાબ ટપકી લૂગડું
અથવા ન થાય માટે સુંથણામાં જે ઠીકરું-ઢેકું રાખેછે તે.

ખણખોતર, સ્ત્રીં ખાંખાંખોળાં; જ્યાં ત્યાં ખોળ ખોળ કરવું તે.

ખણસાવું, કિં દાઝે બળવું; વહેવાવું. "મારા ઉપર તો એ ખણ-
સાયોને ખણસાયો રહેછે."

ખતરવટ, સ્ત્રીં [ક્ષત્રિયવટ] ક્ષત્રિયણું

ખતરાં, નં અડચણ; હરકત; આક્રત. "દેશાવરમાં બહુ ખતરાં નડશે"
૨ ખોડ; ભૂલ; ચૂક; છિદ્ર; મર્મ. "એતો મારાં ખતરાં ખોળે છે."
[એ બહુ વચનમાં ખોલાય છે.]

ખરવડ, સ્ત્રીં જાડની છાલ ઉપરનો સૂકાએસો ભાગ. (પીંપળાની
ખરવડની રાખ ચાંદી ઉપર ભભરાવવાથી ચાંદી મટેછે અને આં-
બલીની ખરવડની રાખ બાવા શરીરે ચોળે છે તથા ચૂનામાં
નખાય છે.)

ખરવા, પું ઢોરમાં આવતો એક રોગ. એથી પગની ખરીઓમાં
જીવડા પડેછે, તેથી હીંડાતું નથી. એ રોગ મટાડવા ઢોરને ઉગી
રેતમાં ઉણુ રાખેછે.

ખરવાણુ-(ન), વિં કદળુ; દુઃખ-આપત્તિ આવ્યા છતાં ડરે નહિ
એવું. "એ ડાસો તો બહુ ખરવાણુ છે."

ખરેરી, સ્ત્રીં કાંઈ ચીકણો પદાર્થ કે સોપારી વગેરે ખાવાથી ગળામાં
ડચુરો ભરાય છે તે. તેથી ગળામાં ખોલતાં જોલાય છે તથા
સ્વર ખોખરો નીકળે છે.

ખમાવણું, કિં [સં. ક્ષમા ઉપરથી] ક્ષમા માગવી; માફી માગવી.
જૈન માર્ગીમાં-જૈરાં પર્યુસણ ઉતર્યાના બીજે દિવસે એક બીજને
ઘેર ખમાવવા કનયછે. તેઓ એક બીજની હાથેળીઓ ભેગી
' કરી આ પ્રશ્નણે બોલેછે:—“બાર માસ, ચોવીશ પક્ષ, અડ-
તાલીશ આદિત્યવાર, ત્રણસેં ને સાડ દિવસ, બોલ્યું અલ્યું માફ
કરજો.” એમ કહી નાનું, મોટાને પગે પડેછે. આથી ઘણા
દિવસના અમોલા હોય તે પણ ભાગેછે.

ખમાસણું, નં ખમાવવાનું કામ. શ્રાવકોમાં વડુ, સાસુને ખેસતા
વરસને દહાડે ખમાવીને કેટલાક રૂપીઆ આપેછે તેને ‘ખમા-
સણું કર્યું’ કહેછે.

ખલી, સ્ત્રીં ખીસકાલી.

ખસ, સ્ત્રીં (+) સુગંધી વાળો; વીરણનો વાળો; એના પંખા તથા
ટટીઓ થાયછે, “ખસની ટટીમાં ખસનાજ પંખાથી વા કરે
તો દાહજવર દૂર થાય.” (અમૃતસાગર)

ખસણું, નં ધાસનું પાનું.

ખસરણું, કિં ખેતરમાં વાવેતર કર્યા પછી, દંતાળી વતી સરખું કરી
ક્યારા પારા કરવા તે. ૨ લાકડામાં ખસરીઆ વતી આંકા
પાડવા તે; ખસર પાડવા.

ખસરીઓ, પું લાકડામાં ખસર કાઢવાનું—આંકા પાડવાનું સૂતા-
રનું ઓળર.

ખાટખટમડો, પું એક જાતનો વેલો. એનાં ફળ કાળાં ચણીબોર
જેવડાં થાયછે.

ખાટખટમડું, નં ખાટખટમડાનું ફળ. એ બોર જેવડું ને સ્વાદે
ખડુ ખાટું હોયછે. તેના રસનાં છોડીઓ હાથે ટપકાં પાડેછે.

ખાધાગળો, પું ખાડકણપણું.

ખામું, નં (+) ફાટેલા ધાધરાને ઢીંચણ આગળથી દેવાનું લગડું.
(માયાના ધસારાથી સાલ્સો ફાટે ત્યાં માયાવટી, અને ઢીંચ-
ણના ધસારાથી ધાધરો ફાટે ત્યાં ખામું દેવું કહેવાય છે.)
૨ પાણીઆરા ઉપર અથવા ખાળની કોરપર પાણીનું વાંસણ

મૂકવા સાર જે આછો ખાડો કરેલો તે; ખામાણું. ૩ ઝાડની આગળ પાછળ જે છાછરો ક્યારો તે. ૪ ધાટ; મોખ. “આ ખેતર તો ખામાનું છે.”

ખારોડ, વિં ખારવાળી (જમીન).

ખાસિયું નં આછર શબ્દનો પહેલો અર્થ જુઓ.

ખીલારખું, વિં એકને એકજ ખીલે બાંધવાથી દોવા દે તેવું. (દોર) “મારી ભેંસ ખીલારખું છે.” ૨ જે દોર માર્ગમાં જતાં આવતાં મારતું ન હોય, પણ ખીલે બાંધ્યું હોય ત્યારે (જાણે ખીલાનું રક્ષણ કરતું હોય તેમ) ત્યાં ધઈને જતાં આવતાં કોઈને માથું મારે તેવું.

ખુબાંફાડ, નં એક જાતનું પક્ષી. “તે કાલુવાં અને ખીન્નાં છીપો ઉઘાડીને, તેઓ માહેના જંતુઓ ઉપર પોતાની આજીવિકા કરે છે; તેની ચાંચ લાંબી મોટી ફાયર સરખી હોય છે. (સૃષ્ટિ પ્રાપ્ત ઈશ્વરજ્ઞાન.)

ખુશર, સ્ત્રીં ચીખરી. “હુંતો ગામમાં ડાખી ખુશરે પેઠાધું”—એટલે ગામમાં પેસતાં તે ડાખી ઉતરે તો સારી, અને ગામ જતાં જમણી ઉતરે તો સારી- (લોકિકમાં)

ખેંતારવું, કિં દોડવું; નાસવું.

ખેપટ, સ્ત્રીં રજ; રજોટી; ધૂળ.

ખેરો, પું (+) ચોખાના લેટને પાંણીમાં રાંધી, અંદર મીઠું ને જીરું નાખી, વડીઓની પેઠે મૂકી કરેલો પદાર્થ. એ તેલમાં તળીને ખવાય છે.

ખેવના, સ્ત્રીં ટેવ, આદત. ૨ કાળજી.

ખેડ, સ્ત્રીં ખેતરમાં અનાજને પાણી ન પાવું તે; સૂકાવા દેવું તૈ.

ખેડવાળવી=પાણી પાવું. [ખેડ ઉપરથી ખેડિયું શબ્દ થયો છે.] ૨ દોરડીને વળ ચઢાવવાનું લાકડાના બે કડકા ઉભા ધાલી, તેને બે કડકા આડા બાંધી, અંદર લાટ ધાલી, કરેલું ઓળર.

૩. પું શરીરના કોઈ દુઃખવાળા ભાગ ઉપર દવાનો લેપ કરવો

તે; કોઈ વાસણમાં કાંઈ પ્રવાહી વસ્તુ ભરી હોય તે વસ્તુ કાંઈ લીધા પછી તેમાંથી થોડી ઘણી ચોટી રહે તે ખેડ કહેવાય છે.
ખો, સ્ત્રી (+) અદાવત. અદા શબ્દ જુઓ. “મારા ઉપર એ બહુ ખો રાખે છે.”

ખો, પુ. વંશ; મૂળ. “વાયે ઝાડનો ખો કાઢી નાખ્યો !”

ખોખરી, સ્ત્રી (+) ઠાંગર. (વેપારીનો સંકેત.)

ખોટારો પુ. ઇંટાળો; ઇંટનો કડકો; પોષેયો. ૨ દેવતાનો તણખો.

ખોલ, સ્ત્રી (+) કાળબૂટ સંગાયે જોડામાં ધાલવાની લાકડાની ચીપ.

૨ ખાલ; ચામડી; ત્વચા. “હાથની ખોલ ઉખડી ગઈ.”

ખોલો, પુ. ગર્ધવ; ગર્ધેશ. ખોલી—ગર્ધેડી.

ખંધોલું, ન. [સં. સ્કંધ ઉપરથી] બળદને કાંધ પડવા સાર ખાંધે Δ આતું ત્રિકોણાકાર લાકડું ભરવે છે તે; હણદોહું.

ખંધોલો, પુ. [સં. સ્કંધ ઉપરથી ખાંધ, ને પછી ખંધોલો.]

ડોકની આજુ બાજુનો જે ભાગ તે; ખાંધ.

ખંપાળી, સ્ત્રી કાલાં વગેરે ધસરડી લાવવાનું, લાકડાનું પ-૬ દાંતા વાળું ખેતીના કામનું ઓખર; દંતાળી; પંજેટી. (ઝાલાવાડમાં)

ખાંખણ, ન. (+) વરખડીનાં ફળ—વરખડીઆનું તેલ; વરખડિયું. એનાં દહીંની પેઠે ખડખાં • બંધાય છે. એ દીવે બાળવામાં તથા વા ઉપર ચોળવાના કામમાં આવે છે.

ખાંખણી, સ્ત્રી રજ; જરા; થોડું; કરચ. “આમાંથી હું તને એક ખાંખણીએ આપનાર નથી.”

ખાંખરોટવું, ક્રિ. થોડું થોડું ચોપડવું. “રોટલો ધીથી ખાંખરોટીને ખાવા આપજો.”

ગ.

ગચ, અ. પસંદ; માફક. “એ તમાકુ મને ગચ આવતી નથી.”

ગચન, વિ. મસ્ત. “ખાધ પીને ગચન થઇ રહ્યો છે.”

ગટ્ટચી, સ્ત્રી એક જાતના વેસા. એના વેસા અને પાંદડાં, ગજો (ગડુચી) ના વેસા જેવાં હોય છે; પણ વેસા જરા રાતાશ પર હોય છે.

ગડારો, પુ. શેલડીનું બી તપી ન જાય માટે તે ભરવાને ખોદેલો.

ખાડા. ૨ ગાડી, ગાડાના પૈડાના બે ચીલા વચ્ચેની જગો. ૩
ઢોરના આગલા પગથી તે પાછલા પગ સૂધીનો શરીરનો સ-
ધનો ભાગ. “ આ ભેંસ ગડારે સારી છે.”

ગતેગતું, ન૦ [ગતાગત. ગત=ગયેલું +આગત=આવેલું] ન-
ટલું વાપર્યું છે—ગયુંછે એટલું પાછું આવેતે; ધરની મૂડી. “ આ
વેપારમાં મારે માફ ગતેગતું થાય એટલે બસછે.”

ગતેઘાલવું, ક્રિ૦ ઠેકાણે કરવું.

ગથેઘથું, ન૦ એક જાતનું કાળું જીવડું. (એને પાંચ છદ્મીઓમાંની
કાયા, મોં ને નાક એ ત્રણ હોય છે.)

ગતાગમ, સ્ત્રી૦ સમજણ. “એને કશી વાતની ગતાગમ નથી.”

ગપતાલિયું, ન૦ [સં. ગુપ્ત ઉપરથી] ચોરી.

ગમણાગમણી, સ્ત્રી૦ [સં. ગમનાગમન. ગમન=જવું + આગમન=
આવવું.] મૂળ અર્થ જવું આવવું, પણ ફક્ત જવું એ અર્થમાં
વપરાય છે; ઉદાંતરી; કૂચ. “તમે આંહીથી ગમણાગમણી કરો.”

ગમન, ન૦ (+) [સં] સ્ત્રી સંગ.

ગમા, પુ૦ (+) હાંન; ગાત્ર; શરીરના સાંધા. “મારા તો તાવથી
ગમા નરમ થયા છે.”

ગમાણુ, સ્ત્રી૦ ઢોરના ખીલા આગળ આડું લાડડું મૂકી, જ્યાં
ચાર નાખવામાં આવેછે તે જગા.

ગરગટ, પુ૦ ઠીંગણો પુરૂષ.

ગરણીજી, સ્ત્રી૦ [ગુરૂણીજી] જૈનમતના એક ભેદની આરબ્બ—સાધવી.
ગરો, પુ૦ ગરોડો.

ગલખોડ, સ્ત્રી૦ ઢોરને બાંધવાના ગાળાએ, અછોડે, મોહારીએ.
મોઢના આકારનો ધાલેસો લાકડાનો કડક; ગલેડી; ગલખોડી.

ગલધાણી, સ્ત્રી૦ ધડની ધાણીમાં ગોળ નાખી કરેલો પદાર્થ.

ગલી-ગલીગલી-ગલીપચી, સ્ત્રી૦ શરીરના અવયવો જેવા કે બગ-
સો, મળું, ફેડ, પગનાં તળીયાં વગેરેને ખજવાળવાથી જે સુ-
ધાળું સુવાળું લાગે તે. (નાનાં છોકરાંને હંસાડવા સારું, તેનો
હાથ ઢાલી, તેની આંગળીએ—“ આ અંધ માની, આ

માય ખાપની, એમ ગણી ખતાવી—“ ગલીનાં ઘર ક્યાં છે? ગલીનાં ઘર ક્યાં છે” ? એમ બોલતાં બોલતાં પોતાનો હાથ, તેના હાથ ઉપર ફેરવતાં, તેની બગલમાં જમને ખંજવાળે છે; એટલે ગલીપચી થવાથી છોકરું ખડખડ હસેછે.)

ગળચવું, કિં ખાવું; જમવું. (તુચ્છકાર રૂપે.)

ગળચવાં, નં પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર નહિ સૂઝવાથી, શત્રુ વિચારમાં પડવું—દિગ્મૂઢ થઈ રહેવું તે. “ શાં ગળચવાં ગણેછે ?” (એ ખહુ વચનમાંજ બોલાય છે.)

ગળચિયું, નં (+) કાંઈને ગળેથી—ગોઠાથી ઝાલીને ધક્કો મારવો તે. (ગળચિયું દેવું—મારવું કહેવાય છે.)

ગાડર, સ્ત્રીં (+) એક જાતની વનરપતિ તથા તેનાં બી. તેનો છોડ તુળશીના છોડ જેવો, અને બી ગોખડે જેવાં ને લાંબાં થાય છે. બીને વેહેમી લોકો મંત્રીને આદાશીશી મટવા કાનની કડીમાં ધાલે છે.

ગાડલી, સ્ત્રીં [આકાશમાં છ તારા ગાડીના આકારે છે મારે.] રોહિણી નક્ષત્ર. તે ચૈત્ર સૂદ પાંચમની રાત્રિએ પશ્ચિમ તરફ મેં કરીને જુએછે તેની હકીકત તીચે પ્રમાણે:—

૧ ચંદ્રમા (વહિઆંત) રોહિણીની વાંસે હોય તો સુકાળ,
૨ સોંધું થાય. ૨ ચંદ્રમા આગળ હોય તો અનાજ મોંઘા થાય,
૩ મોંધું થાય. ૩ ચંદ્રમા ડાબીકર હોય તો કાળ પડે. ૪ ચંદ્રમા જમણીકર હોય તો સુકાળ છે. વળી સમરપિ (સૂમખું) ગાડલીની વાંસે હોય તો અનાજ મોંઘાં, અને જમણીકર હે-
ઠળ ખહુ હોય તો અનાજ ધણું સોંધાં થાય.

ગામસફાઈ, સ્ત્રીં આખું ગામ જમવા નોતરવું તે.

ગારીઉં, નં (+) ગારો લાવનારે માથુસ.

ગાલમસુરીઉં, નં ગાલ તળે મૂકવાનું મસરનું નાનું જોળ આશીકુ ગાલમારું, વિં ગાલ મારનારું; ખડાઈ હાકનારું; મોટી મોટી વાતો કરનારું; અપાટા હાકનારું. (માથુસ.)

ગીલતાન, સ્ત્રીં (+) ફડાતાળ જડતાં માંડકીમાં પાટડી ઉપર જે

ખીજી બે ચિત્રેલી પાટડીઓ મૂકવામાં આવેછે તેમાંની પહેલી.
 ગુંગો, પુ૦ (+) એક જતનો જીવડો. (એને • પાંચ • ઈંદ્રીઓમાંની
 • કાયા, મોં, નાક ને આંખો હોયછે.) ૨ વિ૦ નાકમાંથી બો-
 લનરો; ગુંગણો. ૩ વિ૦ [શ. ગુંગ] બોળડો.

ગુંજીયું, ન૦ કોઈનું ધર વગેરે બાળી મૂકવા સાર કોઈ ચીજમાં દે-
 વતા ધાલી ગોટમોટ કરી મૂકવું તે.

ગુણ્ણુ, વિ૦ [ગુણ્ણુ = છાલકા જેવું.] જડું ને ઠીંગણું.

ગુરમો, પુ૦ હાથની મૂડી મારવી તે; ગરદો.

ગુલરો, પુ૦ ઉમડો. ઉંબરો શબ્દ જુઓ.

ગૂસૈણું, ન૦ [ગુ+ઉસૈણું.] નર્ક વાળવાનું ઠીકડું.

ગોકુળ, ન૦ દસ હજાર ગાયોનું ટોળું. (શ્રાવકોમાં) ૨ જન્મનાં નદીને
 કાંઠે એક શહેર છે.

ગોકળી, સ્ત્રી૦ ગોકળ આઠમ; શ્રાવણ વદી આઠમ. “ગોકળી મૂ-
 મવી.” (કાળી લોકો બોલેછે.)

ગોચરી, સ્ત્રી૦ [ગોચરી, જેમગાય બધેથી થોડું થોડું ચરેછે તેમ.]
 જેનમતના સાધુનું માગી ખાવું; ભિક્ષાવૃત્તિ.

ગોટ, પુ૦ બેરાં તથા છોકરાંને હાથે મહેરવાનું ધરણું.

ગોઠ, સ્ત્રી૦ (+) મિત્રતા; ચારી.

ગોઠીલ, પુ૦ ગોઠીઓ; બાધબંધ; મિત્ર.

ગોમ, સ્ત્રી૦ ઘોડાંની એક ખોડ. આગલા બે પગ નીચે તંગ તને
 મચરી દબાય તે. “ગોમ તગ્નવે બોમ.” (કહેવત.)

ગોમટો, પુ૦ દશીની પેટે મીથુ પાકા દોરાને ગુંથી લીધેલો હોયછે ન.

ગોરાંદે, સ્ત્રી૦ [સં. ગોરાંદેહ.] સ્ત્રી; પત્ની. “ગોરાંદે તારા ગુણુ કેમ
 વીસરે, કેમ વીસરે વાલપ ભર્યાવેણુ; પ્રીતમલખે પ્યારીને.” (દલપતરામ)

ગોવાતી, પુ૦ ગોવાળ; ગોવાળીઓ.

ગાંઝેરીઉં, ન૦ ખંજન પક્ષી; દીવાળી ઘોડો. એ દેવચકલી જેવું
 પણુ તેનાથી જરા મોટું ને ઘોળું હોયછે. એની પૂછડી જે એના
 જૂટલી લાંબી અને ઉભી હોય છે તે વારંવાર હાલ્યાંજ કરેછે.
 કહેછે કે—બાહરવા માસમાં એના આંધે સિઆ (ચોટલી)
 આવે છે એટલે તે અદૃશ્ય થાયછે. (જૂનાં પુસ્તકોમાં)

ગાંસણ, ન૦ ધાસનું ચરેલું કીચું પાનું. (એ જાણું યાપવાના કા-
મમાં તથા સ્ત્રીપુવાના કામમાં આવેછે.)

મહા, પુ૦ એક જાતનાં જળચર પ્રાણી.

ધ.

ધચુમલો, પુ૦ ભેગું ચર્ધ જવું.

ધકું, ન૦ ધડાના આકારની નીચેથી ચોહોળા દાણા બરવાની કેડી.

ધકુલો, ધકુલિયો, પુ૦ ધડો. (કવિતામાં)

ધડોધાટ, પુ૦ નિકાલ; ફેંસલો; ચૂકાદો.

ધમકારીકું, ન૦ ખેતરમાંથી જતાવર નસાડવા સાર હાંલાને મોઢે
ચામડું બાંધી, તેમાં એક પીંછી આરપાર પરીવી, ખુંદા
તરફથી માંઠ વાળી કરેલું વાનું. (પરોવેલી પીંછીને મોઢા ત-
રફથી બે હાથે ઝાલી, પાણીવાળી કરી, તાણવાથી 'ધમ
ધમ' બોલેછે માટે ધમકારીકું કહેછે.)

ધરાઉ, વિ૦ ધરનું; ખાનગી.

ધરધરાઉ, વિ૦ પોતાના ધરનું; પોતાના પદરનું. "ભેનાર ન આપે
તો જમાનીદાર ધર ધરાઉ આપે." (ખતમાં)

ધરણી, સ્ત્રી૦ નારી; સ્ત્રી; પત્ની.

ધુસીકું મધ, ન૦ એક જાતની ઝીણી માખો ઝાડના પોલમાં બ-
નાવે છે તે મધ.

ધોધળો, પુ૦ મળાના હેડીઆ ઉપરનો ભાગ. "તારો ધોધળો ભાગી
નાખીશ." (જે સ્થાનથી ધ અક્ષર બોલાયછે તે ધોધળો,
અને જે સ્થાનથી હ અક્ષર બોલાય છે તે હેડીઓ.)

ધોડો, પુ૦ (+) પુરૂષનું જમણા હાથની તર્જની આંગળીએ પહેર-
વાનું ધરેલું તે U આની રીતે આંગળીની ચારે ભેર ત્રિ-
કોણાકારે દેખાયછે. ૨ ચાર પાંખડીનું કાલું. એને ઝાલવાડમાં
રૂખીઓ કહેછે. ૩ રેડિયા ઉપરની માળ આધી માછી ન થાય
માટે બે ટીપ્પીઓની વચ્ચે જે ૨-૩ સાંઠા માલેલા હોય છે
તેમાંનો દરેક; મોખાડું; સરોડું. ૪. કામદં સંચારતાં ને-
વાંની હાથે સંકડાવાથી એક હાથમાં પીંછા દાર બેડી દેવી

તે. ઘોડા ગંઢવો—છાની ગોઠવેલું કરવી. ઘોડા ચડાવવો—
ત્રાગવાના નાથણે વળે ચઢાવી, જેથી વસ્તુ લેવાપ અને આણું
અપાય એવી યુક્તિ કરવી તે.

ઘોડાપૂર, નં ૦ ધણા વેગથી આવતું પાણી. “નદીએ ઘોડાપૂર
આવ્યું છે.”

ઘોડાગિથું, નં ૦ વાંસના ખપાટીઆને છોલીને કરેલી ૭-૮ આંગળ
લાંબી ચીપ. તેની અંદર કાપ મૂકી એક ચીપ કાઢેલી હોય
છે; તે, ઘોડાગિથાના બંને છેડે દોરી બાંધી તાણવાથી હાલેછે.
(ખડખડેછે.) તેને બે હોઠની વચમાં રાખીને બોલાવે છે. તે
ઝીણા સ્વરથી બોલેછે, પણ તેમાં એક આશ્ચર્યકારક યુક્તિ છે
કે તે વગાડનારે કોઈ સંતાડેલી ચીજ, સામા માણસને તે
વગાડીને તેની ઈસારતે બતાવી આપેછે.

ઘાંકારીયું, નં ૦ કોઈના ઉપર ધુસ્સેયધને દાંતીઆં કરવાં તે; ધુસ્કવું.
ઘોડીઆટ, પુ ૦ મોભ નમી ન જાય માટે તેની નીચે ટેકો મૂકવા
સાર આવું લાકડું ધાલે તે.

ઘોરો, વિ ૦ ગંભિર; ઠરેલ; ભીરેખમ, (માણસ-સ્વભાવ.)

ઘાંટી, સ્ત્રી ૦ (+) ધાત. “મરણની ઘાંટી.”

ઘાંયળે, પુ ૦ મોરની ચાંદ્રા વગરની છરાથી મોટી પીંછી. (નાનીને
છરો અને મોટીને ઘાંયળે કહેછે.) ૨ હળમ; વાળદં; નાપીક.

ચ.

ચક્રવર્તીની રિદ્ધિ (ઋદ્ધિ) સ્ત્રી ૦ નવનિધાન, ચાંદરન, ચોરાસી
લાખ હાથી, ચોરાસી લાખ ઘોડા, છત્તું કરોડ પાપદગ, બ-
ત્રીશ હજાર મૂંગડ બધીરાજા, બત્રીસ હજાર સામાનિક રા-
જા, મુગળ હજાર દેવતા (ચાકરી કરે,) ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓ,
ત્રણસેને સાઠ રસોઈઆ, વીસ હજાર સોનાના આગાર (મે-
હેલ.) (જેનશાસ્ત્ર.)

ચકા, પુ ૦ સરખટ કે જર ખાજરીના સાંકળની કાડો.

ચચરાં, નં ૦ ભાવ-મૂલનું વધવાપણું; આકરણ. “કમણાં ધીનાં
ચચરાં થયાં છે.”

ચડસ, પુ૦ (+) મમત; હઠ; બોસ.

ચઢાવો, પુ૦(+) ચઢાવેલું તે; વધારો; “સાક્ષાને ચઢાવો કરવો છે.”

૨ ઉરકરવા પૂજું.

ચઢાઉં, વિ૦ જમીનને માફક આવે એવું. “ચઢાઉં પાણીએ ધઉં જવ સારા પાકેછે.” “આ ફૂવાનું પાણી ચઢાઉં છે.” ૨ ચઢવા-બેસવાલાયક. “વહેરી ચઢાઉં કરી નથી.” ૩ સહેજમાં ચઢી-તપી જાય તેવો; રીસાળ (માણસ.) ૪ ઉંચાણ; ઉંચાણમાં છે તે. ૫ સહુથી ચઢે-વધે એવું; સરસ; ઉત્તમ.

ચણખાર, પુ૦ ચણાના છોડનો ખાર. “મહા મહિનામાં ચણાનું ખેતર હોય તે ઠંકાણે ચણા ઉપર ઝીણું લૂગડું પાછલી ત્રણ ચાર ઘડી રાત રહે સારે ફેરવે. એવી રીતે દીન ૧૫ સુધી ફેરવી, નિલ તે લૂગડાને સૂકવે પછી તેને પાણીમાં ઘોઈ નાખી એ પાણીને ખીજે લૂગડે ગળી કઢાઈમાં નાખી, આખા માસણી સરખું જાડું કરી ખીજ વાસણમાં ભરી રાખે તો ચોખ્ખો ચણખાર થાય.”

ચમર, પુ૦ (+) હાંન; ગાત્ર. “વાધને જોઈને મારા તો ચમર વહુટી ગયા.”

ચમરકઠા, વિ૦ જરા રાતા ને ધોળા. (ધઉં)

ચરકું, વિ૦ ચીમળાએલું. “ચરકું વંસાક.”

ચરાળ, વિ૦ [ચર=જપુ+આળ=વાળું.] જોઈએ તેથી વધારે ઉંચું રહેલું તે. “હળની અણી ચરાળ છે.” (એથી ઉલટું શેવું.)

ચરી, સ્ત્રી૦ બેહક બેઠેલા દોરને ઉઠાડવા સાર તેને ગળે તથા તેને લાકડાના જડા ધોકા (સાંધડાં) ધાલી, તેને દોરડું બાંધી ને કરેછે તે.

ચવડા, પુ૦ ડાંખરના છોડમાં બહુ પાણી ભરાવાથી તેમાં નીપજતાં એક જાતનાં રાતાં જીવડાં.

ચવડીઓ, વિ૦ જેની આંખની પાંપણના વાળ ધોળા હોય તે. “ચવડીઓ બળદ.”

ચવસો, પુ૦ જતીની લાકડી સાથે બાંધેલી સાવરણી; ઓધો; યુ-

ચો; રજેહરણો. ૨ શેલડીમાં થતો એક જાતનો રોગ. (એથી શેલડી શીકી પડેછે).

ચવણું, કિં (+) મરી જવું. (આવકોમાં)

ચણાળીઓ, વિં સ્વાદીઓ.

ચામચોરી, સ્ત્રીં વ્યભિચાર; જરકર્મ; છીનાણું.

ચામોદિયાં, નં ચાળા. (એ બહુ વચનમાંજ બોલાયછે.)

ચારણું, કિં (+) રેડવું; નાખવું; મડદું બાળી રહ્યા પછી ધીરેડું તે.

ચાર, નં ઢોરને આરો મારવાથી જે ચારું પડેલું તે.

ચાશ, સ્ત્રીં નુકસાન; ખોટ; ખાધ. “ રૂના વેપારમાં મને રૂ. ૨૦૦) ની ચાશ પડી-આવી.”

ચીઓ, પું એક જાતનું ધાસ, એના મૂળને મોથ કે નાગરમોથ કહેછે તે દવામાં ઘણી કામ આવેછે.

ચીચું, નં શેલડીના સાંઠા વગેરેનો ટોચ તરફનો છેક છેવારો પોચો ને કુમળો ભાગ.

ચીતરો, પું (+) [સં. ચિત્રક.] એક જાતની વનસ્પતિ તે દવામાં બહુ કામ આવેછે. તેના છોડને ટૂલ ઘોળાં ને ગ્રીણાં થાય છે; ગુડહલ.

ચીતાપાટ, અં ચીતું-છતું પડવું તે; ખરડો હેઠળ ને છાતી ઉપર એમ પડવું તે.

ચીપટ, સ્ત્રીં શરીરનો કોઈ ભાગ જે ચીજ વચ્ચે દખાય-બીડાય— બીંદાય તે; ચીપટી. આંગળી ચીપટમાં આવવી—કોઈનર તણે પડવું; કોઈના કબજામાં-ફંદામાં આવી પડવું. ૨ લાકડાની ચપટી ફરચાડ.

ચુડલ, સ્ત્રીં એક જાતનો ચોમાસામાં થતો રાતોને ઘણા પગવાળો પેળ જેવો જીવડો, તેને બેકાર મોં હોયછે. “ ચુડલનો એક પગ ભાગ્યો તોય શું અને આખો તોય શું.” (કહેવત.)

ચુણ, સ્ત્રીં પખીનું ચરવું તે. “ ચકલાંની ચુણ.”

ચુંમઈ રહેણું, —અચુંમઈ રહેણું; ચાકીને રહેણું; નિરપાય થઈ રહેણું.

ચુંસેતર, નં એક જાતનું તેતરના જેવું લાંબી ચાંચવાળું પખી.

ચેચેપેચે,અંયોરોયોરો; ક્યાંક ક્યાંક. “ગામમાં ચેચેપેચે” વાત થઈ છે.”

ચેણુ, સ્ત્રી૦ (+) ધાધરા, અંગરખા વગેરેને ઘેર પાડવા સાર અંદર
ને કરચોલીઓ પાડી સીવી લીધેલી હોય છે તેમની દરેક.

“સાક્ષી એનો સગરવગર ને, કાપડું કાળું મેંશ; ચેણોમાં તો
નૂઓ પડી, જાણે ભાદરવાની ભેંસ જોજો કનેતી રૂઆ નારની.”

ચેનો, પુ૦ ચીવટ; કાળજી; ફિકર. “એને ભણવાનો ચેનો બહુ છે.”

ચેડકો, પુ૦ અતિફિકર. “એ દેવાના ચેડકે સૂકાઈ ગયો છે.”

ચો, પુ૦ (+) રચી—ભાવ સાથે ખાવા પીવા, ઓઢવા રમવા વગે-
રેની જે ખત તે; ચડસ; લજુતા; ચાહના. “એને હુઝો પીવાનો
ચો બહુ છે.”

ચોખલીઆટ, વિ૦ ચોખું; ઉત્તમ વર્ણના ખાધામાં આવે તેકું;
વટાળ વિનાનું.

ચોખામું, વિ૦ ચોખલીઆટ. “એ પાણી ચોખામું છે.”

ચોડો, વિ૦ પોહોજો.

ચોરૂલી, સ્ત્રી૦ આકડાના રૂલની વચલી ચાર પાંખડીઓ વાળી રૂલી.

“દુહો—ચોરૂલી રવિ રૂલની, તકમું ત્રીકડું ધાલ; શ્રીધર ગોળ
સંગ દીજીએ, જવખાર એક વાલ. ૧ (અમૃતસાગર. ઉધરસ
ઉપર—જૂના ગોળમાં ગોળી બોર પ્રમાણે કરવી.)

ચોરાશી લાખજવાજોની, સ્ત્રી૦ [સં. ચોની ઉપરથી જોની=વ-
ર્ગ, જાતિ.] ચોરાશી લાખ જીવની જાત. એને લખચોરાશી
પણ કહે છે. “લખ ચોરાશી કેડું લગડું માર્થે માગી લીધુરે,
દેવાના ધૂટયા હરીસંગે હેત ન કીધું.” (દેવાનંદ.) એની ગણતરી
નીચે પ્રમાણે છે:—

કુંડળીયો.

લખ ચોરાશી જોનીમાં, મુંગા આવન લાખ;

ખત્રિશ કહિયે ખોલતાં; ચોખનને નહિ નાક.

ચોખનને નહિ નાક; ત્રીશ લાખ નાક વખાણું;

છપન આંખોહીણું, અઠાવિશ દેખત જાણું.

છવીશ કાને સાંભળે, અકાવન એ'રા કલા;
કવિ સુરશશિ વિનતિ કહે, લખ ચોરાશી એ યથા. ૧૥
તેમો અર્થ આ નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી સમજશે.—

ચોરાશી લાખ છવાળેની		પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની—એ દરેકને કઈ કઈ ઇંદ્રીઓ છે તે.				
સખ્યા	નામ.	કાયા.	મોહું	નાક	આંખો	કાન.
સાત લાખ	પૃથ્વીકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	અપકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	વાયુકાય	૧	૦	૦	૦	૦
સાત લાખ	તેડકાય	૧	૦	૦	૦	૦
દસ લાખ	પ્રતેક વનસ્પતિકાય	૧	૦	૦	૦	૦
ચૌદ લાખ	સાધારણ વનસ્પતિકાય	૧	આવનું અંગ	૦	૦	૦
બે લાખ	એઈદ્રી	૧	૧	આવનું નાક	૦	૦
બે લાખ	તેઈદ્રી	૧	૧	૧	આંખનું અંગ	૦
બે લાખ	ચોઈદ્રી	૧	૧	૧	૧	આંખનું અંગ
ચાર લાખ	તીર્થંત્ર પચેંદ્રી	૧	૧	૧	૧	૧
ચાર લાખ	નારકી	૧	૧	૧	૧	૧
ચાર લાખ	દેવતા	૧	૧	૧	૧	૧
ચૌદ લાખ	મનુષ્ય	૧	૧	૧	૧	૧
ચોરાશી લાખ.	છવાળેની	ચોરાશીલાખ કાયાવાળા	અત્રીશ લાખ એકદતા.	ત્રીશલાખ નાકવાળા.	અઠાવીશલાખ દેવતા.	છવીશ લાખ સાંભળતા

કોણકમાં આવેલા કઠિણ સખ્દોના અર્થ:—

અપકાય—પાણીના જીવ. તેઉકાય—અમિના જીવ. પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય—કંદમૂળ સિવાયની બીજી વનસ્પતિ. સાધારણ વનસ્પતિકાય—કંદમૂળ. તીર્થઅપચેદ્રી—પથની ક્ષત. (જન-નશાસ્ત્ર.)

ચોવ્યાહાર, પું. શ્રાવક ભોક્ષાનું એક વૃત્ત. જેમાં સૂર્ય આયમ્યા પછી અન્ન, પાણી, સૂખડી, મુખવાસ, એ ચાર બંધ કરેલાં તે. ચંત્રોડું, નં. નાની ટોપલી; સુંઘી.

ચાંગલાવેડા, પું. ચીપી ચીપીને કહેવાપણું તે.

ચાંદરો વિં. માથે ધોળું ચાંદું હોય એવો. “માંકડી ભેંસને ચાંદરો પાડો, એ એધાનીએ કણમીવાડો.” (કહેવત.)

ચાંબોળવું, કિં. આંગળવું; મચીડવું. “બળદનું પૂછડું ચાંબોળવું.”

૯૭.

છકડો, પું. ઉપર છત્રીવાળી ગાડા જેવી ગાડી. ૨ છનો જથો.

છકાઇ, સ્ત્રીં છ ઉપવાસ લાગટ કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

છકાય, સ્ત્રીં ૧ પૃથ્વીકાય, ૨ અપકાય (પાણીના જીવ.) ૩ તે ઉકાય (અમિના જીવ), ૪ પાયુકાય, ૫ વનસ્પતિકાય, ૬ ત્રસકાય (હાલે ચાલે તે જીવ.) (શ્રાવકોમાં)

છછેકાઇ, સ્ત્રીં ચોખ્ખાઇ; ચોખ્ખવટ,

છટકીઉં, નં. ઉનાળાના દિવસમાં ઠંડકને વાસ્તે પાણીવાળું કરી જે નાનું લૂગડું પાસે રાખેછે તે; ટાઢકીઉં, ઠંડકીઉં.

છઠ, પું. (+) બે ઉપવાસ લાગટ કરવા તે. (શ્રાવકોમાં)

છણાવું, કિં. છોડાવું. “લૂગડે બળીઆ છણાય છે.”

છનવાડ—૨, સ્ત્રીં છત; બહુ હોવાપણું.

છતરાયું, વિં. ચાહન; ઉધાડું; ખુલ્લું. “છાનું છતરાયું.”

છપડી બપડી, સ્ત્રીં ફૂડ કપટ; લૂચ્યાઇ; ઢોંગાઇ.

છબછબું, વિં. થોડું થોડું; જમીન ઉપર તણ તણ આંગળી જલનું.

છાબડછાબું. “ફૂવામાં જબજબું પાણીછે.”

છમછરી, સ્ત્રીં [સં. સંવત્સરી.] શ્રાવક ભોક્ષાના પયુંસણનો છેલ્લો દિવસ.

છમોછમ, વિં [છમુછિમ.] ગર્ભમાં રહ્યા સિવાય જીવનું ઉપજવું,
“આ હાથમાં છમોછમ જીવ ઉપજ્યાછે.” (શ્રાવકોમાં) “છ-
મોછમ અને ગર્ભજ.”

છરે, પું (+) મોરના પૂછડાની હાથ એક લાંબી ચાંદ્રા વગરની
ધાંચળથી નાની પીંછી.

છટ્ટા, સ્ત્રીં સ્ત્રીઓ કાનનો વેહ વધારવા સાર દાંતની નાની ચુ-
ડીને એક ઠેકાણેથી ચીરો મૂકી, કાનની નીચલી ખૂટે (લોભે)
ભરવેછે તે. તેને “છટ્ટીમૂકી” કહેછે. એવીજ રીતે કાંચકાંને
ધસીને પણ મૂકેછે. ૨ સ્ત્રીઓને જમણા હાથની આંગળીએ
પહેરવાની ધુધરીઓ વાળી વીંટી.

છટ્ટી, વિં છનો સંકેત. ૨ પેટ ઉપર થતો એક જાતનો રોગ.

છળવું, કિં (+) ખીતું; ડરવું; ભય પામવો.

છાકોટો, પું (+) છણકો; મિમ્મળથી બોલવું તે.

છાખડું, નં (+) કાંટે-કંપાણે બેખતાં ચામડાનું જે છાછડું ત્રાજવું
ભરવવામાં આવેછે તે.

છીઆડી, સ્ત્રીં રજ; છેપટ; રજેડી.

છીદરું, વિં ઉડાથી ઉડવું; છાછડું. “નદીમાં પાણી છીદરું છે.”

છીપવું, કિં તમ થવું; ઓલાવું; મટવું. “તરસ છીપતી નથી.” ૨
વહાણું અટકવું.

છીપેડી, સ્ત્રીં એસડ ધસવાનો ગોળ પથ્થર; એરસડી.

છુંશ, સ્ત્રીં એ નામની વનસ્પતિ. તેના છોડને ત્રણ આંગળ લાંબા,
પોહોળાં ને ખજુરી વાળાં પાંદડાં થાય છે. તેનું નીચ નળું-
ના લોક શાક કરેછે.

છંદાવવું, કિં રીસાવવું.

છતરપીંઠી, સ્ત્રીં છેતરખાણ; દગાધ.

છદો, પું કડો; પુંઠ. “એતો મારો છદો મૂકતો નથી. ૨ કિં કાપો.

છેસારવું, કિં ચોરવું.

છોદું, નં કાગળની નાની છત્રીની વાંસની શળી. એની ક્લમો થા-
યછે. ૨ ભીંડીના છોડને કોહોતરાવીને તેની હાલની ઉતારેલી

ચીપ. ૩ વિં ચપળ; ચંચળ.

છાડ, નં નાકમાં લીટનાં કોપલાં—પડ બંધાયછે તે; ચુંગાં. ૨ સ્ત્રી-
આંના ગર્ભસ્થાનમાં ગર્ભ સૂકાય તે. ૩ ફેડીડિં.

છાયું, વિં ઓછું. (વેપારીનો સંકેત.) “એને મણમાં એક શેર
ધી છાયું આપજો.” ૨ કિં છો ચઢાવી; છોલાણું કર્યું. ૩
કિં સોળણું; આભડછેડવાળું કર્યું. ૪ નં વહેમ “વાતમાં
છાયું નાખ્યું.”

છારી, વિં મોટી જાડી ને કઠણ. (ખારેક)

છાલાટવું, કિં વઢું; ખૂબ મનનો જુરસો સમાય તેમ બોલવું. ૨
ભુંડું બોલવું; નીંદા કરવી. ૩ છોલવું.

છાળવું, કિં ધાવણાં છોકરાંનું ધાવણું ઓકવું; બળવું; ઉઘટીમાં
ધાવણ નીકળે તે. “છોકરો ભજ્યો.”

છાંછેડવું, કિં કોણની વાંસે પડીને ખીજાય તેમ કરવું; છેડવું.

છાંદો, પું છાંદેલું તે; ખીડેલું તે; ખીડો. ૨ (લાક્ષણિકમાં) ગુપ્તવાત;
મર્મ; પડદો.

છાંછવું, નં અડપલું; અટક્યાળું. ૨ વિં અડપલું કરનાર. ૩ વિં
વગાડે તેવું; મારે તેવું. “એ ઢારે બહુ છાંછવું છે.”

જ.

જઘન્ય, વિં કનિષ્ઠ; અધમ; સહુથી ઉતરતું.

જડતું, કૂં બેસતું; જોડતું. “જૂડું બોલવું ને જડતું લાવવું.”

જણસ, સ્ત્રી (+) અરીણ (સંકેતાર્થે.)

જતના સ્ત્રી [સં. યત્ન.] જતન; રક્ષણ; સંભાળ. “એ જીવની
જતના કરજો.” (શ્રાવકોમાં)

જનાદી, પું જૈ; પૈસો.

જવજા, પું જવના આકારના પણ તેનાથી મોટા સોનાના દાણા;
જવ. “કરોચ જવજા ચરીગયોજ.”

જસત, નં (+) આંખેએ આંજવાનું ધોળુ આપધ. ૨ સત્વ; કસે.

જહાંતહાં વિં જેવું જોઈએ તેવું; મળ્યૂત.

જળસે, ન૦ મરડો થવાથી ઝાડામાં જે ધોળો ને ચીકણો પદાર્થ નીકળે છે તે; પાપ.

જળોજથા, સ્ત્રી૦ સંસારની ધુંચવણુ; ખટપટ; જંજળ. ૨ ફાંફડ-ફેદા; વીંખેરી નાખવું.

જાકડશીકલું, વિ૦ ધડીમાં સાળું ને ધડીમાં માંદું રહે તેવું.

જાગરીઆ, પુ૦ ડાખલું વગાડનારા; પાવળીઆ. “ ભૂવાનું માન જાગરીઆ વધારે.” (કહેવત.)

જાગો, વિ૦ ગૃહસ્થ; પૈસાદાર “નાગો ધૂમે કે જાગો ધૂમે.” (કહેવત)

જાટ, સ્ત્રી૦ બકરાંના વાળ.

જાણુભેદુ, વિ૦ ભેદ-મર્મ જાણનાર.

જાદરીઉં, ન૦ ધડના પોંકને ખાંડી, માંદી ધી ગોળ વગેરે નાખી કરેલો પદાર્થ.

જાદરનું કાપડું, ન૦ કુવારી કન્યાને પરણાવતાં જે ધોળું રેશમી કાપડું પહેરાવે છે તે.

જાનૈડી, સ્ત્રી૦ જે ગાયકે ભેંસનું દૂધ વસોવવામાં આવતું નથી તે દોર. (જ્યારે કોઈ ગાય કે ભેંસ ઝાબણી થતી ન હોય ત્યારે તે વિઆય તો તેને જાનૈડી રાખવાની આધા રાખે છે.) ૨ વરની જનમમાં જનારી સ્ત્રી; જનરડી.

જમાત્ર, પુ૦ [સં.] દીકરીનો વર; જમાઈ.

જવજીવ, અ૦ જીવંતીપર્યંત. “ મેં લીલોતરી ખાવાની જવજીવ આધા કરી છે.” (શ્રાવકોમાં)

જવડભાવડ, વિ૦ જેવું તેવું; ધોડું થોડું. “ઝાણુતો વરસાદ જવડભાવડ થયો છે.”

જવરૂં, વિ૦ જીર્ણ; ઝાઝી મુદત ટકે નહીં તેવું. “ કુંભ કાચો-કાચાં જવરી, જોધને કરજો જતન.” (કબીર)

જાહો, પુ૦ હું તમારું ઘર આળી નાખીશ-તમને મારી નાખીશ ફલાણું નુકસાન કરીશ-એમ ભયકારક શબ્દ બોલી બી-વરાવવું તે.

જાહકીઆં, ન૦ પુષ્કળપણું; અત્યંતપણું બતાવનાર શબ્દ. “ જા-હકીઆં કર્યા.”

જાળીઉં, ન૦ (+) એક જાતની વનસ્પતિ. તેના છોડ નાના તે પાંદડાં તુળશીના છોડ જેવાં થાય છે. તે છોકરાને વરાધ ઉપર પાવામાં આવે છે. એથી ઉલટી થાય છે.

જીવતચરા, સ્ત્રી૦ મુઆ પછી નહિ પણ જીવતાં જે વસ્તુ કરવો તે. જીવા, સ્ત્રી૦ શાસ્ત્રના પાનામાં ઉપલાને હેઠલા ભાગમાં કોરી મુકેલી જગા. (શ્રાવકોમાં)

જીવી, સ્ત્રી૦ મુંઝ, ભીંડી કે સૂતરની દોરીવતી ખાટલો ભરતાં વચમાં જે એ સેરો વારા ફરતી બૂઠાડે તારે છે તે. (એ ચીરાય નહીં, એટલે એનું જોડવું રહે છે.) ૨ સ્ત્રીનું એક નામ. ૩ કિં ઉગરી; બચી.

જીગતું, વિ૦ [સં. ચુકા.] ઘટતું; અનુકૂળ; માફક.

જેવાણી, ન૦ એઠવાડનું પાણી. (શ્રાવકોમાં)

જેક, સ્ત્રી૦ જજો. “દોષ હિંદુ ઉમંગે ગ્રહે, ગુણ ન ગ્રહે ખળ લોક; પિયે રૂધિર પય ના પીયે; લગી પયોધર જેક.”

જેગી, પુ૦ (+) એક નીચ સ્થિતિના લોક; રાવળીઆ.

જોડલા, વિ૦ ખાર. (વેપારીનો સંકેત.)

જ્ઞાનપાંચમ, સ્ત્રી૦ કારતક સૂદ પાંચમ; શોભાગ્ય પંચમી; લાભ પંચમી.

—*—

ઝ.

ઝંટવું, કિં૦ ઝુંટી લેવું; ખુંચી લેવું. “કાળ ફેરવે ચાદ ચાવટે, એકને આપે બીજાનું ઝટે. (શામળભટ)

ઝટકામણ, ન૦ ઝાટકણ; ઝાટકતાં જે નીકળેલું તે. ૨ ઝાટકવાની જે ક્રિયા તે.

ઝખુકો, પુ૦ રહીરહીને જે અજવાળું થાય તે; (વીજળીનું—દીવાનું) અખકારો. “અધારી રાતે વીજળી ઝખુકા લઈ રહી છે.”

ઝલી, કિં૦ ઉમી; ખડી; તત્પર થઈ રહેલી. “હું ક્યારનીએ ઝલીને ઝલી રહી છું.” ૨ સ્ત્રી૦ સ્ત્રીનું એક નામ.

ઝામોરો, સ્ત્રી૦ ઝાડની યેચ; હગાર. “એતો ઝાડની ઝામોરોમાં ચઢ્યો છે.”

ઝેર, સ્ત્રી૦ પથ્થરની કિનારી, જે માંડવીની આગળ કે ઓટલે મૂકવામાં આવે છે તે. ૨ [ઘેર.] હુતાશણમાં નીકળતા ઝેરી-આંતો સમુદાય. ૩ ન૦ ઝાંઝર. “પગનું ઝેર.” (સૂડાબોહોતેરી.)

ઝીમી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો ઝીણો ને કાળો સાલો. તે ગોરી સ્ત્રીને વધારે શોભે છે. (ઝાલાવાડમાં)

ઝીલવું, કિ૦ (+) પાણીમાં ખેલવું. “જમુનાંજી જતું ઝીલવા સાહેલીરે.”

ઝોડું, ન૦ પહેલવેતરી બેસ; ઝોટડી.

ઝોટક, પુ૦ પાડો. (શ્રાવકોમાં) ૨ [સં. જોટિંગ.] જોગી.

ઝાળાશેક, પુ૦ એક લોટીમાં ગાય કે બકરીનું મૂત્ર અને અરડુશી વગેરે નાખી, તેનું મોં લૂગડાથી બાંધી, દેવતા ઉપર મૂકી, તેના ઉપર નીકળતી વરાળથી ઝીકાળીને મીઠાની પોટલીઓ ઉની કરી પેટે શેક કરવો તે.

ઝંઝેરી, સ્ત્રી૦ <xx> આવા આકારનું ચિત્ર-ભરત.

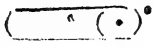
ટ૦

ટકીઓ, પુ૦ જમતાં ઢીંચણ તજે મૂકવાનો પીતળનો કે લાકડાનો જિતારો ને રંગો ધાટ; ઢીંચણીડો.

ટચકીડિ, ન૦ ફેડેથી માણસ રહી જાય છે તે રોગ. “ટચકિયું ટળ્યું-આવ્યું કહેવાય છે.” (કહેછે કે-જેણે સાત માથાપ ઢી-ઠાં હોય તે ટચકિયું આવેલા માણસને અંડોળી જાયતો તે મટી જાય છે.)

ટચાકડી, સ્ત્રી૦ ખરસાંડીના લાકડાનો વેંત એકનો કડકો કાપી, તેને શેકી, તેમાંથી સોયાવતી ગર્ભ કાઢી નાખેછે એટલે તેમાં પોલ પડેછે, પછી તે પોલમાં આવે એવો વાંસના ખપાટીઆનો ગજ કરેછે; તેને જાલવા સાડ માથે ખરસાંડીનો એક ચાર આંગળનો કડકો સજ્જડ ધાલેછે. એ ગજ પેલી ભુગળીથી અર્ધ આંગળ ટુંકો કરેછે, અને તેને છેડે કૂચો

પાડેછે. આંહી ટચાકડી તથા તેના ગજનું ચિત્ર કાઢ્યું છે.

() એ ટચાકડી જ્યારે ફેડવી હોય સારેતેના પોલમાં આવે એવું ફેરું, કથેરીઊં વગેરે ધાલી, તેના મોઢે કાઈ ઝાડનાં ચીકણાં પાંદડાંને છુંદી, તેમાં ગજ ધાલેછે એટલે ટચાકો-ફટાકો બોલે છે અને અંદર ધાલેલું ફળ ગોળીની માફક આધું જઈ પડે છે. એને ફટાકડી પણ કહેછે.

ટપ, ન૦ (+) એકાની સુપડી.

ટપલું, વિ૦ (+) અકડાઈ ગયેલું. “એસી એસીને ટપલું થઈ ગયુંછે.”

ટપારવું, કિ૦ વારેવારે કહેવું. ૨ મારવું; ઠોકવું, ઝૂડવું.

ટપો, પુ૦ (+) એક ચીજને બીજી ચીજ વતી તાકીને વગાડવું તે.

“લખોટાને ટપો માર્યો.” ૨ ઉપર ચોટીઊં કહેવું તે; સહેજ કહેવું તે.

ટપારો, પુ૦ ધરખંચ; ગુજરાત.

ટપો, પુ૦ જૈનનાં સૂત્રોમાં પાઠ ઉપર જે ઝીણા અક્ષરથી વિસ્તાર-થી નહિ પણ પાઠ પ્રમાણેજ અર્થ લખેલા તે.

ટમટમાટ, પુ૦ ઉતાવળ કરવી, “એતો ગામ જવાને ટમટમાટ કરી રહ્યા છે.”

ટલો, પુ૦ ફેરો; ટાંપું.

ટળકવું, વિ૦ લાલચુકું.

ટહુટહુ, અ૦ એકી નજરે. “એ છોકરું દીવા સામું ટહુ ટહુ જોઈ રહ્યું છે.”

ટહુટહાવી, કિ૦ ગડગડાવી; ટેવાળી; એકદમ મોઢે માંડી પી જવું તે.

“એ દૂધનો ખાલો ટહુ ટહાવી જા.”

ટહુકારો, પુ૦ રોગથી-દુઃખથી હળવે હળવે જે ઉંહકારો કરવો તે.

ટાયક ટુચક, વિ૦ પરચૂરણ, અડધાઉ; મુદ્દાનું નહિ. “મારે મળતર નથી માટે ટાયક ટુચક કરી એને સાસરે વોળાવીશ.”

ટાઢકીઉં-ટાઢોડીઉં, ન૦ છટકીઉં શબ્દ જુઓ. ૨ પાણી ટાઢું કરવાનું

પાત્ર. ૩ ટાઢક-ઈંડક ધાય એવો પદાર્થ; શૈયક નીકળ્યા પછી

તથા ગરમી ઉપર પાવામાં આવેછે તે.

ટાળી, સ્ત્રી (+) અર્ધા રૂપીઆનો સંકેત. ૨ ચંદરબામાં સાંધેલા

• ભાત ભાતના લૂગડાના કડકામાંનો દરેક.

ટાળે, સ્ત્રી૦ મસ્કરી; મન્નક; ટોળ; ઠંઠો.

ટીચવું, ક્રિ૦ બે ચીજનું સામસામી અદ્રાળવું. “લખોટા ટીચવા.”

૨ ખાવું. (તુચ્છકારરૂપે)

ટીચકારા, પુ૦ મકરકૂદીઓ; મસ્તાર્થ. “મફતનું ખાઈ પીને ટી-ચકારા કરેછે.”

ટીચા, પુ૦ રૂપીઆ. (સંકેતાર્થે)

ટીટીઆરો, પુ૦ અખાળો, બહુ બોલ બોલ કરવું તે; ગરબડ.

ટીબ, સ્ત્રી૦ ઝંઝેરી શબ્દ જુઓ.

ટીમણ, ન૦ થોડું ખાઈ લેવું તે.

ટૂઆ, પુ૦ (+) રૂના પેલને દૂધ, એરંડીઆ વગેરેમાં બોળી આં-બો ઉપર મૂકેછે તે.

ટુકકલ, પુ૦ એક જાતનો ગોળ કમાનનો પતંગ.

ટુંડી, સ્ત્રી૦ કૂવામાં લાકડાનું ચક્ર બેસારી, તેના ઉપર ૫-૬ લાચ ચણતર ચણી ભોંયમાં ઉતારેછે તે. (તે કૂવાના પાયા રૂપેછે. તે ઉપર બીજું કૂવાનું ચણતર ચાલેછે.)

ટૂચ, સ્ત્રી૦ કચ; કચકચ; તકરાર.

ટેટું, ન૦ ખરનું મૂળ.

ટેટો, પુ૦ (+) એક જાતની વનસ્પતિના છોડનું જવ જેવું પણ તે-નાથી મોટું ને જડું ફળ. (તેને નાનાં છોકરાં ચુંકવાળો કસી કપાળે ચોઠી તડકે ઉભાં રહેછે એટલે ટૂટેછે.)

ટેવાળી જવું, ક્રિ૦ એકદમ મોઢે માંડી પી જવું.

ટેડકો, પુ૦ રીસ; ક્રોધ; ગુસ્સો. (તુચ્છકાર રૂપે.)

ટેડપડ, સ્ત્રી૦ તાકીદ; ઉતાવળ; હમછમાટ.

ટેડો, પુ૦ ધરડો. (તુચ્છકારરૂપે) ૨ વિ૦ વાંકો. “ટાંપાટોડો.”

ઠેક, સ્ત્રી૦ નજર-દષ્ટિ લગાડવી તે.

ઠેકવું, ક્રિ૦ દષ્ટિ લગાડવી. ૨ વારે વારે કહેવું તે; પચારવું.

ઠેકકર, સ્ત્રી૦ ઠેકર.

ટાચો, પું મહેણું; ડુંબો. ૨ ઠાકર. ૩ ધા; કાપો.

ટાવાણું, કિં વગોવાણું; નિંદાવું. “ખાય બધાંય પક્ષી, ને ટાવાય . ‘સૂડો.’” (કહેવન.)

ટાંચુ, નં ધરેણું. (સંકેતાર્થે.) ૨ વિં ઓણું.

ટાંપણી, સ્ત્રીં લખાણુનો છાનો ઉતારો કરી લેવો તે.

ઠ.

ઠપકારણું, કિં ઠાકું.

ઠખલાણું, કિં કૂટાણું; ધક્કા ખાવા.

ઠમણી, સ્ત્રીં પુસ્તક વાંચતાં નીચું પડવું ન પડે માટે લાકડાની બે પાટલીઓ ભેગી કરી નીચે મૂકે છે તે. તેનું પૃથક રૂપ આ પ્રમાણે છે.—

આવી લાકડાની બે સરખી પાટલીઓ કરાવી તે

બંનેની વચ્ચેમાં અર્ધો કાપ .(વહેર) મૂકી, એક

પાટલી ઉભી ઝાલી, તેના કાપમાં બીજી પાટલીને આડી ઝાલી તેનો કાપ મેળવે છે એટલે ઉપરના પાટીઆનો કાપ, હેઠ્ઠા પાટીઆના કાપ્યા વગરના ભાગને ભરાય છે; અને હેઠ્ઠા પાટીઆનો કાપ, ઉપરના પાટીઆના કાપ્યા વગરના ભાગને ભરાય છે એટલે બે કોર બન્ને પાયા થાય છે. તેથી ઠમણી ઉભી રહે છે અથવા તે એકજ પાટીઆની વહેરીને પાણુ કરે છે. (શ્રાવકોમાં)

ઠાગડી, સ્ત્રીં મોઝીનો દારો ઉઘા પછી તેને ડંડો વગાડવો તે.

“ઠાગલી વાળી” કહેવાય છે.

ઠાણું, નં જૈન મતના સાધુમાંનો દરેક. (જેટલા સાધુ એટલા ઠાણાં.)

ઠાર. પું (+) સ્તાર.

ઠારક, સ્ત્રીં ઠંડક; શીતળતા. ૨ (લાક્ષણિકમાં) મીઠાં વચ્ચે કરી સામાને શાન્તી ઉપજાવવી તે. “નરમાશનું મૂળ તે આગલાને ઠારક ઉપજાવવી.”

ઠીકરનાથ, પું ગોસાંઈની એક જાત.

ઠીલો, પું ઠળીઓ.

કુમરો, પું જરને મોટી જોટી ખાંડી, ઉપરનાં છાતરાં કાઢી નાખી,
છાશમાં રાંધેલો પદાર્થ. ૨ હિંગળાજ મીતાએ જઈ આવેલા
લોકો જરના દાણા જેવા પથ્થરના મણકા પહેરેછે તેવો મણકો.

કુશ, સ્ત્રીં ખૂબ માર પડવાથી કે માંદગી ભોગવ્યાથી હાડકાં પાં-
સળાં નરમ થવાં તે; અથવા ગળ ઉપરાંત કોઈ શ્રમ કરવાથી
થાકી જવું તે; ધાણુ; અડદાળો; ડૂશ; ટૂડ.

કુસો, પું હાથની તર્જની આંગળી નીચે અંગુઠો રાખી મૂકી વાળી
મારવી તેને “કુસો મારવો” કહેછે.

ઠેબું, નં ચાલતાં ચાલતાં અથડાઈ પડવું; અડખડીઉં; લથડીઉં.

ઠેલું, નં ચાલતાં પગના ચાપવાના આગલા ભાગનું કોઈ સાથે
અથડાવું તે; ઠેસ; ઠોક્કર.

ઠેસણીઉં, નં આંગળીઓએ વીંટીઓ પહેર્યા પછી તે નીકળી ન
જાય માટે તેની પાંખળ જે હલકી કિમ્મતની વીંટી પહેરેછે તે.

ઠૂડ, સ્ત્રીં દૂશ શબ્દ જુઓ.

ઠોકો, પું (+) જર પુરવ. ૨ કિં મારો.

ઠોર, પું (+) પૈસો.

ઠોરમૂઠી, સ્ત્રીં એ એક હારજીતની રમત છે તે આ અમાણે રમે-
છે:—જેટલા છોકરાઓ રમનાર હોય તેઓ બધા હાથમાં કાં-
ચકાં લકડીઓ વગેરે લેઈ મુઠીઓ વાળેછે. પછી તેમથી એ-
કજણ બધાની મુઠીઓને પોતાની મૂઠીવતી જરા ઠોકે છે તેને
ઠોરવું કહેછે. પછી ઠોરનાર બધાની મૂઠીઓ ઉઘડાવી અં-
દરનાં નંગ ગણી પછી પોતાની મૂઠીનાં નંગ ગણી બતાવે
છે. જે પોતાની મૂઠીમાં એકી નીકળે તો, જેની મુઠીમાં એકી
હોય તે પોતે લેછે, અને બેકી હોય તો તેને તેની મૂઠીમાં હોય
તેટલી રકમ પોતે આપે છે; અને જે પોતાની મૂઠીમાં બેકી
નીકળે તો બેકીવાળાની મૂઠા લેછે, અને એકી વાળાને તેની
મૂઠી જેટલી રકમ આપેછે.

ઠોરી લેવું, કિં ખુચી લેવું; પડાવી લે. ૨ જીતી લેવું.

ઠંડીલજવું, કિં ઝાડે જવું; દીશાએ જવું; ખરચુજવું. (આવડોમાં)

ઠઠોરવું, કિં છેતરવું.

હંદાવણું, કિં અટકાવણું; વાસણું; બંધ કરણું. “કમાડ હંદાવીને સૂતોછે.”
હંડણું, નં જન્મતાં ઐહું મૂકેલું બાણું.

હંડું, નં બાજરીમાં થોડાક ઘઉં નાંખી, તેને ખૂબ ખાંડી ફાતરાં
ઝાટકી નાંખી છાશમાં રાંધેલો પદાર્થ.

૬.

હમો, પું ગરબડ; ધુંચવણ. “કામનો હમો.” ૨ જાડું; કઠણ. “દા-
ળનો હમો.”

હમોળણું, કિં હલાવણું; કોઈ પ્રવાહી પદાર્થમાં લાકડું વગેરે ધાલી
એકમેક કરણું તે.

હચકારો-હચકો, પું જીભને તાળવે અડાડવાથી ‘હચ’ એવો થ-
તો અવાજ.

હટતર, નં દુનિયાં ડટાઈ જાય એવો ઈશ્વરી કોપ.

હમકીઆળ, પું (હુમકી આળ.) ઢૂવા વગેરેમાંથી હુમકી મારી
રેત વગેરે કાઢવામાં કુસળ તે.

હમો, પું (+) ખેતરમાં ભેળ કરનાર દોરને પૂરવાનું સરકારી મકાન.

હમોળણું, કિં હમોળણું.

હલાયણું, નં જેનાવતી ડામ દેવાય તે.

હમણું, નં શેલડી, લાકડા વગેરેનો હાથ બે હાથનો લાંબો કડકો; હમચું.

હમણિયું, નં બે બળદની નાની ગાડી.

હમરણું, કિં વનસ્પતિનું પ્રશૂલિત થણું; ફાલણું.

હાકીઉં, વિં હાકણના જેવું દૃષ્ટીવિકાર ઉત્પન્ન કરનારું. ૨ બહુ ખાનારું.

હાખલી, સ્ત્રીં ઉંદર સાપ વગેરે જનાવરનું મોં. “ ઉંદર હાખલી
વગાડે છે. ”

હાઠારખી, સ્ત્રીં હાઠી આગળ થતું એક જાતનું ચુમડું. તે ભરાય
છે ને હલવાય છે.

હાઠી, સ્ત્રીં (+) મજૂરી. (એઉપરથી હાઠીઉં શબ્દ થયોછે.)

હાફેડીઆં, નં એક ચિત્તે કામ નહિ કરતાં ફોકટ આમ તેમ ન-
જર ફેરવવી તે. “હાફેડીઆં મારવાં” કહેવાય છે.

ડામીશ, વિં [ડામ ઉપરથી.] જેને કોઈ કામથી બદલામી મળી છે તે. ૨ નકામું.

ડામણ, નં (+) અંગરખા વગેરેની ચાળને છેક છેડેથી ઓઠે છે તે.
ડુકાવણું; કિં ભૂલાવણું; ચૂકાવણું.

ડુંખ, સ્ત્રીં વનસ્પતિનો છેક છેવાડો ટોચ તરફનો કુમળો ભાગ.

ડુંખરાવણું. કિંખીવરાવણું; ભય દેખાડવો.

ડુંગરો, પું (+) એક જાતની વનસ્પતિ.

ડુગડુગીડિં, નં (+) માટીનું ૩-૪ આંગળનું ગોળ ચક્રરડું કરી, તેને ઝાલવા સાથે તેની આરપાર એક સાંઠો ધાલી, તેને (ફક્ત ચક્રરડાને) ઘેરે ચામડે મઢી લેછે. પછી તેને વગાડવા સાથે ચક્રરડાના પરિધની બંને તરફ અકેકો દોરડો બાંધી તેને માટીની ગળગોળીઓ વળગાડે છે. તેને સાંઠેથી ઝાલીને ફેરવે છે એટલે વાગે છે.

ડૂલ, નં ખેતરમાં કોઈ ચીજ વાવ્યા છતાં નહિ ઉગેલું ખામણું.
“ડૂલ પડ્યું” કહેવાયછે. ૨ સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાનું સોનાનું ધરણું. ૩ કિં હાઈ ઢો સરત બકેલી ચીજ “આપીદઈ” એ અર્થમાં “હું તમને ન છું તો મારી ઘોડી ડૂલ.”

ડુશ, સ્ત્રીં ડુશ શબ્દ જુઓ.

ડુંમચું, નં ડમણું શબ્દ જુઓ.

ડાખલ, સ્ત્રીં નાનાં બાળકોનું ટાળું; વેગ; ભરકુશ; ભુંજેર.

ડાખલી, સ્ત્રીં પળી.

ડાધણું, નં ભદ્રું.

ડાટો, પું દડાને ગેદી વતી ધકાવવો તે. ૨ લૂગડાનો વણીને કરેલો કોરડો. ૩ સ્ત્રીં ડોટ-હડીનું બહુ વચન.

ડાડ, પું અમળાટ; મૈડ; રીસ. “આવડોખડો ડાડ કોના ઉપર રાખોછો?”

ડાડવો પું ~~~~~ આવા આકારનું ચિત્ર-ભરત,

૦૦૦૦આ ખેવડો ડાડવો.

ડાડું, નં ડોડી નામના વેલાએ થતું ફળ. એનું શાક તથા અથાણું

પાયછે. (ડાકું—ધરકું થઇ સૂકાયા પછી તેમાંથી ધણું ઉજળું
ને સુંવાળું રૂં નીકળે છે.)

ડાયણું, નં કોણકુંશખ્દ જુઓ.

ડાળું, વિં ડોળાએલું.

ડાળો, પું (+) સ્ત્રીઓને ગર્ભાવસ્થામાં જે ચારના-ધમ્મિઠા હપને
તે. (શ્રાવકોમાં)

ડાળો, પું રગડો.

ડંડાશણ, નં દેવસ્થાનમાં પુંજે વાળવાની મોરના પીંછાની સાવરણી.

ડંગાળો, પું રાડી (શેત્રડીનાં પાંદડાં) નો મોં આગનો જડો ભાગ,
જેમાંથી બીજા ફડચા નીકળેલા હોયછે તે. (ડંગાળામાંથી
નીકળેલા ફડચા-પાંદડાંને પીલા કહેછે.

ઢ.

ઢકુલ, વિં મોટાપણું બતાવનાર શખ્દ. “મોટું ઢકુલ પાલકું બાંધ્યુંછે”

ઢક-ઢખ, અં ભમરડો ફેરવતાં ફેરે નહિ તે.

ઢખતું, કિં પાણીમાં તરતાં હાથ પગ હલાવવા તે. બૂડીજવું. ૩
મરીજવું. “શેઠ કાલે ઢખી ગયા!”

ઢહ, વિં પોચું; ઢીલું; દમ-રામ-હોશ વિનાનું. “પોચુંઢહ” પણ
કહેવાય છે. “એતો હિસાબમાં ઢહ છો”

ઢહળો, વિં પોચો; ઢીલો.

ઢાકઢાળ, પું ડાળ; દુપ.

ઢાલપછેડો, પું એક રમત. અધારપછેડો જુઓ.

ઢાળ, પું (+) કોઇ પણ જાતની લેવડદેવડ કે ખાવા ખવરાવવા-
નો સમ્બંધ; સંભા વહેવાર.

ઢાળકો, પું (+) ઢંગ; બુદ્ધિ; સમજણ. “એનામાં તો કશોએ ઢા-
ળકો નથી.”

ઢીંકણું, વિં ફલાણું.

ઢીંચણીઉં, નં ટકીઓ શખ્દ જુઓ. ૨ વિં જેના પૂછડાની દો-
ડી ઢીંચણે અડતી હોય તે. “ઢીંચણીઓ બળદ.”

ઢેકુટ, સ્ત્રીં માથાકૂટ; માથાફાડ. “છોને ઢેકુટે-ઢેકુટ કરે.”

(પદ)

ઢેમણા, પુ. એક જતનો છોડ. એનાં ડાળાં પાંખડાં રાતાં હોયછે.

તેનાં પાંદડાંનો રસ રતવા ઉપર પાવામાં આવેછે.

ઢેશકું, ન. જડો રોટલા, ૨ લોળિયું.

ઢેડ, વિ. છેલ્લો. ૨ ધણુંજ વાંકું. “વાંકુંઢેડ.”

ઢોકળીઓ, સ્ત્રી. (+) મોટીને જડી છોટા. ૨ કોલેરાના રોગથી

પગે ગોટલીઓ ચઢે તે.

ઢોકું, ન. શાળમાં વણવા સારૂ દોરા વીંટેલો સાંઠાનો કડકો તે.

ઢાંકણીઉં, વિ. જેના પૂછડાના ગુછીની અંદર ઘોળાવાળ હોય તે.

“ઢાંકણીઓ બળદ.”

ત.

તગડીઓ, વિ. મુંઝ-ભીંડી કે સૂતરની દોરી વતી બરેલો ખાટલો,

જેમાં ત્રણ સરો યુદ્ધાડેલી-તારેલી હોયછે તે.

તજગરો, પુ. તપાસ; હિસાબ. “સાસુ, વહુનો તજગરો લેછે.”

તડુસવું, ક્રિ. મારવું. ૨ ખાવું; જમવું. (તુચ્છકાર રૂપે.)

તડેમકોડે, અ. ખૂબ તૈયારીમાં; તત્પર; અત્યાતુર. “એતો લઢવાને

તડેમકોડે થઈ રહ્યોછે!”

તણી, સ્ત્રી. બળદને કોલે જોડતાં તે કુંડાળા બહાર ન જાય માટે

નાથે જે દોરી બાંધવામાં આવેછે તે. ૨ કવિતામાં છઠ્ઠી વિભ-

ક્તિનો પ્રત્યય; ની.

તથા, સ્ત્રી. (+) સ્પૃહા; ગરજ; દરકાર; તમા. “એને બણવાની ક-

શી તથા નથી.”

તથાસ્વરૂપ, અ. થાય અથવા ન થાય એવું બતાવનાર શબ્દ;

ઢ્યુપેયું; નક્કી નહિ તે. “મારે ગામ જવાનું તથાસ્વરૂપછે.”

તરફો, પુ. જથ્થો; વિભાગ.

તરફોડો, પુ. છોકોટો શબ્દ જુઓ.

તરહટવું, ક્રિ. છાજવું; પચવું; ધણીવાર સૂધી ટકવું. “આવા અ-

ન્યાયના પૈસા તરહટશે નહિ.”

તરીકે, અ. પેઠે; પ્રમાણે; મિસાલે; માફક; ગોડે. “હું તને બાઈ

તરીકે ગણુંછું.”

તરૈઠત, સ્ત્રી૦ કળા; હીકમત.

તલખવું, કિં૦ જખવું; ઇચ્છવું; ચાહના કરવી.

તલહવલહ, અઠં તલપાપડ; અલાતુર; આકળો. “પાણીને સાર
જીવ તલહ વલહ થઇ રહ્યો છે.”

તલસાંકળી, સ્ત્રી૦ તલમાં ધીગોળ નાખી કરેલી સૂખડી. (તલને
ખાંડીને પછી ધીગોળ નાખી કરેલા પદાર્થને તલવટ કહેછે.)

તલાખત, સ્ત્રી૦ બરોબરી, દામી; સરખાપણું. “એની તલાખત
ગામમાં કોઇ નથી.”

તલાલીન, વિ૦ કોઈ કામ-વિચારમાં છેકજ ગુંથાઇ ગયું હોય તેવું;
ગરક થયેલું; મશગુલ; તલ્લિન.

તલી, સ્ત્રી૦ દુંડીના ડાખા ભાગને વિષે આમાશયના ઉપર પાણીને
વહેનારી નસોનું મૂળછે તે, “શરમ તથા કપટ તલીથી હોયછે.”
(વૈદ્યકસાર.) ૨ જીણાતલ. ૩ શેલડીમાં થતો એક રોગ. એથી
ખાંદડાં ઉપર કાળાં તલ જેવાં ચાઠાં પડેછે, ૪ માણુસોમાં
થતો એક રોગ.

તવન, ન૦ (સં. સ્તવન.) જૈન મંત્રની એકાદ કવિતા; સગ્નય.

તસ્તરૂં, ન૦ પીતળનું ગરમા જેવું વાસણ.

તસ્દી, સ્ત્રી૦ (આ.) મહેનત.

ત્રસકો, પુ૦ ઊંટો; તસિયો. “હાથેથી ધીના ત્રસકા પડેછે.” ૨ નિ-
સાસો. “એ ગરીબનો ત્રસકો લાગશે.” ૩ નિરાંત; જપ.
કોઈ દિવસ ત્રસકો વાળીને બેસવા દીધો નહિ.”

તાગ, પુ૦ પાર; છેડો; અંત; નીવેડો. “કામનો હજુ તાગ આવ-
તો નથી.” ૨ જન વિદાય થતાં વરના ખાપ તરફથી ભાગોળે
જે પૈસા વહેંચવામાં આવેછે તે.

તાગડધેનાં, ન૦ મઝા; લહેર. “ખાઈ પીને તાગડધેના કરેછે.”

તાજણુ, સ્ત્રી૦ ધોડી.

તાજમ, સ્ત્રી૦ (આ. તાજમ=માન આપવું) સલામ. “તાજમ કરવી”

તાસીરો પુ૦ તાલ; ધાટ તાસ.

ત્રાગ-ડો, પું તાગડો; તંતુ; દોરો. “ત્રાગ હોય તો બોડીએજી, પ્રાંત
તોડી કેમ જાય.”

તીતાફી, વિં આછકલો; રીસાળ. (એ ત્રણે જાતેમાં એકજ રૂપ
વપરાય છે.)

તીતીથોડો, પું એક જાતનો ઉડતો લીલા પીળા રંગનો જીવડો. ૨.
(લાક્ષણિકમાં) હરેક કામમાં ઉતાવળ કરનાર માણસ.

ત્રીકડુ, નં સુંઠ, મરી ને પિંપરો.

તૂધ, સ્ત્રીં (+) એક જાતનું પોપટને મળતું ચંચળ પંખી. (એનું
માથું લાલ હોય છે તે પોપટ જેવું બોલેછે.)

તુતંગ, નં તૂત; તર્કટ; કપટ.

તુનીઆટ, વિં પરચૂરણ વેપાર કરનારો.

તૂપ, નં ધી; ઘૂત.

તૂલું, વિં ભોળું; નિષ્કપટી.

તેજ, પું (+) થોડો. “ટટુમાયે તેજ કંપે.” (કહેવત.)

તેનાઇજલું, કિં પાકું ચૂલું. “શેલડી તેનાઇ ગઇ છે.”

તેણ, સ્ત્રીં એક જાતનું ધરોના ઝેલું ઘાસ. (એને બાળીને એર-
ડીઆમાં કાલવી ખરજવી ઉપર ચોપડવાથી તે મટી જાયછે.)

તોજ, સ્ત્રીં વિધોટી; જમીન વાવવા આપી તેના બદલામાં જે ના-
ણું લેવું તે. ૨ તલ; કસ. “ખરી તોજતો એ લેઈ ગયો.”

તોડો, પું (+) પૂણીઓ કાંતતાં જે ફેદો પડે છે તે.

તોફારી, વિં પરચૂરણ; અડકાઉ. “ગામમાં તોફારી લોક બહુ
બરાયાં છે.”

તોરી, પું (+) થોડો. “તીખા તોરી પસાણીઆ.”

તોરી, સ્ત્રીં આંઝ; રીસ; ક્રોધ; ગુસ્સો.

તોલું, નં ધીનું નાનું વાસણ; પાટુડું.

તંત, પું (+) મમત; ચડસ; હઠ; બોસ; જીદ.

તંબોળીઓ ખાધ, પું [સં. તામ્બૂલક્ષય.] એક જાતનો ક્ષયરોગ.

તાંતરલું, કિં થોડે થોડે સમજાવીને ક્ષેપ જવું. “રાગાં પાધાં ને પા-
રખાં, નાડીને વળી ન્યાય; તરલું તાંતરલું ને તસ્કરલું, એ

આઠે આપ કહાય.” (કહેવત)

તાંત્રી, વિં ‘હાથ પગ દોરડીને પેટ ગાગરડી’ એવું જેનું સ્વરૂપ છે તે.
તાંતો, પું [સં. તાંતુ.] તાંતણો; તાર. ૨ બે સેરી વણેલી દોરીમાં
ઉમેળાને જે ત્રીજી સેર મેળવવામાં આવેછે તે. (બેસેરીને
આંતો કહેછે.) ૩ દહાર; પકિત.

થ.

થપોડ-થપોલિયું, નં હાથે થાપેલું છાણું.

થડી, સ્ત્રીં લૂગડાં-કપાસ વગેરેનો દાખીને કરેલો ચોખ્ખો ઢગલો.

થાણું, નં (+) [સં. સ્થાન=જગા,] ખેતરમાં કોઈ ચીજ વાવવાનું
ખામણું.

થીવર, વિં ધરડો. (શ્રાવકોમાં)

થેથેડો, પું નડો થર-પટ. “શેઠલા પર ધીનો થેથેડો કયો છે.”

થેપ, પું જમીન પર નડું નડું લીંપવું તે.

થેપણી, સ્ત્રીં થેપવાની ક્રિયા.

થેરું, અં તરફ. “નદીનું પાણી ગામભેરું નયછે.”

થરડ, પું થરડવાની ક્રિયા. ૨ વાંકાપણું.

થરડવું, ક્રિં કાચા દોરા બે સેરા કરીને કાંતવા તે. ૨ વાંકું કરવું.

“ત્રાક થરડવી.”

થોકડી, સ્ત્રીં (+) ગુંછળી. “મુંઝની થોકડી.”

થોડો, પું ઢંગ. “એનામાં તો કશોએ થોરો નથી.”

થોલ, સ્ત્રીં ઘાટ; મોખ. “ઝોણુ રૂપીઆ આપ્યાની થોલ નથી.”

થાંદળજો, પું [સં. સ્તન ઉપરથી થાન અને પછી થાંદળજો.]

ધાઈ; કુચ; સ્તન. “એ બાઇનો થાંદળજો પાક્યો છે.”

દ.

દગડ, વિં કામ કરવામાં દગો દેનાર. ૨ પું પથરો. (“દગડા” એ
મરાઠી શબ્દ છે.) તે ઉપરથી દમડા ચોથ. ભાદરવા સદ ૪
ને દહાડે લોકો એક ખીજના ઘર ઉપર પથરા ફેકે છે તેથી તે
દગડા ચોથ કહેવાય છે.

દઝાપો, પું [દાઝવા ઉપરથી.] બળતરા; દુઃખ, “તારો મારે
જન્મારો દઝાપો રહ્યો.”

દશજ, સ્ત્રી (+) સૂતાર લોકોનું લાકડામાં ગ્રોભણ પાડવાનું રંદા-
થી લાંબું ઓળર. (એમાં ટાંકણું રંદાથી નાનું હોય છે.)

દરેડુ, ક્રિં ખેતરમાં ચાવળના આંકામાં અનાજ વગેરેના ખાને
હાથેવતી જે હારખંધ નાખવું તે.

દરેડો, પું ધાર. પાણીનો દરેડો.” ૨ ક્રિં હારખંધ વેરો.

દલડું, નં [દિલ ઉપરથી] હૈયું; અંતઃકરણ. (કવિતામાં)

દલવાડું, નં ચમારને ત્યાંથી મફત જોડાનું ચામડું લાવવું તે.

દલાડણું, ક્રિં ધીરજ આપવી; મન વળાવવું. “મરનારને ઘેર તેનાં
સગાંને દલાડવા ધણાં માણસો જાયછે.”

દવણું, વિં અળખામણું; અણખાનીતું; અવહાણું. “વહાણું ને
દવણું.”

દવે, પું [સં. દિવેદી=એ વેદ જાણનાર.] બ્રાહ્મણની એક અટક.

દસઉણ, નં સ્ત્રીને છોકરું સાંપડ્યા પછી દસમે દિવસે જે અશુદ્ધિ
કાઢવી તે.

દસી, સ્ત્રી (+) ગળને છેડે વેંત* એકની આંતરી હોયછે તે.

દસીઆટ, નં દસી.

દસુંદ, સ્ત્રી દસમો ભાગ-હિસ્સો. પાપની દસુંદ એટલે કોઈ મા-
ણસ કંઈ પાપી કામ કરે તે નજરે જોવાથી અથવા તેમાં કાંઈ
મદદ કરવાથી તેના પાપનો દસમો ભાગ એ જોનાર અથવા મ-
દદ કરનારને આવે એમ લોકો કહેછે તે. ૨ વરશાપન. ૩ પું-
દાશમાંથી દસમો ભાગ ધર્માદા કાઢવો તે.

દજેલું, નં સત્વ; તલમાંથી તેલ અથવા એરંડીઆમાંથી જે એરં-
ડીક કાઢવું તે. “એક મણ તલનું સત્તર શેર દજેલું મળેછે.
૨ કૂં ધંડીએ કરીને ઝીણું ભરડેલું.”

દાદરે, પું (+) માળે ચઢવાનો જ્યાં દાદર હોય તેટલુ-ખુદી જ-
ગા બંધ કરવાનું જે ટૂંકાણું-આરણું તે; દાદરબારી.

દાધારંગુ, વિં (+) આધાપલીત શબ્દ જુઓ. “દાધારંગુ દવ

ખાળે, ને ધણું જીવે તો ભવ ખાળે.” (કહેવત)

દાન, સ્ત્રીં વારી; વારો. ૨ નવા પછી દસાનો જે ઘડિયો તે.

દામી, સ્ત્રીં અરોઢ્ધરી; જોડો; તલાખત. “એ દામીનું કોઈ નથી.”

દારો, પું મોઢનું ડોઠ વાગવાથી ઉંચું ઉછળવું.

દાણું, કિં ગાય, ભેંસ વગેરે દોરને તેના નરનો સંભોગ કરાવવો; દવરાવવું.

દિયરવડું, નં સ્ત્રીએ દિયર-પોતાના ધણીના નાના ભાઈથી ઘર માંડીને રહેવું તે.

દેવઉઠી અગિયારસ, સ્ત્રીં ભાદરવા સદ અગિયારસ; જળ ઝીલણા અગિયારસ; સગમ અગિયારસ; હુકમ અગિયારસ.

દેવપોઢી અગિયારસ, સ્ત્રીં અસાડ સદ અગિયારસ.

દેવડી, સ્ત્રીં દેવચકલી. “ડાખા ઉપર જમણી, તો લાખા ઉપર અમણી” એટલે ગામ જતાં ડાખી ઉતરીને પછી જમણી ઉતરે તો સારી, અથવા ફક્ત જમણી ઉતરે તો સારી અને આવતાં-ડાખી ઉતરે તો સારી. (લૈકિકમાં)

દેશના, સ્ત્રીં (+) ઉપદેશ; બોધ. (આવકોમાં) “સાધુ દેશના દેહે.”

દોગાની, સ્ત્રીં અદલામી; આજ્ઞ; તોહોમત.

દોથો, પું મૂઠો.

દોર, પું (+) કરપ; વફર; ભાર.

દોલ, સ્ત્રીં દાઢ; ગરીબાઈ. “ગૃહસ્થે ગરીબની દોલ જાણવી.”

દોલમોલ, સ્ત્રીં ગરીબાઈ-નિર્ધનપણું વગેરે. “દોલમોલ ખમીએ પણુ રૂડા ફૂળની ને ખરા ધર્મની મર્યાદા ન મૂકીએ.” (શીખામણ.)

ધ.

ધડી, સ્ત્રીં (+) અટકળ; આશરો; અડસટ્ટો. “અટાદસ આંગળની શળી, છાયા સૂધી બેવડ વળી; ઉધડ જોશી આંધી ધડી, જોડલા આંગળ એટલી ધડી.”

ધડીમલો, પું ધડધડ ફૂટવું તે. ‘ધડીમલો લેવો’ કહેવાય છે.

ધડે રહેવું, કિં ઠેકાણે રહેવું; અસલ સ્થિતિ કે મર્યાદામાં રહેવું તે.
“અનાજનો ભાવ ધડે રહ્યો છે.”

ધધો, પુ. (+) પતંગની વચ્ચા ને ઉભી વાંસની શળી ચાટેલી તે.
ધમરોળ, પુ. ભારે ધમરાટ. રો કકળ.

ધમોલું, ન. મોટું ને બેડોળ બાંધેલું પાધડું.

ધરપત, સ્ત્રી. (+) ધીરજ; સમુરી. “હમણું તમે ધરપત રાખો.”
૨ ધરાવાપણું “ધાન્ય ધરપત અને ધી સંપત.” (કહેવત)

ધમીજલું, કિં. ચોરીજલું.

ધરબોળ, ન. [ધડબોળ.] સ્ત્રાનાશ.

ધરશકો, પુ. ઉચાટ; ફિકર; ચીવટ. “એને ધરનો કરોએ ધરશકો
નથી.”

ધરખ, સ્ત્રી. હિમ્મત. “હંમે જરા ધરખ રાખો.”

ધરો, સ્ત્રી. એક જાતનું લીલું ઘાસ. એ ઘોળી ને કાળી બે જાત-
ની હોય છે. ગધાડા પાસે ધરો ભેળાવવી.—સારી ચીજ
કાંઈ અયોગ્ય માણસને આપવી. ૨ સ્ત્રી. મુએલા માણસની
પાછળ શ્રાવણ કે બાદરવા માસમાં જે ક્રિયા કરવામાં આ-
વેછે તે.

ધરો, પુ. (+) ઈચ્છા; આશા; મનનો ભાવ; ધરવ. “એનો ધરો
હજુ પૂરો થતો નથી.”

ધફો, પુ. ઢગલો; જથો “ધૂળનો ધફો.”

ધવત, સ્ત્રી. ધવ; પુષ્ટિ; કાન્તિ; તેજ. “એને તાવ આવી ગયા પ-
છી ધવત વળતી નથી.”

ધાગડીઓ, પુ. મસ્તક; ઉદમાત.

ધાણીઓ, પુ. (+) અંદર આછું આછું ૩ પાથરી તેને દોરા ભરી
લીધા હોય એવું ને કપડું તે; સૂજની.

ધામરાણું, ન. એક જાતનું એક-સર્પ.

ધારણાગત, સ્ત્રી. દોર વગેરે વેચાતું આપી, તેની કિમ્મત પૈકી
માલ ધણી કાંઈ ઓછું લે તે; છૂટ મૂકે તે.

ધાવણી, સ્ત્રી. (+) ધાવણું છોકરાનું હાથમાં ઝાલી રાખવાનું હા-
થીદાંત કે લાકડાનું ○—○ આવું રમકડું; ચૂસણી. (ધુ-
વરામાં કાંકરા લાલેલા હોયછે અને ધાવણીમાં નહિ.)

ધાવું, વિં સરખું; દામીનું; યરોબરીનું. “ધી બધું એક ધાવુંછે.”
૨ કિં દોડવું.”

ધુંખાળવું, કિં ખૂબ ધોવું; સ્વચ્છ કરવું. “હુકો ધુંખાળવો.”
ધુંવ, સ્ત્રીં જાંખ. “આંખે ધુંધ વળેછે.”

ધુંશ, પું તાપ. ૨ સ્ત્રીં રમઝીક. “ધુંશ પડે ધરતી તપેરે, પડેરે
નગારાંતી ધુંશ; ભમર તારી જનમારે. (ગાણું)

ધોઇલો, પું અડદાલો. દૂશ શબ્દ જુઓ.

ધોન, સ્ત્રીં ધરતી; પૃથ્વી. “ધોન ધમે ને લા જેવી લૂ વાયજે.”
(દલપતરામ.)

ધંતુરી, સ્ત્રીં બે હાથમાં ઝાલીને પીવાય એવી ચલમ. (હુકો મં-
ડાય નહિ.) ૨ વિં બહુ કંકાશણી. (સ્ત્રી)

ધાંખના, સ્ત્રીં ધ્યાન, કાળજી. “એને ભણવાની ધાંખના બહુછે.”
ધાંગો, પું છાંટો.

ન.

નકસ, પું [નાક ઉપરથી.] પાણી; ટેક; શખ; આખર.

નકો દામવો, કિં દોર નાશી ન જાય માટે તેને મોઢે મોઢોરી ધા-
લી તેનો છેડો આગલે પગે આંધે છે તે.

નછારવું, વિં જેને કાંઈ છોડે-છોકડે નથી તે.

નદાન-નદાતીઉં, વિં [ન=નહિ+દત્ત=દેવું.] કોઇનું લેધને પાછું
ન આપે એવું. “આ ગ્રહાક તો નદાતીઉંછે.”

નનડવું, કિં કનડવું; દુઃખ દેવું; પગવવું.

નપાટ, વિં નખળું; નકાંડ; નકાંડ.

નભરમું, વિં સ્વાદ વિનાનું. ૨ ભરમ (પડદા) વિનાનું.

નમણી, સ્ત્રીં જે બળદ ઉંચું જોધને હીંડતો હોય, તેને નમાડવા
સાર તેના શીંગડે દોરડું ભરવી આગલા પગે આંધેછે તે. ૨
કૂં નમેલી.

નમોરમુંડો, વિં નવરો; કાંઈપણ ઉઘમે વળગેલો નહિ તે.

નરણો, વિં નરવો; ચોખ્ખો; વાંદળાં રહિત, “આજ સૂરજ નરણો
ઉગ્યોછે.” ૨ નકોઈડો; બૂખ્યો. “ઝાંકી દાતણુ જે કરે, ન-

રણે હરડે ખાય; દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘેર વૈધ ન જાય.”
(કહેવત.)

નરસાઈ, સ્ત્રી૦ નળનાઈ; નિર્જળતા. “તાવથી, શરીરમાં નરસાઈ
આવીછે;” ૨ માણસાઈ; માણસપણું.

નરાતાળ, અ૦ નરદમ; બીલકુલ; તદન. “એ તો નરાતાળ જુઠું
બોલે છે.”

નવાણું, વિ૦ (+) એક. (સકેતાર્યે.)

નસવાન, વિ૦ નિર્જળ; શક્તિ વગરનું. “તાવથી શરીર નસવાન
થઈ ગયું છે.”

નસીજવું, ક્રિ૦ બળદને બહુ હાકવાથી તેની ડોકની નસ બંધા-
ઈ જાય તે.

નાજેણું, ન૦ કોઈ વાસણમાં કાંઈ ચીજ ભર્યા પછી તેને ઉચકવા
માટે તેને ગજે હાથેવતી જલાય તેવું દોરડું બાંધેલું તે.

નાથણું, ન૦ ત્રાજવાની ઠાંડીના બને છેડાના કાણામાં દોરીઓ
પરોવી, જેને ત્રાજવાના પાંગરા વળગાડવામાં આવે છે
તેમાંનું દરેક.

નામ્ય, અ૦ કલામાં; આધિન. “એને તો શેઠ નામ્ય છે.”

નાસ, પુ૦ કોઈ ચીજને બાળી તેની નાકે ધુણી દેવી તે. “તાવ
વાળાને લોઢાના કાટોડાનો નાસ લેવરાવે છે.”

નાહાવણ, ન૦ (+) અટકાવ; ઓપટી; રતુશ્રાવ. “નવી વહુને
નાહાવણ આવતું નથી.”

નાળીએરો, પુ૦ નાળીએરને છોલી અંદરથી ટોપડું કાઢી નાખી
કરેલું પાત્ર; ઉલ્લખો, ડોયો.

નાળો, પુ૦ એક જાતનો પાણીમાં કે પાણીવાળી જગામાં થતો
વેણો. એનાં પાંદડાંનું ગરીબ લોકો શાક કરેછે. ૨ સ્ત્રી૦ ના-
ળનું બહુ વચન; નેવાં.

નીંધણવું, -ક્રિ૦ અનાજના છોડને દાણા બાજવા.

નીરગુંડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનું ઝાડ; નજોડ. એને ‘સંભાણું’ તથા
‘નીરગુંડી’ પણ કહેછે.

નીંબી, સ્ત્રી૦ (+) [નિઃવિગય.] શ્રાવકોનું એક વૃત્ત. જેમાં ધી, ગોળ,
તેજ, દૂધ, દહીં, વગેરે ખાવાનું બંધ કરેલું તે.

ને, સ્ત્રી૦ હુક્કામાં ધાણવાની-પોલી ને પાતળી અરણી વગેરેની છા-
લીને કરેલી લાકડી.

નંદો, પુ૦ આંકો; બદોઅસ્ત; ઠરાવ; નિશમ.

નેજવું, ન૦ મોતિયું નમી ન જાય માટે બરવેલો ટેકો.

નેશ્રા, સ્ત્રી૦ આકીન; નિષ્ઠા; વિશ્વાસ; ભરોસો; પતીજ; આસ્તા.

“એની ધર્મ ઉપર નેશ્રા સારી છે.” (શ્રાવકોમાં.)

નેળચો, પુ૦ [શ્રી. નેચો] હુક્કાની આમળાવાળી નળી, જેના ઉ-
પર ચલમ મૂકી પીવાય છે તે.

નેયત, સ્ત્રી૦ દાનત; ચિત્તવૃત્તિ. “એની નેયત સારી નથી.”

નેાખ, પુ૦ ઘાટ; ડોળ. “ઘરનો નેાખ સારો છે.”

પ.

પાખવાની, સ્ત્રી૦ સ્ત્રીઓ-કાનનો વેલ વધારવા સારૂ કાનની નીચ-
લી ખૂટે જે કલષ કે તરવાની ભુંગળી ધાણે છે તે.

પગાર, પુ૦ જુવાર બાજરીનાં કણસાં, ઘઉં ડાંગરની ઉંખી, વગેરે-
નો તેમાં હાલર ફેરવવા જે ઢગલો કરે છે તે.

પગેરૂં, ન૦ નાશી ગયેલા ચોરનાં પગલાંની તપાસ; પગલું.

પચારવું, કિં૦ વારેવારે કહેવું તે.

પચુલાં, ન૦ આપલાં ધાપલાં; છોકરાં પલવવા-રીઝવવાનો યત્ન.

“એ છોકરો ખાતાં બહુ પચુલાં કરાવે છે.”

પસ્તાળ, સ્ત્રી૦ રડાપીટ, કઠળાણ, “મરનારની પાછળ તેની મા-
” પસ્તાળ પાડી રહી છે!”

પડંગ, સ્ત્રી૦ પક્ષ; વગ. “એને કોઈની પડંગ નથી.” ૨ પુ૦ ચાલ;
રીવાજ; રીતભાન. “મરનારની પાછળ રોવા ફૂટવાનો પડંગ
ધણો ખરાબ છે.”

પડીકમણું, ન૦ [પ્રતિક્રમણ.] શ્રાવકો-સાંજ સવાર પાપ માફ થવા
ઈશ્વર પાસે જે માશી માગે છે તે.

પડાઈ, સ્ત્રી૦ ઉડાડવાનો પતંગ. (ઝાલાવાડમાં.)

પડીઆણ, વિ૦ પડતર; વાવેતર થયેલું નહિ તે. “ઓશુનો એ એ-
તર પડીઆણ રહ્યું છે.”

પતિયાર, પુ૦ પલ; આખર; વિશ્વાસ. “એનો ખામમાં પતિયાર નથી.”
પતુણો, વિ૦ પૂણો. (સંકેતાર્થે.)

પગડા, પુ૦ સ્ત્રીઓને કાને પહેરવાનું ધરણું.

પનિયાં, ન૦ ખાસડાં; જોડાં; જુલિયાં; પગરખાં; પીંજર; પત્તે.
“જોકે પગમાં પનિયાં નહિ, વાકું દિયો કુંજ બિહારી.”

પનોળી, સ્ત્રી૦ મગની દાળને પલાળી, નીલાવતી વાટી, અંદર મ-
શાલો નાખી, થાળીમાં જાડું જાડું પાથરેછે; પછી ચૂલે એક
તપેલામાં પાણી મૂકી તે ઉપર થાળી મૂકી ચઢવા દેછે, પછી
તેને નીચે ઉતારી ઠારી ઉખાડી લેછે તે.

પરઠવું, કિ૦ (+) ઝાલવું; ઝલવું. “વીણા પુસ્તક પરઠવાં પાણી.
(શામળબટ.)

પરતી, સ્ત્રી૦ નાની ફાળકી.

પરપટીપાટે, અ૦ ખચીતપણે; નક્કીપણે; ખરેખાત.

પરમેદવું, કિ૦ જાડું સમજાવીને કહેવું.

પરવાડ, સ્ત્રી૦ ભાગોળ. “ગામની પરવાડ.”

પરસંગ, પુ૦ દોરીને ત્રણ મેરી કરવી તે. ૨ [પ્રસંગ] જોગવાઈ; લાગ.

પરાણું, ન૦ ત્રીશ વીધાં જમીનનું માપ. (કાઠીઆવાડમાં.)

પરાટ, સ્ત્રી૦ ગધાડા ઉપર પ્રથમ ગોદડી નાખી, તે ઉપર આછર
મૂકી, તે ખશી ન જાય માટે તેના ઉપર બકરાંના વાળની નવ
મેરી ગુથેલી જે દોરી બાંધવામાં આવેછે તે.

પરાશ, સ્ત્રી૦ છાશ ઉપરનું પાણી.

પરાળ, સ્ત્રી૦ ખાયણીએ ખાંડવાનો લોઢાનો ડાંડો.

પરીધરો, પુ૦ [સં. પરિમહ. પરિ=વધારે+મહૂ=પકડવું.] માલ-
મતા; મિલકત. (શ્રાવકોનું પાંચમું પાપસ્થાનક.)

પરીસો, પુ૦ [સં. પરિસહ. પરિ=વધારે+સહૂ=સહવું.] દુઃખ;
પીડા; આકૃત. (શ્રાવકોમાં)

પુરૂપવું, કિ૦ ખોલવું; કહેવું. “આપનું પૂરૂપવું સત્યછે.” (શ્રાવકોમાં.)

પરોણી, સ્ત્રી૦ સોયમાંનો દોરો. ૨ આર ખોસેલી લાકડી. ૩ મેમા-
નગતીએ આવેલી સ્ત્રી.

પરાંસી, સ્ત્રીઃ એક જાતનું ઝાડ.

પલવવું, ક્રિં રીઝવું; મનવું. “છોકરાં પલવવાં.”

પંસાંશપાપડા, પું આખરાનું ફળ; પીતપાપડા.

પલેવણ, નં જીવજંતુના રક્ષણાર્થે લૂગડાં રંગેદરણા વગેરેને પોહોળાં કરી તપાસવાં તે. (શ્રાવકોમાં.)

પળા, સ્ત્રીઃ [પાળવા ઉપરથી.] ચાકરી; સેવા. “એ છોકરાંની પળા કરવાની છે.”

પાખી, સ્ત્રીઃ (+) બધી; અણોખો; અકતો; પ્રતિબંધ. “અમાંસની પાખી પાળીછે.”

પાગીઆ, પું સલાહકાર; મદદગાર; પડખે રહેનાર. ૨ બલિયાં મઢતાં જે રેખો મારેલી તે; તારણીઆ.

પાછોતરું, વિં પાછળથી થયેલું. “પાછોતરું વાવેતર.”

પાહુડું, નં મલકુડું; ગાહુડું (ધી તેજ વગેરે ભરવાનું માટીનું વાસણ.)

પાહું, નં (+) શેલડીનો કોલમાં ધાલીને પીસેલો કૂચો.

પાહુવા, વિં નબળા; નદારા.

પાઠીઆરું, વિં અનામત. (શ્રાવકોમાં)

પાણીતી, પું ખેતરમાં પાણી વાળનાર માણસ.

પાતરું, નં જનમતના સાધુનું લાકડાનું ઉતારેલું ને રંગેલું ખાવાનું વાસણ.

પાન્ય, સ્ત્રીઃ લહેણું આપીને દોરી વણેલી તે. ૨ (લાક્ષણિકમાં) લંખાણ. “હવે એ વાતની પાન્ય મૂકો.” પાન્યમાં આવવું— દાવમાં આવવું; વળમાં આવવું.

પાપડપાધું, વિં કૌતવ્ય વિનાનું; નિર્બળ.

પારે, પું શુકત. “તારા પારે સારાછે.”

પારોઠ, વિં ઘણા દિવસ અવાવર રહેવાથી કઠણ—ખરડ થયેલું, અથવા ઘણા દિવસ પાણીમાં કે બેજમાં રહેવાથી પોચું થયેલું—ખગડી ગયેલું. (કોસ, લાકડું ઇત્યાદિ.)

પાલોરિયું, નં આવળ—બોરડી વગેરેના કાંટાનું જૂમણું.

પાવરકું, વિં ખબડદાર; હોશિઆર. “એતો બધા કામમાં પાવરધોછે.”

પાવલાં, ન૦ એક જાતના જોડા, જેનાં તળાં ઉપર ફક્ત એ ત્રણ ચામડાના પટ્ટા ચોડેલા હોયછે.

પાવળીઆ, પુ૦ જાગરીઆ શબ્દ જુઓ. (ઝાલાવાડમાં)

પાણી, સ્ત્રી૦ કોઈ વખત વિઆણી નથી એવી બકરી. 'પાણીનું'

મૂત્ર અને હુરડું એ કમળા ઉપર પાયછે.

પાણુ, વિ૦ પાછોતરું; પાછળથી થયેલું. “ પાણુ વાવેતર, ”

પાહોવાડીઆં, વિ૦ પાખોવાડીઆં; આસપાસનાં. (ગામ)

પાળિયું, પુ૦ ખેતરમાં ઘણા ક્યારાની ઓળ-હાર.

પીતકોડી, સ્ત્રી૦ એ નામનું ચકલીથી નાનું ને કાળું જનાવર. એની ગુદા રાતી હોયછે.

પીતવાડો, વિ૦ [પીત=પાણી+વાડો=જગા.] દર વરસે શિઆ-જું ઉનાળું વાવેતર થયું હોય એવું; દૂવાનું પાણી પાવામાં આવ્યું હોય એવું. (ખેતર)

પીતું, ન૦ જે ઠેકાણે ઉભા રહીને કાંચકાં-લકરીઓ વગેરે ગખી-ગદીમાં હીકાય છે તે જગો.

પીંપણુ, સ્ત્રી૦ ત્રાજવાંના પાંગરે તથા છરી વગેરેના મ્યાને જે અટપટી ગાંઠ પાડેલી તે.

પીંપળીઓ ગલ, પુ૦ એક જાતનો રાતાં ફૂલવાળો છોડ.

પુંખ, સ્ત્રી૦ ધરના ખતે કરા ઉપરના છાપરાનો ઢળકતો ભાગ; ધરની પાંખ. “પાદશાહની પુંખ કપાય પણ રાંડીરાંડનાં નેચ ન કપાય. (કહેવત.)

પુંખવું, ક્રિ૦ ખેતરમાં અનાજ વગેરેના ખીને હાથેવતી છૂટાં છૂટાં વેરવાં તે. “ ઘઉં પુંખવા ” ૨ વધાવીલેવું. “વરકન્યા પુંખવાં”.

પુંગીફળ, ન૦ [સં. પુગફલ.] સોપારી.

પુંજણી, સ્ત્રી૦ બીડીની સાવરણી.

પુંજવું, ક્રિ૦ જીવજંતુના રક્ષણાર્થે પુંજે વાળવો તે. (શ્રાવકોમાં)

પૂણુચૌદું, વિ૦ ઓછું; અપૂર્ણું; વાંકું. “એતો પૂણુચૌદું ખોલેછે.”

પૂનમિયા ઘઉં, પુ૦ જવના જેવાં છોલાંવાળા એક જાતના ઘઉં.

પૂરત, સ્ત્રી વરકન્યા પરણી ઉઠ્યા પછી કન્યાના બાપ તરફથી જે સામાન તથા નાણું આપવામાં આવેછે તે.

પૂરપાટ, વિં ધણેજ ઉતાવળે. “ઘોડો પૂરપાટ દોડ્યો છે.”

પુંવાણું, કિં અમુઝાતું. “રાગ વિના અળતું, નીધણિયું પુંવાય; નબળું સળજાને ગુણ કરે, તે આટાલુણમાં જાય.” (કહેવત)

પુઠું, વિં [સં. પુઠ] જાડું.

પે, અં થી; સાથે. “ગરજ સાકર પે ગળી”-“નિચ પે નીસરી જાય.”

પેટિયું, નં(+) પેટનું ખર્ચ; ખાધાખર્ચ.

પેટું, નં(+) સાડું; ખદલો.

પેંત, વિં સાતનો સકેત. ૨ પહેલો. (લખોટા વગેરેની રમતમાં.)

પેંતાન, નં પાખંડ; ઢોંગ; ચાળા; ફતવા.

પેરાં, નં શેલડીના પાતળા સાંડા, જે કોલમાં કામકાજ કરનારને આપવામાં આવેછે તે.

પેહરવું, કિં (+) સ્ત્રીઓની ગુલેદ્રીમાં કાંઈ ધાતવું. “એણે અ-શીણ પહેર્યુંછે.” ૨ અનાજ વગેરે વાવવા માણાના કાણામાં દાણા નાખવા તે.

પેઠો, પું રાંધવાની ચૂલ ઉપર લાકડાં વગેરે ઉભાં ધાત્રી જે ઓઠું કરેલું તે.

પૈશુન, નં ચાડી ચૂગલી. (શ્રાવકોનું શ્રાદ્ધનું પાપસ્થાનક.)

પોગળ, નં(+) ફળ વગેરે ભાગતાં અંદરથી જે રૂપ નીકળે તે; ભંગાર. “આ સોપારીનું પોગળ સાફ છે.”

પોગળી, સ્ત્રી ગાંસડી.

પોટીસ, સ્ત્રી [અં.] ધઉં, અજશી વગેરેના લોટમાં પાણી નાખી, દેવતા ઉપર મૂકી ખદખદાવી ગૂમડાં ઉપર બાંધવાને કરેલી લૂગદી.

પોપટી, સ્ત્રી (x) એક જાતનો વેલો. એને ચણાના પોપટાથી મોટા પોપટા થાયછે. તે પાક્યા પછી તેનો ગર્ભ ગળ્યો લાગે છે.

૨ એરંડીના છાડમાં થતો એક રોગ. એથી જીંડવાને ઠેકાણે નાના મોગરા થાય છે તે પછી ખરી પેડે છે.

પોપલું, ન૦ વનસ્પતિ વગેરેનો ટાય તરફનો પોચો ભાગ.

પોપા, પુ૦ નાનાં છોકરાંની આંખમાં કાળજી આંખ્યા પછી હાં-યેળીમાં જે કાળજીનાં ટપકાં કરવામાં આવે છે તે. ૨ અદર્શ લેઈ જનારને ઠેકાણે વપરાતો શબ્દ. નાનાં છોકરાંના હાથમાંથી કોઈ ચીજ લેઈ લેવા તેને આકુઅવળું જેવરાવી વસ્તુ છીનવી લેઈ કહે છે કે— “પોપા લેઈ ગયા!”

પોપેયો, પુ૦ (+) ઈંટનો કડકો; પોપીલો.

પોમલું, વિ૦ પોમાઈનનય તેતું.

પોમાવું, કિ૦ હર્ષિત થવું; પલકે જવું; મલકેજવું.

પોરસ, પુ૦ ઘણા હર્ષની વાત સાંભળીને પ્રકુલિત થવું. “એને વિવાહ થયાની વાત સાંભળીને પોરસ ચઢ્યો છે.”

પોલકારૂં, ન૦ પોલાણ; પોલાળ. **પોલકારિયું**—પોલકારૂં.

પોલરૂં, વિ૦ કાચું; પોલું; ખરૂં નહિ તે. “શેલડીનું ખી ૧૧૦૦) પોલરૂં, તેનું ૧૦૦૦) ખરૂં ગણાય છે.”

પોલાળ, સ્ત્રી૦ પોલાણ.

પોશનો ડોડો, પુ૦ જેમાં ખસખસ થાય છે તે ફળ.

પંચોળી, સ્ત્રી૦ બળદની ધુંસસીમાં બે સમોલોની વચમાં જે બે ખીલીઓ ધાલેલી હોય છે તેમાંની દરેક.

પંજેળું, ન૦ ફેરેરો; વગોળું; બદબોઈ.

પંઠવવું, કિ૦ જીવજંતુ ન મરે એવે ઠેકાણે સાચવીને મૂકવું—નાખવું. “માતરૂં પંઠવવું છે.” (શ્રાવકોમાં)

પાંગું, ન૦ દોર. (સંકેતાર્થ.) ૨ વિ૦ પાંગળું.

પાંગરો, પુ૦ (+) ત્રાજવાના પલ્લે જે ચાર સેરો ભરતી, એકડી કરી, ત્રાજવાના નાથણે વળગાડવામાં આવે છે તે.

પાંતરૂં, ન૦ મુંઝ, ભીંડી કે સૂતરની દોરીવતી ભરેલા ખાટલાની છસે જે ચચ્યાર પાંચ પાંચ સેરોના સમુદાય પાડેલા તેમાંનો દરેક.

પાંથી, સ્ત્રી૦ ભૈરાં ચોટલામાં શોભાને સાડ વાળને વાળી ભાગ પાડી જે લીટી પાડે છે તે.

પાંદડી, સ્ત્રી૦ (+) સૂકી રાડી; શેલડીના સાંઠા ઉપરનાં સૂકાં પાંદડાં.

પાંહ, પું એર શબ્દ જુઓ.

પ્રખદા, સ્ત્રી સમા; મંડળી. “આને વ્યાખ્યાન સાંભળવા પ્રખદા

• સારી ભરાણી છે. (શ્રાવકોમાં.)

પ્રગમયું, કિં ગોહું; ગમયું; રચયું. “ભુંડાને સારી શીખામણુ અવળી
પ્રગમે.” ૨ પસરયું; ફેલાયું. “હજુ ઓસડ પેટમાં પ્ર-
ગમ્યું નથી.”

પ્રગ્ન, પું (+) ભાવ; વિચાર. “એના મનના પ્રગ્ન અગજાછે.”
(શ્રાવકોમાં.)

પ્રમાદ, પું આળસ. (શ્રાવકોમાં.)

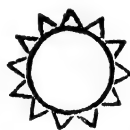
ફ.

ફગેરો, પું પંજેળું શબ્દ જુઓ.

ફટાકડી, સ્ત્રી (+) ટચાકડી શબ્દ જુઓ.

ફડખતર, વિં ચાલન; ખુલ્લું; ઉઘાડું. “એતો ફડખતર જતું
એલે છે.”

ફરકડી, સ્ત્રી દોરા વગેરે વણવાનું-થેડવાનું લાકડાનું ઓગ્ગર. +
આવી રીતે લાકડાના બે કડકા આડા મૂકી તેની વચમાં
એક લાકડું ઉભું બેસેછે. તે લાકડાના મથાળે દોરી ભરવ-
વાની આંકોડ હોય છે. ૨ ત્રાકમાં. ઘાલેલી ચામડાની કે હા-
થીદાંત વગેરેની ગોળ ચીજ, જે કોકડાની પાછળ રહેછે તે;
ફરણી. ૩ ચામડાનો

આવે કરેલો કડકો. તેની
વચમાં પાસે પાસે બે
કાણાં પાડીને તેમાં દોરી

પરેલી, તેના બે છેડા બે હાથમાં આવી, વચમાં ફરકડી
રાખી વળ ચઢાવી તાણે છે એટલે ફરે છે.

ફરણી, સ્ત્રી ત્રાક ઉપરની ફરકડી.

ફલકડી, સ્ત્રી પૈસો; નાણું. (સકેતાયે.)

ફાગણીઉં, નં એક જાતનો સાલો.

ફારમ, નં વેરો; કર; ટાક્ષ.

ફિયો, પું [સં. પ્લીહ.] બરોળ. “યજ્ઞત (કાળજી) અને પ્લીહ એ
બંને શરીરનાં અંગછે; જમણા પસવાડામાં હૃદયની નીચે ય-
જ્ઞત રહેછે, અને ડાબા પસવાડામાં હૃદયની નીચે પ્લીહ રહે

છે. એ બંને લોહીથી ઉત્પન્ન થાયછે. એ રોગ તાવના આ-
ન્નરથી જે નિર્બળ થયું હોય તેને વધે છે. એ રોગ ઉપર
જવખાર, બકરીનું મૂત્ર, એ અનુમાન માફક દરરોજ સા-
ધનથી પીએ તો તે મટેછે. (અમૃતસાગર.)

ફૂલફટાકીઓ, વિં ૩૫૩; ફાંકડો, છેલ, “ફૂલફટાકીઓને ફાંટમાં
છાણું, ઘેર આવે ત્યારે કલેટું કાણું.” (કહેવત.)

ફૂલધાર, વિં ફૂલ મૂકાય એવો; ચોખ્ખો; ઘણા રૂપીઆ ધીરાય
એવો. “એનો તો ફૂલધાર વહેવાર છે.”

ફુશિયું, નં (+) બદલામી; તોહોમત; આળ; બટો.

ફોક, વિં (+) ચારનો સંકેત.

ફોરમ, સ્ત્રીં રોય; ગંધ; વાસ.

ફેણી, સ્ત્રીં એક જાતનું પકવાન. ૨ કિં ખૂબ ચોળી. “ખા-
ચડી ફેણી.”

ફેફર, સ્ત્રીં થોથર; શરીર ઉપર થોડો સોજો આવેલો તે.

ફેફાટ, અં ચારેગમ. “એ વાત ગામમાં ફેફાટ થઈ રહી છે.”

ફેફે, અં ખુબ નરમ. “એતો થાકીને ફેફે થઈ ગયોછે.”

ફેલું, નં ફેલ; ગુંછળું. ૨ (લાક્ષણિકમાં) લપ; લપો; ધુંચવણ. કોઈ
કામની અમુકજા અમ્મી બરાયછે ત્યારે કહેછે કે:—“મારેતો
ફેલું પેડુંછે.”

ફેલું, વિં લીસું; સુંવાળું. ૨ નં એક જાતના ઝીણા પ્રાણીનું બના-
વેલું ઘર, કે જે ઔષધના કામમાં આવેછે તે.

ફેણા, સ્ત્રીં સુવાણ; આરામ; રોગથી ફેર પડવો તે.

ફંગાળણું, કિં નાખી દેવું; સળફેટવું; ફેંકવું; ઉશોટવું.

ફફેરો, પું ફફેરો; પંજેળું શબ્દ જુઓ.

ફાંટ, પું થોડી વખતમાં થતો ઉકાળો. ૨ સ્ત્રીં ખોષ; ઝંખા.

ફાંસું, અં મફત; ફેકટ.

ફાંસોટિયું, નં ફાંટ; ખોષ.

બ.

બગડીઓ, વિં મુંઝ, ભીંડી કે સૂતરની દોરીવતી બરેલો ખાટલો,
જેમાં બે સેરો બૂઢાડેલે-તારેલી હોયછે તે.

બગવાં, પું કાનમાં થતો મેલ.

બધાર, વિં સૂતા કોણનો; જેની યાદદાસ્તી ઘણીજ ખરાબછે તે.

અચારણું, કિં ૬ ઢેરને હાંકતાં મોઢેથી બચબચ કરવું તે.

અચી, સ્ત્રી० ભોં. (તુંચકારરૂપે.) “એનીતો અચીએ કાટતી નુ-
થી.” ૨ કિં ૬ ઉગરી. “મરતાં મરતાં અચી.”

અટ, ન૦ (+) ઉંચામાંઉંચું લેવું.

અઢ, વિ૦ (+) પાંચનો સંકેત.

અનાં, સ્ત્રી० લાજ; આખર; ધનત.

અરડ, વિ૦ (+) ઝટ ભાગીજન્ય એવું.

અરહટ, વિ૦ ઝટ ભાગી જન્ય એવું; અરડ.

અલ્લસ, સ્ત્રી० એ એક હારજીતની રમત છે. તે આ પ્રમાણે રમે
છે:—પ્રથમ જમીનપર એક લંબગોળ કે લંબચોરસ આકૃતિ
કાઢીને તેની અંદર કાંચકાં કે લકડીઓ હારોહાર મૂકેછે. પછી
જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેઓના (દરેકનો એકેક) લખોટા
ભેગા કરી એક માણસ કુંડીની પેલી તરફ નાખે છે; તેમાં
જેનો લખોટો સહુથી દૂર જઈ પડે તેને પેંત, એનાથી થડ-
માંનાને બીજ, એનાથી થડમાંનાને ત્રીજ, એ પ્રમાણે કહેછે:
છેક કુંડીની પાસેનાને ટૈડ (છેલ્લો) કહેછે.

પ્રથમ પેંત, પછી બીજ, ત્રીજ, એમ સહુ અનુક્રમે પોતપોતાના
પડેલા લખોટાના સ્થળથી, પોતાના લખોટા કરી કુંડીમાંના
નંગને તાકેછે. જે માણસ કુંડીની અંદરનાં જેટલાં નંગ બ-
હાર કાઢે છે તેટલાં તે જીત્યો કહેવાય છે જે કુંડીની બ-
હાર ન નીકળતાં કુંડીના લીટામાં પોતાનો લખોટો કે કુંડીમાંનું
નંગ ભરાઈ રહેતો તેને બોદલો થયો કહેછે; એટલે તે માણસ
પોતાના પદરનું એક નંગ કુંડીની અંદર મૂકેછે, અને રમત
ઉપર પ્રમાણે શરૂ કરેછે. જેનો લખોટો કુંડીમાંનાં નંગને અ-
ડીને આધો જન્ય તેને આશ થઈ કહેછે; એ આશ થયેલો
માણસ બીજના લખોટાને તાકેછે. જેના લખોટાને વાગે તે
રમતથી દૂર જઈ બેસેછે. (પણ જે બોદલો થાય તો ફરીથી
એને લખોટો નાખતાં રમતમાં લેછે.) એ પ્રમાણે જેટલા ર-
મનાર હોય તેટલા બધાના લખોટાને જે વગાડે તે કુંડીમાંનાં
બધાં નંગ જીતી જન્ય છે; એટલે રમત પૂરી થાયછે. તેને
બોદલો પણ કહેછે.

બલવણ, ન૦ [સં. બીડલવણ.] આંબળાંના પાણીમાં ઉકાળેલું

મીઠું. મીઠાની આધાવાળા બલવણ ખાયછે.
 માધકલ્યાણી, સ્ત્રીં ગરીબાઈ; સાલસાઈ. “લેણું જામ કલ્યાણીએ
 આવતું નથી.”

બાજંદો, વિં ખખડદાર; ચંચળ. “બખ્યા વિના બાજંદો.”
 રોટ્ટો; ચંચળ નહિ તે.

બાદુ, નં નીંધલ્યા વગરના જર બાજરીના સાંઠા.

બાણુયું, કિં સાદું કરવું. “ધીબાણુયું.”

બાદર, વિં સૂક્ષ્મથી ઉલટું; જાડું; દેખાય તેવું. “સૂક્ષ્મ બાદર
 જીવને અભય દાનજ દીજો.” (શ્રાવકોમાં.)

બામણિયું, વિં જે શેલડીના ખીના કડકાની આંખો મોટી હોય તે.
 ૨ [આલ્મણિયું] આલ્મણને ખપે તેવું; ચોખ્ખું.

બાસ, સ્ત્રીં સોડમ; વાસ; ગંધ; ખે. “ટૂલની બાસ સારી છે.”
 ૨ દુર્ગંધ; બદબો. “એ ધી બાસ મારેછે.”

બાળપ, સ્ત્રીં મેહેરબાની; કૃપાદષ્ટિ; રહેમિયત. “આ છોકરા ઉ-
 પર બાળપ રાખજો.”

બીઆમું, નં બી. “જરનું બીઆમું.” ૨ વિં ડરામણું; ભ-
 યંકર; બીઆમણું.

બીઓ, પું એક જાતનું ઝાંડ. એના લાકડાને પાણીમાં પલાળી તેમાં
 મેંશ કાઢવી, તેમાં સોય બોળીને છોડીઓ છુંદણું પાડે છે.

બીરમડડી, સ્ત્રીં ઉટકંટાનું મૂળ.

બુટડી, સ્ત્રીં કોલની અંદર ઘાલેલા મેરની આસપાસ જે આંખળા
 વાળા લાકડાના બે ઘડેલા કડકા તેમાંનો દરેક.

બુતે, અં થી; થકી; વતી. “એની બુતે કાંઈ કામ થતું નથી.”

બુઢકું, નં જાપડું. “વરસાદનું બુઢકું.”

બેક, વિં છતો સકેત.

બેક, વિં થોડું જરા. બેક આપો.”

બેગણિયું, નં એક જાતનું સૂતરાઉ કાળું ને ઝીણું લૂગડું.

બેડસાઈ, સ્ત્રીં અભિમાન; હુંપદ; અહંકાર; ગર્વ.

બેડાચક, વિં કપાળમાં ઉપરા ઉપરી બે ભમરીઓ-હેડળની મોટી

• ૨ ઉપરની નાની, એમ હોય તેવું. (થોડું.)

બેડાફેડ, વિં કપાળમાં ઉપરા ઉપરી બે ભમરીઓ-હેડળની નાની
 ને ઉપરની મોટી, એમ હોય તેવું. (થોડું)

બેડિયું નં (૧) શેલડીના ખીનો બે આંખોનો કડકો.

બેડ-બેડીએ હાંકવું—એક બળદને ખીજ બળદની સાથે સવારથી સાંજ સૂધી (બદલા સિવાય) હાંકવો તેને 'બેડીએ હાંકવો' કહેછે. બે બંને બદલા સિવાય આખો દિવસ હાંકે તો બંને 'બેડીએ હાંક્યા' કહેવાય છે.

બેસતમ, વિં પુષ્કળ; અપાર; અત્યંત; ઘણું.

બેવંટાવું, કિં બેવડાવું. "બૂધવાર બેવંટે." (કહેવત.)

બેડકી, સ્ત્રી એક જાતનો વેલા જેવો છોડ.

બેડકું, નં બેડકીનું ફળ. તે ગાંઠાળું હોયછે. તે ઢોરને ખવરાવવાથી ધી વધારે થાયછે.

બેયાખાડું, નં સામી પ્રીત; અણબનાવ. "એને ને મારે બેયાખાડું છે."

બોચ, વિં ડાંગરનાં છોડને પાણીની તંગાશ પડવાથી લોળિયું ન આવે તે. "આ ડાંગર બોચ થઈ ગઈ છે." ૨ પું જુવારનો દાણો આવ્યા વગરનો રસદાર સાંઠો.

બોતડો, પું નાનો ઊંટ; ચઢાડ કર્યા વગરનો ઊંટ.

બોદલો, પું બહુસ શબ્દ જુઓ.

બોચું નં બોચું; ફાડું.

બોવું કિં (+) બોવું. "ધરની મૂડી બોધ બેઠો" ૨ વાવું. "બોહોત બોયા ને ઉગ્યા ધાસ." (કહેવત.)

બોહોત, વિં બધાર શબ્દ જુઓ.

૨ વધારે; પુષ્કળ. "બોહોત ગદ્યને થોડી રહી, થોડામાંથી જાવે; થોડા સુખને કારણે, મૂરખ રેત ક્યું ગુમાવે."

બોહોતાળ, વિં વધારે; પુષ્કળ. "ઓણતો બોહોતાળ વરસાદ થયો."

બોહોડો, વિં દુર્ગંધ ઉડે એવો; ગંધાય એવો. "આ ગોળ બોહોડો છે."

બોળ, સ્ત્રી (+) એ નામનો આપચી આપચીના છોડ જેવો છોડ. એના ખી પણ આપચી આપચીના જેવાંજ હોય છે; પણ તેમાં સુગંધ હોતી નથી. એના ગામડામાં લોકો સાવરણા કરે છે.

બોળવાડો, પું અપવિત્રતા. "બોળવાડો બોલે નહિ પણ બોળે." (કહેવત.)

બ'બ, પુ૦ [સં. બબુલ.] બાવળ. “એક તે ક્યારામાં દોનું રોપિયારે
ભાઇ, આંખોને વળી બ'બ; આંખે તે અમૃતકળ નીપજેરે
ભાઇ, બ'ખે વાગે શૂળ.”

ખાંડાખીજ, સ્ત્રી૦ વૈશાખ સૂદ ખીજ. (મારવાડીમાં.)

ભ.

ભખ, પુ૦ (+) ચાર ચાર ગણતાં વાંસે કાંઈ ન વધે તેવી રકમ.
(અંકાં ભલ્લની રમતમાં.) ૨ ગોળાદૃતિ; ભલ્લ. (અંકા ભલ્લની
રમતમાં.) ૩ કિં ૪૮.

ભખખડ, વિં બધ.

ભખાખોલો, વિં ભખ-ઝટ લઇને જેવું હોય તેવું મોઢે કહી નાંખે
એવો.

ભચાં, ન૦ ધરાવાપણું; પુષ્કળ-બહુ થયું એ અર્થમાં; ભયો.

ભટુરિયું, ન૦ ભેંસ કે ગાયને દૂધ વધવા સારૂ ડાંગરને પલાણીને
ખાંડી ખવરાવવા કરેલો પદાર્થ.

ભડભાદર, વિં મોઢું; આખરદાર. “એતો ભડભાદર માણસ છે.”

ભજૂતીઆળ, વિં બહુ ભણેલો વિદ્વાન.

ભથવાર, ન૦ સીમમાં કામ કરનારાં માણસને સારૂ ઘેરથી ખાવાનું
લેઈ જનારૂં માણસ. (જે વાસણમાં ખાવાનું લેઈ જાય છે તેને
'લથાયણ' કહે છે.)

ભથવું, કિં વધવું; આગળ જવું. (મોઈ ડાંડાની રમતમાં-જેની
મોઈ સહુથી આધી જાય તે 'ભથ્યો' કહેવાય.)

ભરડો, પુ૦ (+) શેલડીમાં થતો એક રોગ. (એથી સજો આવે છે.
ને કુહાં સૂકાય છે.)

ભરજું ન૦ (+) થાંભલા ઉપર પ્રથમ સરૂ મૂકી તેના ઉપર જે
લાકડાનો કડકો મૂકવામાં આવે છે તે.

ભલ્લ, પુ૦ ભખ શબ્દનો પહેલો ને ખીન્ને અર્થ જુઓ. ૨ વિં
ભલું; સારૂ. “ઓણતો ભલ્લસરા છે.”

ભવિખ્ય, સ્ત્રી૦ (+) પૈસો; દોલત. “એના ધરમાં લાખરૂપીઆની
ભવિખ્ય છે.”

ભવણું, કિં (+) ધાવણા છોકરાનું ધાવણું ઓઢવું; છાળવું.
“છોકરો ભવ્યો.”

ભાઈયાળી, સ્ત્રી૦ મિત્રાચારી; મારી.

ભાગેવડ, પુઠ્ઠ વચ્ચળુ વાંધાનો વડ-પ્રકાર.

ભાભુ, સ્ત્રી૦ (+) આપના મોટા ભાઈની વહુ.

ભામ, સ્ત્રી૦ (+) ભામા; સ્ત્રી. ૨ મુએલાં ઢોરનાં ચામડાં. ૩ યાદ;
સરત. “ મને એ વાતની કાંઈ ભામ નથી.”

ભુખરો, વિ૦ એક મિશ્રિતરંગ-ધોળો ને કાળો.

ભુજરવાડો પુ૦ નાનાં છોકરાંનું ટોળું; વેળનું ટોળું.

ભુઝમશેળીઉં, વિ૦ મનનો મેલ મૂકે નહિ તેવું; કપટી.

ભેગવડું, વિ૦ ભેગશેળ થયેલું; મિશ્ર થયેલું.

ભેચો, પુ૦ આય; શક્તિ; કૌવત. “તાવ આવ્યાથી શરીરમાં
ભેચો નથી.”

ભેઠ-ડ, ન૦ લપ; લપો; ડપો; ગરબડ; ધુંચવણ.

ભેમણુજો, પુ૦ એક જાતનો છોડ. એનાં પાંદડાંનું શાક થાય છે
તથા ઝામરી ઉપર વાટીને બાંધે છે.

ભેરવ, સ્ત્રી૦ (+) ચીખરી; ખુશર શબ્દ જુઓ. ૨ પુ૦ [સં. ભેરવ=
ભયંકર.] એક દેવ. ભેરવજવ આવો—ભારે કામ કરવાને
હિમ્મત ધાલવી.

ભેંહું, ન૦ ભેંસનું આળું; ભેંસનું કાચું ચામડું.

ભેંહિઆવણું કિ૦ ભેંસનું આરે આવણું.

ભોહો, સ્ત્રી૦ (+) [સં. ભૂમિ.] પૃથ્વી; ધરતી. “ગોમ તજ્જવે ભોમ.”
૨ પુ૦ [મ.] વેલાની ઉહણ.

ભોળીઓ, પુ૦ એક જાતનો માગણુ; વાસદેવો. ૨ વિ૦ ભોળો; નિ-
ષ્કપટી. ૩ એ નામનો માણસ. (ભોળાનાથનું તુચ્છકાર ૩૫.)

ભોંયરસો, પુ૦ આવળનાં પાંદડાં, મીઠું ને જમીનનું જૂતું પોડું,
એ ત્રણને ખાંડી, પાણીમાં નાખી, ઉતું કરી, જે જાડો રસ
કરેલો તે. (એ શરીરના કરમોડાએલા ભાગ ઉપર બાંધેછે.)

ભોડાં, ન૦ એક જાતના લોક.

ભગાર, પુ૦ પોગળ શબ્દ જુઓ.

ભંડકીઉં, ન૦ ગાડી-ગાડામાં કાંઈ ચીજ મૂકવા સાર પેટી જેવું ક-
રેલું તે; ભંડારીઉં.

ભાંખોડીએ, સ્ત્રી૦ ઢીંચણું; ઢીંચણુભેર. “એ છોકરો ભાંખોડીએ
હોડે છે.”

(૮૧)

મ.

મુકડું, નં એક જાતના વેલાએ થતું ફળ. તે ડોડાંજેવું પણ તે-
નાથી પાતળું હોય છે.

મકાર, વિં મળુ. (વેપારીનો સંકેત)

મચકોડ, પું તરછોડ.

મજમલે, અં જુમલે; કુલ; એકંદર; એકુન. (ખતમાં લખાય
છે.) “મજમલે માસ ૧) ના દોકડા ૧૦) વ્યાજના વધારે ચઢે.”

મતવાલું, નં ઘણુંજ; પુષ્કળ; અપાર, અત્યંત.

મતાલા, પું બહુ ગરમી લાગવાથી માટીનું વાસણ ડરસાઈ જાય
તે. ૨ શરીર કફમોડા ખાય તે.

મધવો, વિં પુષ્ઠ; જડું. “એ રાંડ ખાઈપીને મધવો થઈ છે.”

મનમથ, પું [સં.] કામદેવ.

મનવર, સ્ત્રીં સરભરા; આગતા સ્વાગતા.

મનોગમ, વિં મનને ગમે તેવું; સરસ.

મમોલો, પું એક જાતનો જીવડો.

મલકટ, પું કુચિયા વગરના કાપડામાં કુચિયાના ઠેકાણે જે
લૂગડાના કડકા શીવેલા હોય છે તે. (કુચિયાનું લૂગડું સળંગ
હોય છે અને મલકટના બંને કડકા જુદા જુદા હોય છે.)

મલકુક, નં માલવું; છાશ વગેરે ભરવાની માટીની નાની દોહોણી.

મલાવડાં, નં કામ કરવું નહિ, પણ મીઠું બોલી કામની લાલચ
ખતાવવી તે.

મલૈ, સ્ત્રીં દૂધને ઉતું કરી ઠંડું પાજા પછી ઉપર તર વળે છે તે.

મલોખું, નં સરોડું; ઘોડા શબ્દનો ત્રીજો અર્થ જુઓ.

મસી, સ્ત્રીં (+) શેલડી વગેરેમાં થતો એક રોગ. એથી પાં-
દડાં ઉપર કાળાં ચાકાં પડે છે. ૨ [સં. મયી.] શાઈ. “અ-
સિ, મસી ને કૃષિ.” (એ ત્રણ વિદ્યા.)

મઢરકું, નં સામા માણસને રીસ ચઢે એવું માર્મિકવચન કહેવું તે.

મહાબો, પું બાર; વક્રર.

મહિયર, પું લાકડામાં પડતા એક જાતના જીવડા. ૨ નં [સં. મા-
તૃષ્ટ.] પિયર; સ્ત્રીની માનું ધર.

માકો, પું [સં.] ભાંગરો. “કાજળ એટલો હીરાબોળ, તેથી બન-

હો। ગુંદર ઘેળ; તેમાં જે માકા રસ ભજે, તો અક્ષરે અક્ષરે દીવા બંજે.”

માખીધોયું, ન૦ બ્જે એક ભમરડાની રમત છે તે આ પ્રમાણે—
મેછે:—જેટલા છોકરા રમનાર હોય તેઓ બધા પોતાના ભ-
મરડા જમીનપર એક કુંડાળું કાઢી તેની અંદર મૂકેછે. તેમાં
જેના ભમરડા ઉપર માંખ બેસે તેના ભમરડાને બાકીના બધા
અકેકરીવાર પોતાના ભમરડાની આર મારેછે.

માખોનો વાઘ, પુ૦ [સં. મક્ષિકાવ્યાધિ.] માખોને પકડનારે જીવડો.
માણુકમાઉ, વિ૦ હીણુકમાઉ: કાંઈ પણ કમાતો ન હોય તે. “મા-
ણુકમાઉ ને મોડા ઉડ્યા.” (કહેવત.)

માણુકજમાની, સ્ત્રી૦ ઘણી આપે તો આપું, એવી સરતે જે જમાની
કરવી તે.

માતડું, ન૦ પેશાબ; લઘુશંકા. “માતડું કરવું છે.” (શ્રાવકોમાં.)

માનીપાત, પુ૦ માનવા—કબૂલ કરવા જેવો જવાબ. “એને રૂપીઆ
આપવાનો શો માનીપાત ઘો છો ?”

મામણુમુડો, પુ૦ એક જાતનો ઘોળો જીવડો.

માયામોસો, પુ૦ કપટથી જૂઠું બોલવું તે. (શ્રાવકોનું સત્તરમું પાપ
સ્થાનક.)

માવોજ, પુ૦ માયા; પ્રીત; સ્નેહ; ઘરવટ “મારે ને એને માવોજ છે.”

માસિયો, પુ૦ મુએલા માણસની પાછળ એક માસ પછી રોવા
ફટવાની તથા ખવરાવવાની જે ક્રિયા કરવામાં આવેછે તે.

માળણુ, સ્ત્રી૦ (+) નાસિકાની અંદર નસકોરામાં થતી ફેણી. એ
મટવા ધૂલ સુંઘેછે.

મીંજ, સ્ત્રી૦ બિયાંની અંદરનો ગર્ભ.

મીરાશી, પુ૦ એક જાતના માગણુ લોક; મીર.

મીલ, સ્ત્રી૦ તડ; પક્ષ. (મીલ બાંધવી કહેવાય છે)

મુખિયું ન૦ [મુખ ઉપરથી] હાલકાનું મુખ શીવી લેવાની દોરી.
મુગણી, સ્ત્રી૦ રાંધેલા ચોખાની માંહે મીઠું મરચું નાખી કરેલી
રોટલી.

મુંઝડો, વિ૦ મોં આગળ કાળા ને શરીરે ઘોળા વાળ હોય એવો.
(બળદ.)

મુંડી, સ્ત્રી૦ (+) અઢીમણનું વજન. “ટોપરાંની મુંડી.”

મૂત્રાહ, પુ૦ ગાય, ભેંસ વગેરે દોરની યોની.

મુમતી, (મુહપત્તી), સ્ત્રી [મુખઉપરથી.] જનધર્મી લોકો ભો-
લતાં વાયરાના જીવ ન મરે માટે મોઢે જે લૂગડાનો કડકો
ખાંધે છે અથવા મોં આડો ધરે છે તે.

મેખુ, નં૦ [મેષરાશી ઉપરથી] અશીષુ, અમલ; કાળિયું; જલુસ;
મેષરાશિયું.

મેઠવવું, ક્રિ૦ મેળવવું, સરખાવવું, મુકામસો કરવો.

મેણમેણાં, વિ૦ ખૂબ અધારી, કાંઈ પણ ન સૂઝે તેવી. (રાત.)

મેષરાશિયું નં૦ મેખું શબ્દ જુઓ. [મેષરાશી ઉપરથી]

મેહેરો, પુ૦ ભોઈ.

મેહેતલ, સ્ત્રી૦ રત્ન; મુદત. “મેહેતલ માગવી.”

મોચરસ, નં૦ શીમળાના ઝાડનો ગુંદર. એને ‘સોપારીનાં ફૂલ’
તથા ‘કમરકસ’ કહે છે.

મોચમ, પુ૦ [સં. મુચ્ચ=મૂકવું દૂર કરવું.] ખેતરમાં હવાણાં પા-
ડી ખેડી રહ્યા પછી તેના ચાર છેડે નહીં ખેડાયેલા ઠેકાણે
હળથી ૪-૫ ચાસ પાડવા તે. “મોચમ ખેડવા” કહેવાય છે.

મોડછી, સ્ત્રી૦ [મૂર્છિ] ઉલટી અને ઝાડો થાય એવો વાયુનો રોગ.

મોદ, સ્ત્રી૦ (+) ગાડામાં જે બનડા કપડા ઉપર અનાજ ભરે છે તે.

મોદિયું નં૦ મોદ.

મોભારો, પુ૦ છાપરાનો વચલા મોભ ઉપરનો ભાગ.

મોહોર, અ૦ (+) આગળ; અગાડી. “ગામ મોહોર ધાંચળે ઉતાવળો.”

મોહોરખાઈ, સ્ત્રી૦ કોઈ ચીજ ચોરીએ ગઈ હોય તેનો પતો લ-
ગાડનારને આગળથી કાંઈ અવેજ આપવામાં આવે છે તે.

મોહોરખાઈઓ, પુ૦ મોહોરખાઈ લેનાર માણસ.

મોલાં, નં૦ ચામડાના જૂના વરતના કડકા. કહેછેકે—એનો સરેશ
બને છે.

મોંવડ, અ૦ મોં આગળ. “મોંવડ આવ્યે માનુની, વહેલું દળ લે-
ઈને.” (ખલ્લાનંદ)

મોળ, સ્ત્રી૦ (+) મંદી; ભાવનું ધટી જવું. “દાણાની મોળ છે.”

મંગ, વિ૦ આઠનો સંકેત.

માંકડીકૂકડી, સ્ત્રી૦ એક જાતનો ઉડતો જીવડો. એની મૂછોના વા-

ળ બહુ મોટા હોયછે. એનું મૂત્ર શરીરે અડવાથી મોટા ઘોળા
ફેલા શાયછે, તે ઉપર ઘોઁએ ધી ચોપડેછે.

માંડમાંડ, અં સમસ્થુ; સહેજ; ઉપર ચોટિયું. “માંડમાંડ કહેવું.”

માંકો, સં મારો. “વાંકો વાંકો પણ માંકો તો.” (વાળ.)

માંચ, પું [સં. મંચ.] માંચો; ખાટલો. ૨. ડાસની સુંઢે ધાલેલી
પાયા વગરની માંચી. ૩ રૂનાં ધોકડાં ભરતી વખત ખોળ
આંધવા સાથે ચાર પડખે ચાર વળીઓ ખોશી, ચાર આડી
આંધે છે તે.

મૃખાવાદ, નં જુદું બોલવું. (શ્રાવકોનું બીજું પાપ સ્થાનક.)

ય.

યદૃત નં [સં.] કલેબું; કાળજી. “યદૃત દિલ સાથે તાલુકો રા-
ખેછે.” (વૈધક.)

૨.

રક્ષો, પું બદોષસ્ત; ઠરાવ; નિયમ.

રખ, વિં ત્રણનો સંકેત. ૨ પું [સં. ઋષિ ઉદરથી.] જૈન મતના
સાધુની અટક. “હીરાજી રખ.”

રખેળવું. કિં રાખવાળું કરવું; રાખ ભેળવવી; અનાજ સળે નહિ
માટે તેમાં રાખ ભેળવવામાં આવેછે તે. “ખાજરી રખેળવી.”

રખોપું, નં (+) [સં. રક્ષણ.] રખવાળું; સાચવણી.

રગરગવું, કિં બહુ કરગરવું; કાલાવાલા કરવા.

રંગશિયું, વિં ધીમું હીડનાઈ.

રધવા, પું ઉતાવળ; રધવાટ.

રજી, સ્ત્રીં રેત.

રજેયણો, પું [રજે હરણો.] જતિની લાકડી સાથે આંધેલી સ-
વરણી; ગુચ્છો; ચલવો; ઓધો.

રણારખંધ, પું પૂર્વભવનો સંબંધ. “રણારખંધ હશે તેવું થશે.”

રમચી, સ્ત્રીં એક જાતની રાતી માટી.

રમચીઉં, નં રમચી ભરવાનું દામ.

રવેળા, વિં ધરતું કામ કાજ નહિ કરતાં જ્યાં•ત્યાં ફરતી ફરે
એવી. (સ્ત્રી.)

રસવંતી, સ્ત્રીં (+) રસોઈ. (શ્રાવકોમાં.)

રસાંજન, નં દારૂ હળદરનો ઉકાળો અષ્ટમાંશ રાખી, તેમાં બક-
રીનું મૂત્ર સમભાગ મિશ્ર કરીને ઉકાળી ચૂર્ણ કરેલું તે.

રહેણાક, પું રહેણ; મુકામ. “તમારો રહેણાક કયાં છે?”

રાજવળું, નં દરબાર.

રાજવી, પું (+) રાજ.

રાજપો, પું રાજપણું; ખુશીપણું.

રાણીપ, સ્ત્રીં રાસ્તી; રાગ; રાસ; બેસતી. ૨ નં અમદાવાદની
પાસે એક ગામ છે.

રાનવું, વિં રખડાડ; અથડાડ; વનેરું; વગડાડ.

રાખોર, નં એક જાતનાં મોટાં ખોર.

રામૈયું, નં ચપણિયું; શકોરું; રામપાત્ર.

રાયજાદો, વિં સાધારણ; મધ્યમ. “એનો સ્વભાવ રાયજાદો છે.”

“સાદા રાયજાદા.” (કહેવત.) ૨ પું [રાય=રાખ+જાદો=

પૂત્ર.] રાજનો પૂત્ર.

રાવળું, નં જનાનખાનું.

રાસુદો, પું દહાડો આયમ્યા પછી થોડી મુદત સુધી ન દેખાય તે.

(આખી રાત ન દેખાય તેને રતાંધળો કહેછે.)

રાસ્તી, સ્ત્રીં (+) રાણીપ શબ્દનો પેહેલો અર્થ જુઓ.

રંગું, નં રડવું; રોવું.

રંગકું, નં કોઈ પણ નહિ એવો અર્થ રાખેછે. “નાતમાં રંગકુંએ
જમવા આવ્યું નથી.”

રંગો, પું બપોરનું ખાવું.

રંપિયો, પું (+) ચાર પાંખડીનું કાલું; ઘોડો. (ઝાલાવાડમાં.)

રમકું, નં રવાંટી; ઝીણવાળ.

રમવાંતી, સ્ત્રીં જંગલી ચણાનો છોડ.

રમકું, કિં ધૂમકું; ફર ફર કરવું.

રેખ, સ્ત્રીં (+) કરચ “કાજળ કાળી રેખ, તેનુંમાં સમારિયાં.”

રેખા, સ્ત્રીં (+) સ્ત્રી; નારી. (સંકેતાર્થ.)

રેઉપેઉ, અ. બહુછે-અસંત છે- ગધાડે ગોવાય છે. એ અર્થમાં
“આણુ ફેરી રેઉપેઉ છે.”

રેચકું, ન. એ માર્ણસને બોલતાં-વહતાં ત્રીજા માર્ણસનું વચમાં
પુષ્ટિ કરતા વચન કહેવું તે. (વિદુષકનું બોલવું તે રેચકું મ-
કયું ગણાય.)

રેટા, પુ. ફટકા; ફેટા.

રેંઠણું, પુ. ગાડું.

રેતવી, વિ. રેતવાળી; રેતાળ. (એથી ઉત્પદ્યું રણુકી.)

રેથળ, પુ. ઇટા પાથરી ઉપર લીંપવું તે; ડાબકા. “મેડા ઉપર
રેથળ કરવો છે.”

રેલણું, ન. સાપનું અચ્યું.

રેસ, પુ. (+) તુકસાન; ખોટ; ખાધ.

રેળી નાખવું કિં. ચોળી નાખવું; જુશી નાખવું. ૨ (લાક્ષણિકમાં)
માંડી વાળવું; પતવવું. “એ કામ રેળી નાખો તો સાફ.”

રોજઢા, અ. રોજને રોજ; હમેશાં; સદૈવ; પ્રતિદિન; હરદિન. “એ-
ને રોજઢા તાવ આવેછે.”

રોશન, ન. (+) તુકસાન. “રેલે રોશનવાળી નાખ્યું.”

રાંટ, સ્ત્રી. વાંકાપણું; આડાછ; વાંધો. “તમારા બોલવામાં કાંઈ રાંટ
નથી.”

રાંટું, વિ. (+) વાંકું; આડું; વાંધા ભરેલું. “એતો રાંટું બોલેછે.”

૬.

લકુંબો, પુ. નફા; ફાયદો; લાભ. (તુચ્છકારરૂપે.) “એમાંથી શા
લકુંબો લેવાનો છે?”

લખણી, સ્ત્રી. લખવાની ક્રિયા; લખાણ.

લખ્યાં, ન. દસ્તાવેજ; લખત.

લગતી, સ્ત્રી. તરફેણ; વગ; પક્ષ. “આ કામમાં કોઈની લગતી
રાખ્યા જેવું નથી.” ૨ કુ. લાગીને; અડીને. “નદી ગામ
લગતી જાયછે.”

લગનીત, સ્ત્રી. [લગુનીતિ.] પેશાબ; લગુશંકા.

લગવું, ન. (+) દરરોજ બાંધેલા ઠરાવ પ્રમાણે અ પ લે કરવી તે;

વારો; ગ્રાહકી. “દ્વધનું લગવું.”

લધુનીતિ, સ્ત્રી० લધુશંકા; પેશાખ. (શ્રાવકોભાં.)

લઘરપથર, અ० સગરવગર; વેરણુ છેરણુ.

લદ, અ० કુંડાળાની આસપાસ એક વેંતની અંદર લખોટાનું પડવું તે.

લદાવણું, ક્રિ० દયાવી પડવું; તળે નાખવું.

લપકા, પુ० લોચા. “લીંટના લપકા.” ૨ મેહેણાં દુણાં. (લપકા ખાવા કહેવાય છે.)

લખોચું, ન० મોહું; મોં. (તુચ્છકારરૂપે.)

લહુપતા, સ્ત્રી० લોભ; તૃષ્ણા; લાલચ.

લલોપના, સ્ત્રી० લહુપતા.

લવો, પુ० જીભનો લોળો. લવો વળવો—જોલવું.

લવાજણુ, સ્ત્રી० જોલવાની મીઠાશ ભરેલી યુક્તિ તથા તેથી થતો સંબંધ; લાવણ્યતા. “લવાજણુ કામ સાઈ થાયછે.”—“એની ગામમાં લવાજણુ બહુ છે.”

લવારું, ન० (+) બકરીનું નાનું બચ્ચું.

લહ, પુ० લે; સ્વાદ. “ખાધાનો લહ બહુછે.”

લહકો, પુ० લે; લહ; સ્વાદ. “ખાધાનો લહકો લાગ્યો છે.”

લાખોટું, વિ० ચોપડું; રીઠું; ધી તેલ વગેરે ભરી ખાલી કરેલું. ૨ લાખ લગાડી ધુંટી ચળકતું કરેલું.

લાલપાંચમ, સ્ત્રી० કારતક સદ પાંચમ; સોભાગ્ય પંચમી.

લાલપાલ, સ્ત્રી० આસનાવાસના.

લાસુ, વિ० કઠોળ વગરનું ધાન્ય-ધઉં, ખાજરી વગેરે. (શ્રાવકોભાં.)
“લાસુ અને કઠોળ.” ૨ લૂણું; ચોપડ વગરનું. (લૂણું લાસુ પણ કહેવાય છે.)

લાહર, સ્ત્રી० ઢીલ; સાંસત. “એતો રૂપીઆ આપતાં બહુ લાહર કરેછે.” (લાહર કરનારને લાહરીઓ કહેછે.)

લાળીઆ જીવ, પુ० કરોળીઆ વગેરે જીવડાંની લાળ જેવા જંતુ-ઓ. તે રાંધેલા વાસી ધાન્યમાં ઉપજે છે. (તેને પાંચ છંદ્રી-ઓમાંની—માત્ર કાયા ને મોં એ બે હોયછે.)

લીંબોળી, સ્ત્રી० (+) એક જાતનું વાસણ; ખાવસારની રંગાટી. ૨

સ્રીઓને | પહેરવાનું એક જતનું સોનાનું ધરેણું.

લીલાડ, સ્રીં, લીલાશ; લીલાણ.

લીલવણ, સ્રીં લીલોતરી; લીલું શાક, ભાજી વગેરે.

લુંચી, સ્રીં પાછા વળીને ફરવું તે. (લુંચી ખાવી કેહેવાયછે.)

લૂટણીઆ, પું લૂટારા.

લુંક-ઠો, વિં વસમો; જખરો; ખજુકો. પું ધણી; પતિ; કંથ.

(સ્રીઓ બોલેછે.)

લૂણવાણી, સ્રીં રોટલો ધડતાં-લોટનો લુઓ વાળવા મીઠાનું પાણી કરેલું તે.

લુવાર, પું (+) એક જતનું પંખી. એની ચાંચ લુવારના ટાંક-ણા જેવી હોયછે.

લેપડું, નં મોઢનો દારો નહિ ઉડવાથી તેને ભોંચ સરસો ડડો મારવો તે.

લેલુરા, સ્રીં ઉતાવળ; તાકીદ.

લેવાઈજવું, કિં ઝાંખા પડી જવું. શરમાઈજવું. ૨ દુર્બળ થવું.

“ તાવથી લેવાઈ ગયોછે.”

લેહેણું, નં (+) પાન્ય મૂકતાં ભીંડી, સૂતર વગેરેનું જે છેડાં આપેછે તે.

લેહેર, સ્રીં (+) ~~~~~ આલું ચિત્ર-ભરત.

લોચ, પું માથાના વાળ હાથેવળી તાણી નાખવા તે. (શ્રાવકોમાં)

લોચના, સ્રીં લોચ લોચ કરવું તે; જખના; અતિ ચાહના. “ એ

ને પૈસાની લોચના બહુ છે.”

લોલપી, વિં લાલચુ.

લોહર, વિં ધણો જડો ને મજબૂત; લોહરીઓ (માણસ.)

લંબાણું, કિં જરા જરા લૂણું હીંડવું.

લલ, પું બદી-ગળીમાં લકરીઓ વગેરે હીકતાં તથા તેને મારતાં.

પીતાથી વાંકા વળી આણું આવવું તે.

લંભાણું, કિં લંબ ખાવો.

વ.

વક્રર, વિં (+) જોરાવર. “એ ઢોર બહુ વક્રર છે.”

વક્રચંચુ, નં [સં. વક્ર=વાંકી+ચંચુ=ચાંચવાળું.] પોપટ. ૨ એક

જતનું વાંકી ચાંચવાળું પક્ષી. “એ ઠંડા અને પહાડી દેશમાં

દેવદાર અને ભદ્રદાર એવા ઝાડના અરખામાં રહેછે. અને તે, તે ઝાડનાં ખીઆં સંખ જેવી આકૃતિનાં કોચલાંમાં હોય છે, તે ભાગીને તેનો ગર્ભ કાઢીને ખાયછે.” (સૃષ્ટિ પ્રાપ્ત ઇશ્વર જ્ઞાન.)

વખુ, પુ. [સં. પક્ષ ઉપરથી] પક્ષે; ઓયે; વગે; આશ્રયે. “એ છોકરાને કોના વખુ મૂકેછો ?” ૨ અ. ચાહના વાળું. “એ સ્ત્રી ધરવખુ છે.” “સભ ગામ વખુ છે.”

વગધાં, ન. ઢાંઢાં; વળખાં. (વગધાં મારવાં-વીણુવાં કહેવાય છે.) વગુ, પુ. [સં. વર્ગ ઉપરથી.] વગે; જયે; તકે. “છાણુ એકવગુકરો” વધરણું, ન. વિધ; અડચણુ; હરકત. “વિવાહમાં વધરણું.” (કહેવત.)

વઘેકું, વિ. રાત્રી સાડી જેવી. (ડાંગર)

વચકલું, ન. વાંધો; તકરાર. “વાતમાં વચકલું પડયું.”

વછો, પુ. વિછો; જૂદાપણું. વછોયું-વિછોયું; જૂદું પડેલું.

વજરકડા, વિ. જરા રાતા ને ધોળા. (ધડ.)

વજહના, સ્ત્રી. જંખના; અતિ ચાહના.

વટુકાર, પુ. ઢંગ; બુદ્ધિ. “એનામાં તો કશોએ વટુકાર નથી.”

વડિયો, પુ. (+) સામાવળીઓ; પ્રતિસ્પદિ; પ્રતિપદિ; “મૂર્ખનો વડિયો પડીત-માનનો વડિયો નરમાશ.” (શ્રાવકોમાં.)

વડી નીતિ, સ્ત્રી. વૃદ્ધિશંકા; ઝડો. (શ્રાવકોમાં)

વઢકાર, વિ. વઢ વઢ કરે તેવું; વટકારું; વઢવાડીઉં; વઢકણું.

વણુછો, પ્ર. ઝાડની છાયા રહે તેટલી જગા. “વણુછામાં વનસ્પતિ ઉગતી નથી.”

વતાવણું, કિ. (+) અટકવું; અડવું. ૨ ખીજવણું. “નખજાને વતાવણામાં સાર નહિ.”

વતી, અ. (+) ખુતે; થી; યકી. “દૂર નગરી છે દ્વારામતિ, કેમ જવાય માહરી વતી.” (ઓખા હરણ.)

વતૈડ, સ્ત્રી. વલુળ; ચેળ; ખરજ. “શરીરે વતૈડ આવેછે.”

વઢવું, કિ. (+) કબૂલ થવું; મંજુર પડવું. “અધારીઆમાં માનતા કરેલી વઢ નહિ.”

વઢાડ, પુ. વાયદો; અવધ; મુદત.

વધાન, ન૦ પાખંડ; કપટ. “કાળીનાં વધાન કોઈ ન કળે.”

વધાવો, પુ૦ ઝેડી. (ઝણા જોતાં-વેણ કે વધાવો?)

વનેખા, પુ૦ દુઃખ; પીડા; આદત. “કર્મના વનેખા.”

વનેડો, પુ૦ અમુઝણ; સલવામણ; ઓધવામણ. “કામનો વનેડો”

વનેડણું, કિ૦ કનડવું; અમુઝાવવું; દુઃખદેવું.

વસો, પુ૦ [સં. વૈભવ.] સાહીબી; વૈભોગ; ઠાઠ.

વમેલું, કૃ૦ વમન કરેલું; ઝોકેલું; ઉલટી કરેલું. ૨ બ્રષ્ઠ થયેલું.

(માણસ.)

વરચાવું, કિ૦ જોલવું. “એ બિચારો મોઢેથી સવા કે પૂણા વર-ચાતો નથી.”

વરજોળો, પુ૦ ઉચાટ; ફિકર; ચિંતા; “વરજોળો કરવાથી કાંઈ વળે નહિ.”

વરાણીએ, અ૦ વડે; વતી. “સાપ પેટ વરાણીએ ચાસેછે.”

વરડ, ન૦ ડાંગરને પલાળીને જે ત્રણ દિવસ રાખી ફણગા ધૂટાડે તેને વરડ કહે છે. (એ વરડના ધરને વરડિયુધર કહે છે. અને દોરી ડાંગર પુંખે તેના ધરને વરાપિયું ધર કહે છે.)

વરોઢ, વિ૦ વાંઝિયું; વરોળ.

વરાંસણું, કિ૦ (+) પસ્તાવણું; અફસોસ કરવો. “પાછળથી વરાંસણું કાંઈ કામનું નથી.”

વજાવણું, કિ૦ પતાવણું; વાળી દેવું.

વણુળ, સ્ત્રી૦ ચેળ; વતેડ; ખરજ.

વવરજ્યું, કિ૦ ચોજ્યું; જોડ્યું; નીમ્યું; ઠરાવ્યું. “કુંભારને હાંધાં પડવાનું વવરજ્યું છે.” “વાણીઆને વેપાર વવરજ્યો છે.”

વવો, પુ૦ વિવેક. (સંકેતાર્થે) “એક વવા વિના સર્વે કાચું.”

વળિયાચંપુ, વિ૦ જે બળદના માથામાં એક ભમરો, જે શીંગડાંને અડાડીને દોરી બાંધતા તેની તળે દબાય તેવે ઠેકાણે હોય તે. (ભમરો ન દબાય તેને હુંશી કહે છે.)

વળિયું, ન૦ (+) વળું.

વળું, ન૦ (+) લૂગડે પડેલો પરસેવાનો ડાઘો; વળિયું.

વળુંડું, અ૦ વડે; થી; થકી; લીધે. “સંગાત વળુંદી સાસરે ગઈ,

નેવાં ઝાલીને ઉભી રહી.”—“એંકું ખાઈ તે ચોપખા વળુંકું” (કહેવતો.)

વળોક, પુ. મરોડ; ઘાટ. “અક્ષરનો વળોક.”

વાખક, સ્ત્રી. એક જાતનો આંખોમાં થતો રોગ. એથી ચોપયાં જાડાં થાય છે ને તેના વાળ ગરી પડેછે.

વાછૂટ, સ્ત્રી. અધોવાયુ. “એને વાછૂટ થતી નથી.”

વાણીઓ, પુ. (+) એક જાતનો ઉડતો તીડ જેવો જીવડો. ૨ સ્ત્રી. જોડીઓ. (વરવહુ પરણતાં પહેરે છે તે.)

વાતી, સ્ત્રી. અગર વગેરે મુગધીદાર પદાર્થો ઉપર લપેટીને કરેલી ખત્તી-વાટ; અગરખત્તી.

વાતૈડ, સ્ત્રી. ઝીણી વાળ્ય એવી તૈડ-ચીર. “હાંજાને વાતૈડ થઈછે.”

વાયરું નં ખેડિયું; કોરું.

વાવહું, નં આંખમાં ઝીણું ધૂણું પડે તે.

વાસપૂજા, સ્ત્રી. [વાસ્તુપૂજા.] નવા ઘરમાં વાસ કર્યા પહેલાં તેમાં જે હોમ, પાઠ વગેરે કરવાની ક્રિયા કરવી તે.

વાસદેવો, પુ. ભોળીઓ; એક જાતનો માગણ.

વાસવું, ક્રિ. (+) આપવું; ઉચવવું. (સંકેતાર્થે.)

વાસોતી, પુ. સીમમાં રાતવાસો રહેનાર માણસ.

વાહર, પુ. વા; પવન; વાયુ. “વાહર સારો આવેછે.”

વાહરવું, ક્રિ. વાવાળું. “વાહરવું બેસવું” ૨ અધોવાયુનું બહાર કાઢવું.

વાળાગરજી, વિ. શળભેળ કરેલું; મિશ્રિત.

વિજપરો, પુ. છૂટકો; નિકાલ; ચૂકાદો. એ કામનો વિજપરો કરો.”

૨ [વિજયપૂરો.] વિજયપુરનો રહેનાર.

વિછેદજવું, ક્રિ. નાશ પામવું. (શ્રાવકોમાં.)

વીરો, પુ. (+) હાથની રેખા.

વીલોવાલ, વિ. અર્ધોઅર્ધ. (સંકેતાર્થે.)

વીશરાળ, અ. અલોપ; અદૃશ્ય. (શ્રાવકોમાં.)

વીંડીઓ, સ્ત્રી. મુંઝના સરખટની ભારીઓ.

વિહુણા, અ. વગરના. “ધર્મ વિહુણા માનવી, તેને હાંખા હાંખા કાન.”

વીંઢાડવું, કિં નિભવવું; ચસવવું; સાથે લેઈને ફરવું. 'ફિકર વીંઢાડવી.'
વેખલી, વિં ઝટ લેઈને ખડખડ હસે એવું. (એ ત્રણે ભતિમાં
• એકજ રૂપે દપરાય છે.)

વેગરવું, કિં ભોગવવું; વેઠવું; ખમવું; સહન કરવું.

વેઢી, સ્ત્રીં જન કે બકરાનાં વાળ વગેરેની ગુંચળી.

વેણુ, નં (+) બેટી. "વેણુ કે વધાવો."

વેત, પું તરોડ; ધાટ; મોખ. "રૂપીઆ આપવાનો વેત નથી."

વેતરણુ, સ્ત્રીં વેત.

વેન, નં [સં. વાહન.] જેના ઉપર બેસી હરાય ફરાય તે. ૨
લહાર; ઝાળ; પકિત. ૩ વૈભોગ; વભો.

વેફરીમારવું, કિં વીંખી નાખવું; જ્યાં ત્યાં આપી દેવું.

વેલ, સ્ત્રીં (+) એકની દીકરી બીજાને ઘેર, બીજાની દીકરી ત્રી-
જાને ઘેર અને ત્રીજાની દીકરી પહેલાને ઘેર, એમ દીકરીઓ
આપવા લેવાનો સંબંધ તે. ૨ ફૂતરાંને સાડે એક ગામથી
બીજે ગામ અન્યોઅન્ય લાડવા, રોટલા વગેરે મોકલે તે.
(વેલ કાઢી કહેવાય છે.) ૩ બેડાવેડો; કવિતા. "વેલબેડી"
૪ વંશ. ૫ વેસો; લત્તા.

વેલાતોડ વરસાદ, પું ઉત્તર દિશાના પવન સાથે વરસતો ઝેરી વ-
રસાદ. તેથી વેલા વગેરે સૂકાઈ જાય છે.

વેહવરાવું, કિં નફો પામવો; કમાવું. "છેતરાયા કે વેહવરાયા."

વેહવારીકું, વિં જેથી વેહવાર રહે તેવું; સાધારણ; મધ્યમ.

વેભોગ, પું વૈભવ; સાહીબી; ઠાઠ.

વાંસરાવવું, કિં છાંડવું; તજવું. (આવકોમાં)

વાંજ, સ્ત્રીં વાંસની ખપાટોની ભારી.

વાંજવું, કિં નાશીજવું; છટકી જવું; જવું રહેવું.

વાંજના, સ્ત્રીં ઇચ્છા; ચાહના.

વાંધર, વિં ખાસી કરતાં એકાદ નસ રહી જવાથી જેના વૃષણ
વધેલા તે. (બળદ.)

વાંછના, સ્ત્રીં વાંછના.

વાંછિયાન, નં અપકીર્તિ; નીંદા; બદબોઈ. "કોઈનાં વાંછિયાન
કરવાં નહિ."

વાંતર, પુ૦ ખેતરમાં ક્યારા પારા કરવા હજ વતી જે આસ પાડવા તે; (વાંતર કાઢવા કહેવાય છે.)

વાંતરવું, ક્રિ૦ શેલડીના સાંઠામાંથી ખીને સ્પર્શ જે ત્રણ ત્રણ આંખોના કડકા કાપી કાઢવાની ક્રિયા તે; કાપવું; કડકા કરવા.

વાંતરી, સ્ત્રી૦ અનાજમાં પડતા એક જાતના જંતુઓ. (તે અનાજની અંદરનો ગર્ભ ખાઈ ઉપરનું છોતરૂં પડવું મૂકે છે. અને તે અનાજમાં પડતાં ધનેરાં વગેરે જીવડાંને પણ ખાઈ જાય છે.)

વાંશ, સ્ત્રી૦ કડીઆનું ઘેટાં છોલવાનું ઝોળર.

૨૧.

શણ્ણુ, ન૦ એક જાતનું ઢાડી ખાનારૂં જનાવર.

શરણું, ન૦ [સં. શર્ણુ ઉપરથી.] મદદ; આશ્રય. (શ્રાવકોમાં.)

શરભો, પુ૦ શેલડીનો પીતો.

શરાવણું, ન૦ શરોરૂં; ચપણિયું; રામપાત્ર; રામૈયું.

શરી, સ્ત્રી૦ મીઠાશ; સ્વાદ; લહેજત. “એ ધીની શરી તો જીઓ.

શળી, સ્ત્રી૦ (+) પા રૂપીઆનો સંકેત.

શાતા, સ્ત્રી૦ [શાન્તી.] કુશળતા; સુખવૃત્તિ. (શ્રાવકોમાં.)

શાયપોટા, પુ૦ શાહીના કાળજામાંનો પીતો-ડોડો. (એ નાનાં છોકરાંને વરાધ ઉપર પાવામાં આવે છે.)

શાર, પુ૦ છિદ્ર; વેહ; કાણું.

શારવું, ક્રિ૦ કાણુંપાડવું. ૨ (લાક્ષણિકમાં) દુઃખ દેવું; પીડવું. “એ છોકરો એની માને બહુ શારે છે.”

શીણું, ન૦ મગ, મઠ, ચોખા, જીર વગેરેને દળી પાણીમાં ખ્ખરી અંદર મશાલો નાખી કરેલો પદાર્થ.

શીરો, પુ૦ (+) શેલડીના રસને ઉકાળતાં ઉપર જે મેલ-કામસ આવે તેને ઉકાળીને કરેલો પાતળો ગોળ; રસો. (એ બળદને પાવામાં તથા ગડાકું કરવાના કામમાં આવે છે.)

શીજું, વિ૦ (+) ગરીબ; નિર્ધન. “એવું શીજું ધર છે” ૨ સાલસ; ઠંડા મિળજતું; સહનશીલ. ૩ ટાકું; શાશી; રાતવાસો રહેણું (ધાન્ય.) “ટાકુંશીજું” ૪ શીતળતાવાળું; ઠંડકવાળું. “શીજી હોયે છાંયડી, કડવાં હોયે પાન; અધવ હોયે બોલકા, તોયે પોતાની બાંય.”

શુકર, પુ૦ [રાં.શુક.] એ નામનો ગ્રહ. ૨ એ નામનો વાર.
૩ જય; હૃત. ૪ પ્રતાપ. “રવિ શોભ કરતારને, બજવે મંગળ
થાય; બુધ ગુરૂતા શુકરથી, શનીની દશા જાય.” (દલપતરામ.)
૫ [આ] ઉપકાર.

શુ, વિ૦ (+) જેવું. “એનું તોળરાશું મોંતો જુઓ. ૨ અં થી;
સાથે. “કરવી તેશું પ્રીત.” (કવિતામાં)

શેઠીઓ, વિ૦ માથે ગોરો (બળદ.)

શેલજી, ન૦ એક નતનું લાંબું શીંગ જેવું ફળ. (એનું અથાણું
પાયછે.)

શેલી, સ્ત્રી૦ ચક્રમક્રથી દેવતા પાડવાની દોરી.

શેવું, વિ૦ ઢાળ પડતું. (એથી ઉલટું ચરાળ.)

શેવાણું, વિ૦ શેવું.

શેડું, પુ૦ ઠેઠો કરનાર; છાની ગોઠવણ કરનાર.

સ.

સગણ, પુ૦ (+) કંટો; પુઠ. “એતો મારો સગણ મૂકતો નથી.”

સગમ અગિયારસ, સ્ત્રી૦ દેવહી અગિયારસ; હુકમ અગિયારસ;
ભાદરવા સદ અગિયારસ. એ દિવસે હાકોરજીને મંદિરમાંથી
વરઘોડા સાથે નદીએ નવરાવવા લેઈ જાયછે, માટે તેને ‘જળ
ઝીલણા અગિયારસ’ પણ કહે છે.

સચોડું, વિ૦ સમૂળયું; બધું; તમામ; સપુત્રું; તદ્દન; ખીલકુલ.

સઠલ, વિ૦ ઢીલું પોતું. “ પાટો સઠલ છે.” “એના મનના વિ-
ચાર સઠલ છે ” (શ્રાવકોમાં)

સડજોડ, વિ૦ [સડ=(સઅર્થ) અર્થો+ જોડ=એ.] અઢીનો સકેત.
“ એનામાં તો સડજોડ પાયા છે.”

સતાણું, વિ૦ ત્રણનો સકેત. ૨ તાણ સહિત; વચમાં ઢીલું ન પડે
તેમ. “ દોરડું સતાણું ઝાલો.”

સદગરવું, કિ૦ [સત્ય કરવું] માનવું; કબૂલ કરવું. પત કરવું. “એ
તો મારું કહ્યું સદગરતો નથી.”

(૬૫)

સદારદા, અ૦ સેજસાજ; વિના કારણે. “ એનીતો||સદારદા આંખો
મધ છે. ”

સનસ, સ્ત્રી૦ તમા; ગરજ; સ્પદા; દરકાર. “ એતો કોઈની સનસ
રાખે એવો નથી. ”

સપારે, વિ૦ સમું; ખરોખર; દુરસ્ત; જેવું જોઈએ તેવું.

સપુત્રું, વિ૦ સચોડું શબ્દ જુઓ.

સફરી, વિ૦ (+) પૈસો ઝટ વાપરે એવો.

સમાયક, સ્ત્રી૦ [સામાયક] જૈનધર્મી લોકો ખે ધડી સૂધી પરમે-
શ્વરનું ભજન કરવા બેસેછે તેને સમાયક કરી કહેછે.

સમંદરસોખ, પુ૦ એક જાતનો વેલો. તેનાં પાન છતી તરફ લીલાં
ને ઉધી તરફ સફેત રૂવાંદાર હોય છે. તે વાળાના ઉપર તથા
ગડગૂમડાં ઉપર બાંધેછે. ગૂમડું ફાડવા અવળું ને રૂઝવા
સવળું બાંધેછે.

સરપંખો, પુ૦ ધોળો ધમાસો. એક જાતની ઝાંપધી.

સરવણ, સ્ત્રી૦ (+) એક જાતનો તળાવ ફૂવા વગેરેમાં રહેતો જળો-
ના જેવો જીવડો.

સરવો, વિ૦ (+) સારી પેઠે સાંભળે એવો. “ એતો કાનનો સરવો
છે. ” ૨ પુ૦ ચપણિયું; રામપાત્ર.

સરાધરા, અ૦ પ્રથમથી છેવટ સૂધી; અચર્છિતિ; સરા ઉતાર.
“ એ કામમાં સરાધરા હું છું. ”

સર, ન૦ થાંભલા ઉપર જે ગોળ લાકડાનો ચિત્રલો કડકો મૂકેછે તે.
(એના ઉપર મૂકેલા કડકાને ભરણું કહે છે.)

સરોડવું, કિ૦ ધાસના પૂળા વગેરેને ફેંદી-વીખેરી નાખવું તે. ૨
રસ્તે ચાલતાં દોર નાશી ન જાય માટે એકને ગળે દોરડું બાં-
ધી તેની સાથે ખીજાં બાંધી લેવાં તે.

સરોડું, ન૦ મલોખું; ધોડા શબ્દનો ત્રીજો અર્થ જુઓ.

સક્ષ, પુ૦ વહેમ; શક; અદેશો. “ એના પેટમાં સક્ષ ભરાણો છે. ”

૨ ભારેપણું પતાવનાર શબ્દ. “ ભારે સક્ષ. ”

સલપો, પુ૦ દમ. “ ચલમનો સલપો મારવો. ” ૨ ફેરો. “ એ

લપે સોં રૂપીઆ ખોધ બેઠો.”

સલાડી, સ્ત્રી૦ મોચી લોકો જે કાળા પથરા ઉપર મૂકી બેઠા શીવે છે તે.
સંલાડાં, ન૦ સાચાં જૂઠાં; વતું ઓછું બોલીને કોઈના કાન ભ-
રવા તે.

સવડ, પુ૦ જોગ; જોગવાઇ.

સવા, પુ૦ (+) લીખ જેવા આંખની પાંપણોમાં પડતા જીવ. (એ-
ને પાંચ ઇંદ્રીઓમાંની-કાયા, મોં ને નાક, એ ત્રણ હોય છે)
સવેલી, વિ૦ વેલ-વંશ સહિત.

સસુમારૂં, ન૦ એક જાતનું જળચર પ્રાણી.

સળવું, ન૦ ગાય, બેંસ વગેરે દૂધાળાં જનાવરના આંચળે ધણી
દિવસ નહિ દોવાથી જે ગાંઠ બધાઇ જાય તે.

સાજ્ય, સ્ત્રી૦ સ્હાય; મદદ. “ધર્મિને દેવતા સાજ્ય કરે છે.”

(આવકોમાં)

સાજીદો, વિ૦ (+) સખદો; લીલો; ગૃહસ્થ. “એ તો ધરનો
સાજીદો છે.”

સાથી, પુ૦ (+) ખાર મહિના સૂધી પગારનો તથા ખાવાપીવાનો
ઠરાવ કરી રાખેલો માણસ; મહિનાદાર.

સાધરણખાતુ, ન૦ ધર્માદાખાતુ. (આવકોમાં)

સાખદું, વિ૦ બધું; તમામ. “એનું સાખદું ધન ચોર લેઇ ગયા.”
ર સાજું; ટટાર. એ ઢોર હમણાં સાખદું થયું છે.

સારપવું, કિં૦ ડાંગરનો ક્યારડો ખેજા પછી તે માંહેની ઉગેલી
ચાર નીંદીને તથા ઉખડેલી વીણીને અંદરના કચરામાં દ-
ખાવવી તે.

સારેવડું, ન૦ ઓખાનો પાપડ.

સારાં, ન૦ એક શુદ્ધ માતિના લોક. એ અસૂર સવાર ધરમાં પેશી
જે હાથમાં આવ્યું તે લેઈ જાય છે.

સાલાતાલા, પુ૦ કાલાવાલા.

સાલાતુણું, વિ૦ અણસમજું ને બોળું.

સાળાએલી, સ્ત્રી૦ સાળાની વહુ.

સીરસ, ન૦ એક જાતનો રોગ. એથી આખા શરીરે લાલ ચક્રમાં

પડી જાયછે. (સીરસધાયું કહેવાય છે.),
સુગરું, ન૦ સુગરીનો માળો.

સૂજવું, કિં (+) સત્યનું તરી આવવું. કાર્જના માથે ચોરી નકે
બિચારનું આળ આવેછે, સારે તેને ઉના કરેલા તેલના
તાવડામાંથી હાથેવતી વીંટી કઢાવેછે અથવા હાથમાં ફેઈ
ચીજ ઉતી કરીને આપેછે; તેમાં તે ન દાઝે તો “સૂજ્યો”
કહેવાય છે.

સુંદણ, સ્ત્રીં [ખુદણ ઉપરથી.] ભાવસારની લૂગડાં ખારાં ક-
રવાની-પત્તાળવાની અંદર કુંડી ધાલી ચણેલી ચોખંડી જગો.

સેજું, ન૦ હાડ; ગાતર. “એનું સેજું સુંવાળું છે.”

સેટુડી, વિં ચોરી ફરે તેવી. “સેટુડી ફૂતરી.”

સેઠ, સ્ત્રીં પક્ષ; વગ, “એને ઢોઢની સેઠ નથી.”

સેનવો, પું એક નીચ માતિ,

સેસવા, પું વધારેલા ચણા.

સૈડકિયું, ન૦ ફેરીનો એક ગોટલો લેઈ તેને ટાચેથી એક આંગળ-
ના આશરે કાપી, તેમાંથી ગોટલી કાઢી નાખી, તેને એક
તરફથી વચમાં એક છિદ્ર પાડેછે; અને બીજો એક ગોટલો
આખો લેઈને તેની વચમાં કાણું પાડી તેમાં એક દોરીનો
છેડો ધાલી તે નીકળી ન જાય માટે તેની ઉપર એક લાક-
ડાનો કડકો ચાર આંગળનો ધાલેછે. પછી તે લાકડાનો કડકો
પેલા કાપેલા ગોટલામાં ધાલેછે અને દોરી તેના છિદ્રમાં બ-
રાવે છે. તેને સૈડકિયું કહેછે. તે ફેરવવું હોય સારે ઉપરનો
ગોટલો જરા ફેરવી દોરી તાણે છે, એટલે દોરી પેલા લાકડે
વીંટળાઈ જાયછે તેથી લાકડા સુધાં ઉપરનો ગોટલો ખૂબ
જોરેથી ફરેછે. એથી સૈડ સૈડ બોલેછે માટે સૈડકિયું કહેછે.

સોજ, પું વર્તણૂક; ચાલ; લક્ષણ. “પાડોશીનું સોજ આવે પણ
કર્મ ન આવે” (કહેવત.)

સોફવા, પું [સં. સોફ=શરીરનું ફુલવું+વા(વાત)=વાયુ.] જ્યો
માણસ ફૂલીજાય તેવો વાયુનો રોગ. એને ફોફવા પણ કહેછે,

સોલાવ્યપંચમી, સ્ત્રી૦ કારતક સદ્ પાંચમ; લાભપંચમી. (એ ઉપરથી એનાજના ભાવ ધરાય છે.)

સોરી, સ્ત્રી૦ અનાજ વગેરેના છોડને તપવવા સાર ઉભા ગોડવવા તે. ૨ ગ્મ૦ સૂધીમાં; ઉપર. એ બાદ ક્યારસોરી આવશે. ૩ ક્કિં ઉઝરડી. ઉપર ઉપરથી છોડી-કાપી સાફ કર્યું. “ એ લાકડી મેં સોરી.” ૪ સ્ત્રી૦ સુદ્ધિ. (એના વગર મને સોરી વળતી નથી એટલે ગમતું નથી.)

સંખ્યા, સ્ત્રી૦ (+) કોઈ ગંદી ચીજને દેખી જે કંટાળો ઉપજે તે; સૂગ.

સંખારો, પુ૦ પાણી ગળ્યા પછી ગરણામાં રહેલો કચરો-જીવ વગેરે.

સંખાવો, પુ૦ શરમ; લાજ; ઓઝપો. “ મને ત્યાં જતાં સંખાવો આવે છે. ”

સંગટો, પુ૦ મિશ્રણ; બેળશેળ થવું તે. શ્રાવકોમાં સ્ત્રી પુરૂષ વૃત્ત લેઈ બેઠાં હોય ત્યારે એક બીજાને (પુરૂષને સ્ત્રી અને સ્ત્રીને પુરૂષ) અટકે ત્યારે તેને સંગટો થયો કહેછે.

સંઘાડો, પુ૦ (+) જૈનમતના એક મુખ્ય સાધુની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાકનારો જે સાધુ સાધવિષ્ણો સમુદાય તે.

સંજમ, પુ૦ (+) [સં. સંયમ.] દિક્ષા; વૈરાગ્ય.

સંતાધો, સ્ત્રી૦ [સંતા=સંતાનાર+ધો=બોળનાર.] એ એક સંતાવાની રમત છે. તેમાં છોકરાં વારાફરતી સંતાય છે ને બોળી કાઢેછે. સંતાનાર છોકરો સંતાયા પછી બોળનારને ‘આવરેધો’ એમ કહીને બોલાવે છે.

સંતાલો, પુ૦ પારદાન સહિત તોલ.

સંભે, વિ૦ સર્વે; બધું; તમામ. “ ઓણતો સંભે ધાન્ય પામ્યુંછે. ”

સંધારો, પુ૦ જૈનમાર્ગીમાં કોઈ માણસ મરવા અગાઉ થોડી મુદ્દતે સંસારની આશા તૃપ્ત્યા, માત્ર મિલકત, અન્ન પાણી, વગેરે સર્વે તજી દેછે તે. (સંધારો ક્યો કહેછે.)

સંધુકણ, ન૦ ચાડી ચૂગલી; આંહીની વાત ભાં, ને ભાંની વાત આંહી કરવી તે.

(૯૯)

સાંખું, ન૦ ચોમાસામાં ખેડીને પડતર રાખેલું ખેડૂર. “ શેવડીનું સાંખું.” ૨ માખું; ભરત. “ ધીનું સાંખું.” ૩ કિં, ખમું; સહન કરું. “ હું તારી ગાળ સાંખું એવો નથી.”

સાંગ, વિ૦ (+) એકનો સંકેત.

સાંતરું, વિ૦ (+) ગડારે નાનું; શરીરે નાનુક. “ એ ગોશું સાંતરું છે.”

સાંસત, સ્ત્રી૦ ધીમાશ; ઢીલ; લાહર. (એ ઉપરથી સાંસતું વિશેષણ.)

હ.

હણહ કે ખણહ, સ્ત્રી૦ હા કે ના; હાકોટો છાકોટો. “એને ધરમાં કોઈ હણહ કે ખણહ કહેનાર નથી.”

હણહોણું, ન૦ ખંધોણું શબ્દ ગુઓ.

હથવાર, વિ૦ એકને એક જણને દોવાદે તેવી—ગાય, બેંસ વગેરે.

“આ ગાય તો હથવાર છે.”

હથુ, અ૦ હસ્તક; મારફત. “ તમે કોના હથુ માલ લીધાછે ? ”

હરવર, સ્ત્રી૦ યાદ; સરત. “ મને એ વાતની હરવર નથી.”

હરીકાય, સ્ત્રી૦ બાણ. (શ્રાવકોમાં.)

હલક, સ્ત્રી૦ (+) શોભા; ધાટ. “ ધરની હલક સારીછે.” [આ. હલક.] કંઠ.

હલડ, વિ૦ હંચું વધેલું. ૨ કાચી સમજણનું.

હલાણું, ન૦ આખું ખેતર એકદમ સળંગ ખેડતું ન કાવે માટે તેજા ચમ્ચાર પાંચ પાંચ હાથના વિભાગ કરી તે દરેક કડખને ખેડવો તે.

હલો, પુ૦ (+) વૈભોગ; જૂથ; જયો; ઠાક માડ.

હલાં, સ્ત્રી૦ ચઢાઈ.

હસીડું, ન૦ હસતું; મસ્કરી; મગ્નક.

હળિયું, ન૦ નાનું હળ.

હાડણું, કિં દોરતું સીમમાં ચરવા જતું અથવા ગોવાળનું દોર ચારવા જતું. “ ગાયો હાડી ” — “ ગાયોમાં કોણુ હાડશે ? ” (નાગદમણ.)

હાડીઆકરસણ, પુઠ એ નામનો ચોમાસામાં થતો છેડ. એને પાંચ પાતનો ઝૂમખો થાયછે ને ધૂત પીળાં થાયછે. એને કુકર ભાંગરો, ટીલવણ, હુલહુલનો છેડ, તથા તનમની કહેછે. હારોડી, સ્ત્રીઃ હાર; ઓળ. “મેતીની હારોડી.”

હાલર, નઃ અનાજનાં કણસલાં વગેરેમાંથી દાણા છૂટા પાડવા તેના છેડને કાપી ઢગલો કરી તેમાં બળદ ફેરવે તે.

હાળી, પુઠ પુરપ; ધણી; પતિ. “નબળો હાળી રાંડપર સૂરો.” —“હસતો હાળી ને રોતી રાંડ.” (કહેવતો.) ૨ ખેડુત (હળ ઉપરથી.)

હીક, સ્ત્રીઃ તાકીદ; ઉતાવળ. “શ્પીઆ લેવાની બહુ હીક કરેછે.” ૨ સળ રોગ.

હુપકો, પુઠ ઉલક; ઉલટી; રમન.

હુશે રહેવું—હોશીઆર રહેવું; સાવચેત રહેવું. (એ શબ્દ નીકળવાનું કારણ એ છે કે;—અગાઉ ચોરનો ભય બહુ હશે તેથી આવેલા માણસને વળાટાવતાં હુશે રહેજો (હોશીઆર રહેજો) એમ કહેવાનો ચાલ પડ્યો જણાય છે.)

હેડી, સ્ત્રીઃ બરોબરી, “ એ માણસ મારી હેડીનો છે. ”

હેળ, સ્ત્રીઃ કરવટું, “ મેથી ખાવાની હેળ પડી છે. ”

હેંહલ, અઠ નક્કી; ખચીત; પૂરેપૂરું. “ આ વાસણમાં હેંહલ પાંચ-શેર ધી માય છે. ”

હેડીઆ, પુઠ ગળાની ધાંટી.

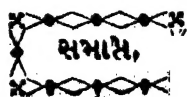
હેણ, સ્ત્રીઃ આકાશમાં પૂર્વ દિશાએ છ તારા હારોહાર ઉગેછે તે; મૃગશિર નક્ષત્ર. “ ચાંદલિયો ઉગ્યોને હેણો આયમી. ”

હાંહલો, વિઠ ફલાણો,

હુ, સ્ત્રીઃ જેવારો. આ ધી હુ પૂરવું નથી. ”

હોફ, સ્ત્રીઃ બીક; ધાસ્તી. “ એને મહેતાજની દોહ બહુછે. ”

હોહળો, વિઠ ચાલાક નહિ તે; અચળાઈ વગરનો,

સમાપ્ત,

શુદ્ધિપત્રક.

મુદ્ર તપાસવાનું કામ મારી જાતે નહિ બનવીથી કેટલીક ભૂલો રહીછે તેને માટે શુદ્ધિપત્રક આપવાની જરૂર પડીછે પણ આ ભૂલો બધી પ્રતોમાં છે એમ સમજવું નહિ કારણ કે કેટલાક ફરમામાં થોડા કાગળો છપાયા પછી ભૂલો સુધારવામાં આવી છે.

પૃષ્ઠ.	ઓળ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
મુખ પૃષ્ઠ ૫		શબ્દોત્તો	શબ્દોત્તો
૧૦	છેલ્લી ઓળની છેવટે	“આખો દિ”	એ ત્રણ અક્ષરો છપાયા નથી.
૧૧	૨ (કૌસમાં)	અનાચર	અનાચાર
૧૧	૧૮	ઓઠાંગણ	ઓઠાંગણ
૧૫	૨૫	કચ્ચું	કરચું
૧૯	૧ (કૌસમાં)	એણ	એણું
૨૧	૧૪	ઓડવું	ઓડવું
૨૪	૧	ઓડવા	ઓઢવા
૨૪	૨	સજવું	સજવું
૨૭	૧૫	વણતાં	વળતાં
૨૭	૧૫	ધરેણું	ધરેણું
૩૦	૧૬	નરદમ જાડું	નરદમ જાડું
૩૧	૧૭ (કૌસમાં)	કુડય	કુડય
૩૫	૨૦	લોટને પાણીસાં	લોટને પાણીમાં
૩૭	૧૩	ફક્ત	ફક્ત
૪૭	૧ (કૌસમાં)	છમુછિમ	છમુછિમ
૪૭	૬	છલ્લી	છલ્લી
૪૮	૧૧	છોળવું	છોળવું
૪૮	૧૨	“છોકરો બળ્યો.”	“છોકરો છોળ્યો.”
૪૮	૨૫	જવાલા	જવલા
૪૮	૨૭	ધોળુ	ધોળું
૫૩	છેલ્લી ઓળ	ટોકકર	ટોકર
૫૫	૨૮	પડાવી લે	પડાવી લેવું

(૧૦૨)

૫૮	૫	ચારના	ચાહના
૫૮	૨૦	દુપ	રૂપ
૫૮	૨૩	સખંધ	સંખંધ
૫૮	૩	રોટલા	રોટલો
૫૮	૪	વાંકું	વાંકું
૫૮	૧૨	સરો	સેરો
૬૬	૨૦	અહાક	આહક
૭૫	૩૦	બૂઢાડેલો	બૂઢાડેલી
૭૭	૧૨	બે	બો
૭૮	૩૧	બોળવાડો	બોળાવાડો
૭૯	૧૬	બહુ ભણેલો વિદ્વાન.	બહુ ભણેલો; વિદ્વાન.
૮૦	૧૯	ભોહે	ભોમ
૮૧	૨	મકડું	મકડોડું
૮૧	૧૯	મલકુડું	મલકુડું
૮૨	૧	ધેળ	ધોળ
૮૪	૧૫ (કૌસમાં)	ઉઠરથી	ઉપરથી
૮૪	૨૪	ચલવો	ચવલો
૮૬	૨૦	આડુ	આડું
૮૬	છેલ્લીઓળ	અપ લે	આપ લે
૯૦	૨૬	બાંધતા	બાંધતાં
૯૦	૨૧૭	હુંશી	હુંશી
૯૧	૨૭	વીલોવાલ	વીલોવાલ
૯૫	૩	સ્પહા	સ્પૃહા
૯૫	૧૨	રૂઝવા	રૂઝવા
૯૬	૧૨	સ્હાય	સહાય
૯૭	૫	કોઈ	કોઈ
૯૯	૨૬	નાનું ફળ	નાનું હળ
૧૦૦	૧૨	રમન	વમન

